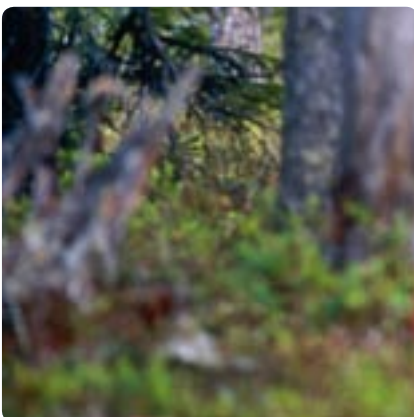

Rovdjursturism

Tre rapporter med kartläggning,
litteraturstudie och juridisk analys

RAPPORT 5687 • MARS 2008

Beställningar

Ordertel: 08-505 933 40

Orderfax: 08-505 933 99

E-post: natur@cm.se

Postadress: CM Gruppen AB, Box 110 93, 161 11 Bromma

Internet: www.naturvardsverket.se/bokhandeln

Naturvårdsverket

Tel: 08-698 10 00, fax: 08-20 29 25

E-post: natur@naturvardsverket.se

Postadress: Naturvårdsverket, SE-106 48 Stockholm

Internet: www.naturvardsverket.se

ISBN 91-620-5687-5.pdf

ISSN 0282-7298

Elektronisk publikation

© Naturvårdsverket 2008

Tryck: CM Gruppen AB, Bromma 2008

Omslagsfoto: Bo Kristiansson

Del I

Rovdjursturism

Maria Nordmark

Förord

Denna rapport har tagits fram under arbetet med att inhämta kunskaper och erfarenheter av rovdjursturism. Fokus ligger framförallt på björnskådning.

Uppdraget har utförts i tre faser mellan hösten 2004 och hösten 2006. Den första delen handlar om näringen, det vill säga arrangörer i Sverige, som har kartlagts. Arrangörernas, berörda intresseorganisationers och myndigheters uppfattning om verksamheten har belysts. Under uppdragets första del genomfördes även en översiktlig kartläggning av de regelverk som har möjlighet att styra den här sortens verksamhet samt vilka risker, respektive fördelar rovdjursturism har. Uppdragets andra del består av en juridisk analys, där förhållanden kring gällande regelverk utretts av jurister. Den tredje delen av uppdraget har gällt att sammanställa forskningsartiklar och andra erfarenheter. Dessutom finns en sammanfattning av de tre ovan beskrivna rapporterna.

Den föreliggande rapporten är ett diskussionsunderlag för fortsatt arbete. Arbetet med rapporten har finansierats av Naturvårdsverket inom projektet ”Rovdjursturism – Turism kring de fyra stora rovdjuren med fokus på björn”. Naturvårdsverket har bidragit med synpunkter och kommentarer, men det är författaren, Maria Nordmark som själv ansvarar för innehållet och slutsatserna.

Stockholm, november 2007

Björn Risinger

Innehåll

DEL I		3
FÖRORD		5
1	SAMMANFATTNING	9
2	SUMMARY	11
3	PROJEKTBESKRIVNING	14
3.1	Bakgrund	14
3.2	Projektorganisation	14
3.3	Mål och syfte	14
3.4	Projektets avgränsning	14
3.5	Metod	15
3.6	Tidsram	15
4	KARTLÄGGNING	16
4.1	Begrepp inom rovdjursturism	16
4.1.1	Benämning	16
4.2	Rovdjursturism och lagen	16
4.2.1	Miljöbalken (1998:808)	17
4.2.2	Artskyddsförordningen (1998/179)	18
4.2.3	Jaktlagen (1987:259)	18
4.2.4	Jordbruksverkets föreskrift (SJVFS 1998:34)	19
4.3	Aktörer inom rovdjursturism i Sverige	19
4.3.1	Verksamheter bland vilt levande rovdjur	20
4.3.2	Övriga aktörer inom rovdjursturism	21
4.4	Rovdjursturism i andra länder	21
4.4.1	Rovdjursturism i Finland	21
4.4.2	Rumänien	22
4.4.3	Italien	23
4.4.4	USA	23
5	ARRANGEMANG AV SEMINARIUM	25
5.1	Seminariets syfte och genomförande	25
5.2	Föreläsningar	25
5.3	Diskussion	26
5.4	Analys och resultat	27
6	FÖRDELAR MED ROVDJURSTURISM	29
6.1	Rovdjursturism en del av turismutvecklingen	29
6.1.1	Symbolvärde	29
6.1.2	Landsbygd och infrastruktur	29
6.1.3	Turistiska mervärden	29

6.2	Ekonomiska aspekter	30
6.2.1	Sysselsättning och skatteeffekter	30
6.2.2	Indirekta ekonomiska effekter – lokal utveckling	30
6.2.3	Ekonomiskt stöd till rovdjursforskning	30
6.2.4	Direkta ekonomiska fördelar	30
6.2.5	Pris och efterfrågan	31
6.3	Kan rovdjursturism bidra till acceptans?	32
7	RISKER MED ROVDJURSTURISM	33
7.1	Riskanalys	33
7.2	Störning	33
7.3	Incidenter som kan leda till skada	33
7.4	Användning av animaliska biprodukter som åtel	34
7.5	Intressekonflikter	34
7.6	Hur kan risker minimeras	35
7.7	Resursutnyttjande och hållbar turism	36
7.7.1	Ekoturism	36
7.7.2	Naturens bästa	36
8	MYNDIGHETERS ROLL	38
8.1	Länsstyrelserna	38
8.1.1	Sammanfattning av enkätsvar	38
8.1.2	Jordbruksverket	39
8.2	Naturvårdsverket	39
BILAGA 1		41
BILAGA 2	DISKUSSIONSUNDERLAG INFÖR SEMINARIUM OM ROVDJURSTURISM DEN 18 FEBRUARI 2005	44
BILAGA 3	ANTECKNINGAR FRÅN DISKUSSION FÖRD VID NATURVÅRDSVERKETS SEMINARIUM OM ROVDJURSTURISM DEN 18 FEB 2005	54
BILAGA 4	PRICELIST VALID FOR 2005	64
BILAGA 5	ENKÄTFRÅGOR MED SAMMANSTÄLLDA SVAR	65
KÄLLFÖRTECKNING		70
DEL II		73
DEL III		117

1 Sammanfattning

Frågan som föranledde detta projekt var vilka regler som gäller vid rovdjursturism. Frågan intresserar framförallt arrangörer, myndigheter och berörda organisationer. Fokus i projektet ligger på björnskådning.

I Sverige finns 18 kända aktörer som bedriver verksamhet med rovdjursturism. Några av dessa arrangerar björnskådning med eller utan åtel, andra står i begrepp att starta.

Rovdjursturism kan bidra till att öka acceptansen till rovdjuren hos lokalbefolkningen, men det beror huvudsakligen på den grundläggande attityden till rovdjuren och avståndet till verksamheten samt hur seriös och vederhäftig arrangören uppfattas. På platser där det finns ett stort motstånd till rovdjuren finns även ett stort motstånd mot rovdjursturism.

Rovdjursturism kan även bidra till regional utvecklingen. De verksamheter som ekonomiskt kan påvisa denna nytta har störst möjlighet att vinna acceptans för såväl arrangemanget som för rovdjuren.

Rovdjursturism omfattas av regleringar i Artskyddsförordningens § 1a, som handlar om fridlysning och anger förbud mot avsiktlig störning och Miljöbalkens 2:a kapitel, 2 § och 3 § inkluderar bestämmelser om att skydda människors hälsa och miljön mot skada eller olägenhet och att alla verksamheter bland annat måste begränsas för att förebygga och hindra att så sker. Även Jaktlagens 5 §, som handlar om lockande av vilt, är aktuell. Lockande från någon annans jaktområde genom utfodring eller på något annat sätt är förbjudet. Användandet av animaliska biprodukter styrs av Jordbruksverkets föreskrift, föreskriften tar endast hänsyn till smittorisken. I föreskriften förbjuds användning av åtel till vilt, som efter jakt används som livsmedel, vilket innebär att åtling för björn inte är tillåten. Enligt nuvarande regelverk krävs det inte några andra tillstånd än det tillstånd som avser animaliska biprodukter.

Resultatet av enkät till tio länsstyrelser samt diskussioner som fördes vid seminariet visar på att berörda myndigheter och organisationer anser att rovdjursturism och då i synnerhet björnskådning ska regleras. Regleringar bör ske så att riskerna minimeras. Detta kan innebära att platsen för åtel väljs med hänsyn till avstånd till bebyggelse, val av åtelmaterial, att antalet aktörer begränsas och att endast bakspårning får ske.

Antingen skapar man nya regler som är anpassade till verksamheten, alternativt använder man sig av befintliga lagtexter och gör justeringar i dessa. Exempel på detta är Artskyddsförordningens § 18 som reglerar djurparker och för andra förevisningar av vilda djur. Enligt denna krävs tillstånd från länsstyrelsen. Även Miljöbalken 7 kap. och 28 a § handlar också om tillstånd för verksamhet. Om rovdjursturism bör ha ett eget regelverk bör vidare utredas. Status på nytt regelverket såsom om det ska vara en ny lag, allmänna råd eller rekommendation bör också utredas mer utförligt. Då nya lagar stiftas måste de också ha en tillhörande straffskala.

Intressenter vill utifrån sin synvinkel antingen förbjuda rovdjursturism med åtel eller ge sig in i leken och utöka verksamheten. Frågan kompliceras bland annat av att det idag är förbjudet att åtla i syfte att skjuta björnen med hänvisning till att man inte vill skapa ”problembjörnar”. Med vilka motiv ska man tillåta åtling, är det där syftet är turism eller där det är jakt? Om man genom olika åtgärder kan minska riskerna och om man bedömer att rovdjursturismens inverkan på acceptansen är positiv är alternativet att genom reglering tillåta rovdjursturism med åtel. Observera att viss reglering av rovdjursturism utan åtel kan behövas.

Rovdjursturism bedöms vara en del av rovdjursförvaltningen på så sätt att turismen kan påverka förvaltningen t ex genom möjligheter att öka rovdjursacceptansen. Att vara en aktiv del ses som mindre bra från myndighetshåll medan aktörer anser att det absolut är en självklarhet. Turismföretagare anses kanske inte riktigt som ”rumsren” från förvaltning/myndighet idag. Förslaget att arrangörer för rovdjursturism kan delta vid montering av rovdjursäkra stängsel, inventeringar, dokumentera observationer samt utföra delar av informationsuppdraget.

Ekoturismarrangemang bidrar till att skydda unika natur- och kulturvärden samt gynna lokalbefolkningar runt om i världen. Rovdjursturism är inte synonymt med Ekoturism. Hållbar turism innebär att de begränsade naturresurser som är förutsättningen för turismen måste hanteras på sådant sätt att de inte utarmas. Utvecklingen av en hållbar turism är kopplad till ökad kvalitet snarare än ökad kvantitet.

Kvalitetsmål för såväl arrangör som arrangemang kan uppnås genom krav på certifiering. Svenska Ekoturismföreningen har genom Naturens Bästa en märkning som är skräddarsydd för att garantera hög kvalitet på arrangemang i kombination med naturskydd, ett mer miljöanpassat resande och en omsorg om resmålens kulturvärden.

Naturens Bästa och dess certifieringssystem kan vara krav på certifiering av arrangemang av rovdjursturism. En närmare granskning av systemet behövs och man bör utröna om det finns andra alternativa certifieringssystem.

Naturvårdsverkets uppgift är bland annat att vägleda andra centrala, regionala och lokala myndigheter i miljö- och tillsynsarbetet. När det gäller rovdjursturism och myndigheters olika roller i detta bör rollfördelningen diskuteras i samråd med länsstyrelserna och Jordbruksverket och utgå från valda alternativa handlingar/lösningar.

2 Summary

This project arose from the question of which regulations cover predator tourism. The question is of interest primarily to organisers, authorities, and organisations involved. The project has focused on bear safaris.

There are 18 known organisers of predator tourism in Sweden. Some of these already organise bear safaris, with or without carrion baiting, while others are in the process of starting such activities.

Predator tourism can contribute to increasing the acceptance of predators by the local population, but it mainly depends on the fundamental attitude to the predators and the distance to the activities. It depends also on whether the organiser is experienced as serious and reliable. In locations in which there is strong resistance to predators, there is also strong resistance to predator tourism. Predator tourism can also contribute to regional development. Activities that can demonstrate this benefit economically have the greatest possibility of winning acceptance for both the arrangements and the predators.

Predator tourism is subject to the provisions of Section 1a of the Species Protection Ordinance, which deals with protection and lays down prohibitions against intentional disturbance; and it is subject to Chapter 2, Sections 2 and 3 of the Environmental Code, which include provisions concerning the protection of human health and the natural environment from damage and detriment, and, among other provisions, that all activities must be limited in order to prevent this from happening. Section 5 of the Hunting Act, which deals with the enticement of game, must also be considered in this context. It is forbidden to entice game from someone else's hunting territory by feeding or by any other method. The use of animal by-products is governed by the regulations of the Swedish Board of Agriculture, regulations that consider solely the risk of infection. The regulations prohibit the use of carrion as bait that is to be used after the hunt as human food, and this means that carrion baiting of bear is prohibited. The current legislation is such that no further permission is required than that required with respect to animal by-products.

The results from a questionnaire sent to ten county administrative boards and from discussions carried out at the seminar show that the authorities and organisations involved consider that predator tourism in general, and bear safaris in particular, should be regulated. Such regulation should ensure that the risks are kept to a minimum. This may mean that the site of baiting is to be selected with due consideration of the distance to built-up areas, the selection of the nature of the bait, a limit on the number of organisers, and that only reverse-tracking is to be permitted.

Two possibilities can be identified: either new regulations are created that are adapted to the activities, or the existing legal texts are used, after appropriate adjustments have been made. An example is Section 18 of the Species Protection Ordinance, which regulates the activities of zoos and other display of animals. The ordinance states that permission is required from the county administrative board. Chapter 7 and Section 28 a of the Environmental Code

are concerned with permits for the activity. It should be further investigated if predator tourism should have its own regulatory framework. The status of the new framework, such as the question of whether it should be a new Act of Parliament, General Provisions or recommendations should also be investigated in more depth. New laws that are created should also have an associated scale of penalties.

Stakeholders take their stand based on their perspective: some want to forbid predator tourism with carrion baiting, while others want to join the dance and expand their activities. One factor that complicates the issue is the fact that it is currently prohibited to bait with carrion for the purpose of bear hunting, since it is desired to prevent the creation of “problem bears”. So the question arises of what is the justification for allowing such baiting for the purposes of tourism but not for hunting? If it is desired to reduce the risks to a minimum through various measures, and if the effect of predator tourism on acceptance is assessed to be positive, then the alternative is to allow predator tourism using carrion bait, through regulation. Note that a certain amount of regulation of predator tourism may be required even without the use of carrion baiting.

Predator tourism is considered to be one element of predator management, in that the tourism can influence the management through, for example, its ability to increase the acceptance of predators. Authorities consider it to be less acceptable to be an active party, while other stakeholders consider it to be completely obvious. Tourism entrepreneurs may be currently considered to be not quite *comme il faut* by administrators and authorities. The suggestion has been made that organisers of predator tourism can participate when setting up fencing against predators, predator counts, documentation of observations, and that they carry out components of the information duties.

The arrangement of ecotourism contributes to protecting unique natural and cultural values, and it benefits local populations all around the world. Predator tourism, however, is not synonymous with ecotourism. Sustainable tourism means that the limited natural resources, which are a precondition for tourism, are managed in such a manner that they are not degraded. The development of sustainable tourism is coupled to increased quality, rather than increased quantity.

Quality targets for both organiser and arrangement can be ensured by a system of certification. The Swedish Ecotourism Association has established a system known as “Naturens Bästa” (“Nature’s Best”) which provides labelling that is tailored to ensure high quality of an arrangement in combination with sensitivity for the environment, travelling that is more in tune with the environment, and due care for the cultural values of the destination.

“Naturens Bästa” and the certification system can be requirements for the certification of arrangements within predator tourism. A more careful examination of the system is required, and it should be determined whether alternative certification systems are available.

The tasks of the Swedish Environmental Protection Agency include guiding other central, regional and local authorities in their environmental and supervisory work. With respect to predator tourism and the role of various authorities in this, the distribution of these roles should be discussed in consultation with the county administrative boards and the Swedish Board of Agriculture. This consultation should be based on the alternative actions and solutions that have been selected.

3 Projektbeskrivning

3.1 Bakgrund

Under år 2003 har frågor ställts till Naturvårdsverket beträffande bestämmelser och lagar kring rovdjursturism och då i synnerhet kring björnskådning. Frågorna har väckts av fäbodbrukare och av polismyndigheten i Gävleborgs län. Förutom dessa frågor så har en hemställan om ett möte med Naturvårdsverket inkommit från Ekoturismföreningen, där man vill få klarhet i vilka regler som gäller rovdjursturism.

Utgångspunkt för projektet är riksdagens beslut om sammanhållen rovdjurspolitik som innebär att de fem rovdjursarterna ska finnas kvar långsiktigt i den svenska faunan. Rovdjursturism kan eventuellt öka den lokala acceptansen för rovdjuren och på så vis bidra till att genomföra riksdagens beslut.

3.2 Projektorganisation

Projektgruppen består av projektledare Maria Nordmark samt resurspersoner från Naturvårdsverkets viltvårdsavdelning: Klas Allander, Suzanne Kolare, Yvonne Lundell, Per Risberg, Per Wallsten, Jens Abrahamsson, Caroline Wakter och Susanna Löfgren.

3.3 Mål och syfte

Projektets mål är att ta fram Naturvårdsverkets riktlinjer för i Sverige arrangerad rovdjursturism/björnsafari så att detta sker under säkra former för både människor och djur. Syftet med projektet är att samla in kunskap och erfarenhet för att nå målet.

3.4 Projektets avgränsning

Projektet indelas i tre delar, dessa är:

- Kartläggning, (vilka befintliga arrangörer av rovdjursturism finns i Sverige, beskrivning och exempel från andra länder, redogörelse för vilka risker som finns i samband med rovdjursturism/björnsafari och förslag till åtgärder som kan minimera riskerna, redogörelse för positiva effekter av rovdjursturism samt föreslå ansvarsfördelning vad gäller myndigheters tillsyn för verksamheten).
- Arrangemang av seminarium.
- Sammanställning.

Projektet har utöver denna avgränsning genom sin ursprungliga fråga och dess utveckling kommit att handla även om frågor som behandlar lagar som påverkar rovdjursturism. Rapporten har därför utökats med en del om lagtexter och övriga bestämmelser.

3.5 Metod

Kartläggningen genomförs via sökning på turistbyråer, Internet och tidigare uppbyggda kontakter samt genom att studera litteratur, artiklar, lagtexter och tidigare till Naturvårdsverket inkommet material. Kontakt via telefon och e-post till berörda myndigheter, organisationer och privatpersoner samt genomförandet av en frågeenkät ställd till nyckelpersoner vid länsstyrelserna i tio utvalda län, bidrar också till kartläggningen.

Arrangemang av seminarium i syfte att inhämta ytterligare kunskap och erfarenhet inom området med deltagare från myndigheter, intresseorganisationer, turistentreprenörer och forskare. Sammanställningen av arbetsmaterialet sker i rapportform.

3.6 Tidsram

Projektet pågick mellan oktober 2004 och mars 2005.

4 Kartläggning

4.1 Begrepp inom rovdjursturism

Begreppet rovdjursturism kan användas för flera olika former av verksamheter med någon slags anknytning till rovdjur. Nedanstående tabell¹ visar ur olika perspektiv vilka aktiviteter som kan ingå. Projektets fokus ligger på ”Direkt verksamhet med rovdjuren i fokus” i deras ”Autentiska form/miljö”.

	Autentisk form/miljö	Icke-autentisk form/miljö
Direkt verksamhet/ Rovdjuren i fokus	Safari, skådning, spårning, vargylningsutflykter, pejl-exkursioner o s v.	Konferenser, debatt- och info.möten, djurparker, rovdjurscenter, utställningar, m m.
Indirekt verksamhet/ Rovdjuren ej i fokus	Marknadsföring av natur och vildmark, som symboler för en ”komplett natur”	Ingen turism, utan rovdjuren är snarare flytande signifikanser eller symboler för många olika innebörder och företeelser

4.1.1 Benämning

Flera olika beskrivningar såsom björnsafari, björnturism, björnvandringar och björnskådning används för verksamheter där syftet är att se rovdjuren. Inom det engelska språket är ”Wildlife watching” det ord som används, och i denna rapport kommer benämningen *björnskådning* att användas.

4.2 Rovdjursturism och lagen

Det råder stor oklarhet om vilka regler och tillstånd som berör rovdjursturism, såväl myndighetspersoner som entreprenörer återkommer till att man inte vet vad som gäller. Lagen tolkas även olika av länsstyrelserna. Under punkterna 3.2.1–3.2.4 nedan tas de lagar och lagtextutdrag som berör rovdjursturism i vissa avseenden upp. Notera att ingen av lagarna är rättsligt prövade inom området. Vid en enklare justering av vissa lagtexter skulle de kunna innefatta även verksamheter som rovdjursturism.

Beträffande rådets förordning EG 338/97, artikel 8.1 om undantag vid förevisning av vilda djur i kommersiella syften, berörs endast inhägnade/förvarade djur. Jordbruksverket är den myndighet som utfärdar undantagen (Citesintyg).

Samma sak gäller, d v s att endast inhägnade/förvarade djur berörs av § 18 c i Artskyddsförordningen (1998:179) om anmälan till länsstyrelsen för att mot betalning eller annars yrkesmässigt för allmänheten förevisa

- 1) levande fåglar och ägg med embryo av arter som lever vilt inom Europeiska unionens europeiska territorium,
- 2) levande däggdjur av arter som lever vilt i Sverige,

¹ Modell Marcus Ednarsson, Doktorand vid Karlstads Universitet.

- 3) levande djur av de arter som i bilagan till denna förordning markerats med N eller n,
- 4) levande djur av arter som anges i bilaga A eller B till rådets förordning (EG) nr 338/97 gäller förevisning av vilda djur i vilt tillstånd utan avser förevisning i djurparker eller förevisning på expon och mässor.

4.2.1 Miljöbalken (1998:808)

I Miljöbalkens första kapitel, 1 § beskrivs Miljöbalkens mål och tillämpningsområde enligt följande:

”Bestämmelserna i denna balk syftar till att främja en hållbar utveckling som innebär att nuvarande och kommande generationer tillförsäkras en hälsosam och god miljö. En sådan utveckling bygger på insikten att naturen har ett skyddsvärde och att människans rätt att förändra och bruka naturen är förenad med ett ansvar att förvalta naturen väl.

Miljöbalken skall tillämpas så att

1. människors hälsa och miljön skyddas mot skador och olägenheter oavsett om dessa orsakas av föroreningar eller annan påverkan,
2. värdefulla natur- och kulturmiljöer skyddas och vårdas,
3. den biologiska mångfalden bevaras,...

Beträffande skydd mot skada eller olägenhet för människors hälsa och miljö beskrivs allmänna hänsynsregler i Miljöbalkens 2:a kapitel, 2 § och 3 § enligt nedan:

”Alla som bedriver eller avser att bedriva en verksamhet eller vidta en åtgärd skall skaffa sig den kunskap som behövs med hänsyn till verksamhetens eller åtgärdens art och omfattning för att skydda människors hälsa och miljön mot skada eller olägenhet.”

”Alla som bedriver eller avser att bedriva en verksamhet eller vidta en åtgärd skall utföra de skyddsåtgärder, iaktta de begränsningar och vidta de försiktighetsmått i övrigt som behövs för att förebygga, hindra eller motverka att verksamheten eller åtgärden medför skada eller olägenhet för människors hälsa eller miljön. I samma syfte skall vid yrkesmässig verksamhet användas bästa möjliga teknik.

Dessa försiktighetsmått skall vidtas så snart det finns skäl att anta att en verksamhet eller åtgärd kan medföra skada eller olägenhet för människors hälsa eller miljön.”

Miljöbalkens 3:e kapitel, 6 § framhåller att vid nyttjande av markområden måste hänsyn tas till naturvärden, kulturvärden och friluftslivet och skall så långt möjligt skyddas mot åtgärder som kan påtagligt skada natur- eller kulturmiljön. Områden som är av riksintresse för naturvärden, kulturmiljövården eller friluftslivet skall skyddas mot åtgärder som här avses. Exempel på kulturmiljövården kan vara fäbodbruk.

I områden som utsetts som särskilt skyddsområde enligt Miljöbalkens 27 § (”... enligt rådets direktiv 92/43/EEG av den 21 maj 1992 om bevarande av livsmiljöer samt vilda djur och växter, ändrat genom direktiv 97/62/EG7...”) krävs tillstånd (§ 28a) för att bedriva verksamheter eller vidta åtgärder som på ett betydande sätt kan påverka miljön. Detta tillstånd får enligt § 28 b endast

lämnas om verksamheten eller åtgärden ensam eller tillsammans med andra pågående eller planerade verksamheter eller åtgärder inte

- 1) kan skada den livsmiljö eller de livsmiljöer i området som avses att skyddas,
- 2) medför att den art eller de arter som avses att skyddas utsätts för en störning som på ett betydande sätt kan försvåra bevarandet i området av arten eller arterna. (Lag 2001/437).

För vissa verksamheter (miljöfarlig verksamhet, vattenverksamhet och vattenanläggningar samt täkt av berg, sten, grus, sand etc.) krävs enligt Miljöbalken² att en miljökonsekvensbeskrivning skall ingå i en ansökan om tillstånd att anlägga, driva eller ändra verksamheter. En sådan beskrivning skall finnas även i en ansökan om tillstånd enligt 7 kap. 28 a §.

Syftet med en miljökonsekvensbeskrivning för en verksamhet eller åtgärd är att identifiera och beskriva de direkta och indirekta effekter som den planerade verksamheten eller åtgärden kan medföra på människor, djur, växter, mark, vatten, luft, klimat, landskap och kulturmiljö.

4.2.2 Artskyddsförordningen (1998/179)

Artskyddsförordningens § 1a handlar om fridlysning och anger förbud mot avsiktlig störning. Ordet störning kan tolkas på olika sätt subjektivt utifrån tolkarens särintresse.

"1 a § I fråga om vilda fåglar och i fråga om sådana vilt levande djurarter som i bilagan till denna förordning har markerats med N eller n är det förbjudet att:

1. avsiktligt fånga eller döda djur,
2. avsiktligt störa djur, särskilt under djurens parnings-, uppfödning-, övervintrings- och flyttperioder,
3. avsiktligt förstöra eller samla in ägg i naturen,
4. skada eller förstöra djurens fortplantningsområden eller viloplatser.

Förbudet gäller alla levnadsstadier hos djuren."

4.2.3 Jaktlagen (1987:259)

Även i Jaktlagens 5: e § nämns störning och lyder enligt följande:

"Var och en skall visa viltet hänsyn. Idrottstävlingar och annan liknande friluftsverksamhet i marker där det finns vilt skall genomföras så att viltet störs i så liten utsträckning som möjligt.

Viltet får inte ofredas och inte heller förföljas annat än vid jakt. Förbudet hindrar dock inte att lämpliga åtgärder vidtas av markinnehavaren i syfte att motverka skador av vilt, om sådana skador inte kan motverkas på annat tillfredsställande sätt.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får meddela föreskrifter om förbudet att ofreda viltet och om villkoren för att trots förbudet vidta åtgärder som avses i andra stycket. Lag (2001:443)."

² Miljöbalken (1998:808) kapitel 9, 11 och 12.

När det gäller lockande av vilt anges detta i 34 §. Lockande är inte bara lockande genom åtel utan kan vara av annan karaktär och anspela på djurens luktsinne, hörsel eller andra organ.

"Utan lov är det inte tillåtet att skrämma eller mota vilt från någon annans jaktområde i andra fall än som avses i 5 § andra stycket andra meningen. Det är inte heller tillåtet att utan lov locka vilt från någon annans jaktområde genom utfodring eller på något annat sätt.

Viltet får inte ofredas och inte heller förföljas annat än vid jakt. Förbudet hindrar dock inte att lämpliga åtgärder vidtas av markinnehavaren i syfte att motverka skador av vilt, om sådana skador inte kan motverkas på annat tillfredsställande sätt."

4.2.4 Jordbruksverkets föreskrift (SJVFS 1998:34)

I den stund beslut är fattat om att ett livsmedel inte längre ska vara ett livsmedel övergår det till att vara ett avfall. Föreskriften tar upp regler kring hantering av djurkadaver och annat animaliskt avfall och hänvisar till miljöbalken (1998:808) när det gäller hälsoskydd och miljövård vid avfallshantering samt bestämmelser för att hindra uppkomst av och för att undanröja olägenheter för människors hälsa.

Syftet med föreskriften anges i kapitel 1, 1§ som bestämmelser för att förhindra spridning av smittämnen. Grundläggande bestämmelser om hantering av animaliska biprodukter finns i Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 1774/2002.

I föreskriftens 7 § anges att:

"Länsstyrelsen kan medge undantag när det gäller användning av animaliska biprodukter i enlighet med artikel 23 i förordning (EG) nr 1774/2002 om användningen avser kategori 3-material som ska användas till utfodring av vilda djur vars kött inte är avsett som livsmedel. (SJVFS 2003:58)"

Detta innebär i förlängningen att åtling med animaliska biprodukter avsedd för björn inte kan medges undantag enligt §7, eftersom köttet från björnar skjutna vid skyddsjakt tillvaratas som livsmedel.

I föreskriften anges även hur självdöda, viltrivna eller trafikdödade renar som påträffas i närheten av bebyggelse ska omhändertas. I vissa församlingar är det tillåtet att gräva ner avfall från t ex slakt medan det i andra församlingar måste hanteras enligt vissa rutiner angivna i föreskriften.

4.3 Aktörer inom rovdjursturism i Sverige

Befintliga arrangörer av rovdjursturism, bland vilt levande rovdjur i Sverige, finns enligt kartläggningen kring samtliga stora rovdjur.

4.3.1 Verksamheter bland vilt levande rovdjur

Län	Rovdjur	Företagsnamn	Internetadress	Kontakt	Verksamhetsbeskrivning
W	Björn	SNÖ Södra Norrlands Överlevnadssällskap www.outwild.se		Filip Hedberg 073- 8438556	Björnskådning från gömsle, med vegetarisk åtel
W	Varg	Art of Nature		Anders Ståhl 0247-14253	Vargexkursioner Bakspårning av varg
W	Varg	Furudals Bruk		Rikard Engberg 0258-10210	Vargexkursioner
W	Björn	Björn och Vildmark i Orsa. (Bokning via Orsa Grönklitt)		Andrea Friebe 0250-83040	Besök vid ide, spår och andra tecken
W	Varg	Säfsen		Fredrik Stamborn 0240-86050	Vargexkursioner, bakspårning endast för konferensgrupper
W	Björn	Skogsmuseet Lomkällan		Naturrum Fulufjället Stig Eriksson 0253-17075	Besök vid ide, spår och andra tecken
W	Björn	Vildmark Särna		Christer Olofsson 0253-31020	Kombinerat älg och björn- safari med buss
X	Varg	Finnskogsupplevelser www.finnskogsupplevelser.se		Leif Holst 0297-70025	Vargexkursioner Bakspårning av varg
X	Björn	Sweden Wildlife Tourism www.nordicnature.se		Håkan Vargas 0278-34096 026-686293	Björnskådning
X	Björn Varg Järv Lo	Rovdjurs Eko www.rovdjurseko.se		Tryggve Hedtjärn 0691-31111 070-3263432	Bakspårning av alla fyra arterna
Z	Björn	Dalsvallen, Sånfjället Björnsafarivandring www.dalsvallenstugby.se		Lennart Fransson 0680- 27040	Vandringar i björnens skog
Z	Björn	Turistbyrån i Hede Huvudman: Sånfjällsbygden Turistråd		Turistbyrån i Hede Bosse Magnusson 0684-41080	Säljer (charter-) paket med 4 aktiviteter där Dalsvallens björnsafarivandring är en akt
Z	Björn	Härjedalsguiderna www.harjedalsguiderna.se		Fredrik Andersson 0684-131 10	Björnvandringar
Z	Björn	Klövsjö/Vemdalens Äventyr och Konferens www.klovsjo.com/aventyr		Jan Ola Dillner 070-675 16 94	Björnvandringar
Z	Björn	Fjäll och Äventyrskompaniet		Sune Halvarsson 0684-12139	Björnvandring i Sånfjället – Ryvålen
Z	Björn	Lofsdalens Turistbyrå www.herjedalen.se/turist/ lofsdalen		Monika Spårby 0680-412 33	Kombinerad älg och björn- safari med bil, på befintliga vägar
Z	Björn	Härjedalens Jakt och Fiske Äventyr www.jaktochfiskeaventyr.com		Ulf Johansson 070-6518243	Kombinerad älg och björn- safari bil och vandring
BD	Kungsörn	Ängeså sameby, bedriver i Kalixälvens dalgång.		Ola Rokka	Han har rennäringen som bas för sin turistverksamhet men använder också åtel för att få möjlighet att visa rovdjur för turister, framför- allt kungsörn

4.3.2 Övriga aktörer inom rovdjursturism

Rovdjurscenter och de djurparker som har de berörda djuren är också aktörer inom rovdjursturism. Djurparkerna har en viktig roll som kunskapsförmedlare och gör det möjligt för alla människor att både få se rovdjuren och få information. Förutom djurparker finns ett antal Naturrum (Värmland, Siljansnäs) som informerar om rovdjur.

4.4 Rovdjursturism i andra länder

Jämförelser med rovdjursturism i andra länder kan vara intressant ur flera perspektiv men också svårt då ländernas förutsättningar för verksamheterna är skilda. Rovdjursturism i Finland bedöms som mest intressant att belysa men även några exempel från andra länder beskrivs.

4.4.1 Rovdjursturism i Finland

I finska Kainuuregionen i den finska Karelen vid ryska gränsen bedriver ett fåtal, uppskattningsvis ett tiotal entreprenörer björnskådning från gömslen med hjälp av åtel. Björnskådningen drar ungefär 2500 besökare per år, företrädesvis utländska besökare. Åtelplatser har använts i många år men har inte varit kända för myndigheterna.

Åteln består av fiskrens från lokala laxodlingar och slaktavfall från gris. På några platser används flera hundra kilo åtelmaterial per vecka. Enligt gällande regler noterar länsveterinären var åtelmaterial kommer ifrån och var åtelplatsen är lokaliserad.

Nedskräpning kring vissa åtelplatser uppmärksammades under sommaren 2004. De regionala finska myndigheterna insåg att åtelplatserna förutom nedskräpning kunde innebära problem med ytvatten- eller grundvattenförorening.

För att bemöta dessa problem har man tagit fram nya instruktioner vid hantering av åtel. I de nya instruktionerna tillåts i enlighet med EG (1774/2002) åtel med fisk, gris, ren och höns. Höns rekommenderas dock inte eftersom ben och annat lätt sprids ut i skogen. Nötboskap, getter och pälsdjur är inte tillåtet som åtelmaterial. Åtelmaterial måste förvaras i särskilda containrar som är låsbara, insektskyddade och täta samt att de kan rengöras på ett tillfredställande sätt och hålla en låg temperatur. I de nya reglerna anges även att mängden åtelmaterial som får föras till platsen är begränsad. Det material som förs dit bör konsumeras inom en vecka. Om det blir åtelmaterial över så måste man gräva ner detsamma eller transportera det till anläggning som kan bränna avfallet. I övrigt så måste åtelplatsen städas regelbundet.

I enlighet med de nya reglerna får åtelplatser inte vara belägna i naturreservat eller i områden för grundvattentäkt. Platsen för åtel måste väljas så att man inte förorenar marken, ytvattnet eller grundvattnet. Man får heller inte belägga den i närheten av vattenleder eller områden som riskerar att översvämmas.

Entreprenören måste ansöka om tillstånd för byggnation av gömsle vid åtelplatsen vid kommunens fastighetskontor. Från kommunens miljökontor krävs tillstånd för bedömning om val av åtelplats lämplig med hänsyn till risk för förorening samt om:

- platsen används kontinuerligt som åtelplats?
- minst 100–200 kg kadaver läggs ut vid varje tillfälle,
- eller att minst 500–1000 kg kadaver läggs ut per år.

Även om mindre mängder animaliska biprodukter används så är entreprenören skyldig att meddela myndigheterna att åtel förekommer och platsen för det. Inga tillstånd krävs dock för denna verksamhet.

Rovdjursturism har förekommit i mindre omfattning i cirka 20 år och har inte varit konfliktfri. Jakt från åtel är inte tillåtet i Finland och således är jakt inte tillåten i detta område. Det här har lett till konflikt mellan företagare för rovdjursturism och jägare. Jägarna hävdar att åtlarna, som lagts ut i syfte att locka björnar i turistiskt hänseende, lockar jaktbart vilt från de marker där jakt är tillåten. Konsekvensen av detta är att de tilldelade kvoterna för jakt inte uppnås och det skapar irritation hos jägarna.

4.4.2 Rumänien

Rumänien har Europas största populationer av björn och varg. Det finns ca. 6000 björnar och numera kontrolleras jakten effektivt och antalet björnar är stabiliserat. Vargarna är skyddade enligt lag men är ändå en hotad art då fåraherdar och bönder i förebyggande syfte dödar rovdjuren för att skydda sina tamdjur.

I syfte att studera vargarna och att befrämja en fredlig samexistens mellan människor och rovdjur startade 1994 projektet Carpathian Large Carnivore Project (CLCP). Projektets bas var i området kring Karpaterna, närmare bestämt i Zaernesti, strax utanför Brasov. CLCP studerade med hjälp av telemetri bland annat vargflockarnas rörelse och har i sitt arbete visat på vargens värdefulla funktion i ekosystemet. Inom projektet startades också rovdjursturism. I en fattig bygd med små lantbruk har det nu i rovdjursturismens spår utvecklats en infrastruktur där småskaliga familjeföretag erbjuder turister lokalproducerad mat, hantverk och boende samt alternativa aktiviteter.

I området erbjuder man spårning ledda av specialutbildade guider, björnskådning från gömslen och möjlighet att möta två tamvargar ("nappade") och besök på en lokal fårfarm. Förutom dessa aktiviteter kan specialdesignade turer arrangeras där forskningspersonal deltar. De aktör som finns marknadsför rovdjursturism som en del av ett antal olika aktiviteter. Det kan vara i kombination med ridturer, fågelskådning eller botaniska vandringar.

Det är gott om åtlar eftersom jägarna använder åtel för jakt av björn. Förutom att jägarna kan skjuta björnarna vid dessa åtlar så håller åtlarna under tidig vår björnarna kvar i området, när de annars skulle gå ner i dalarna där människorna bor. Turistaktörer drar nytta av dessa åtelplatser

och de gömslen som används är egentligen jaktkojor. Inga indikationer finns på att björnarna har utvecklat aggressivitet eller skapat olägenheter på grund av åtel.³

Förutom möjlighet att marknadsföra trakten med hjälp av rovdjuren och utveckling av det lokala näringslivet så möter verksamheten hinder för att det inte ger tillräckligt snabb ekonomisk utveckling, vilket gör att utvecklingen av bra boenden och restauranger inte kan erbjudas turisterna. Dessutom är det risk för att konflikter mellan å ena sidan turistentreprenörer och å andra sidan fåragare och jägare uppstår.

4.4.3 Italien

Abruzzo Nationalpark, som även kallas ”Italiens gröna hjärta”, ligger 100 km öster om Rom. Området är i rovdjurssammanhang känt för utveckling av Abruzzo mastiffs, en hundras som med framgång används för att skydda fårfloken från rovdjursangrepp. Närheten till Rom är förmodligen en stark anledning till parkens höga besöksiffror liksom parkens artrikedom. Här finns ca 80 björnar och 40 vargar. Vintertid är skidturism utbredd, parken besöks av mellan 2–2,5 miljoner personer per år.

Både varg men framförallt björnen har använts mycket framgångsrikt i marknadsföring av parken. Marsicanbjörnen har blivit en ikon för parken och pryder dekaler, affischer, kuvert, broschyrer, vykort och forskningsrapporter. I parken finns sju besökscenter, tio informationskontor och ett vargmuseum. Alldeles intill vargmuseet finns några vargar i hägn, förutom detta så finns ingen aktiv rovdjursturism. Det primära är att använda dem i marknadsföringssyfte.

4.4.4 USA

Ely, Minnesota och dess omgivning lockar under högsäsong runt 50 000 personer/dag. Området erbjuder ett av världens mest omtalade och bästa kanotvatten. I huvudorten bor bara ca 4000 invånare, men på grund av det stora antalet besökare, har stora butiker med ”Outdoor equipment” kunnat etablerats. Av storleken att döma skulle dessa passa bättre i en storstad. Här finns också Wolf Education and Research center. Centrets syfte är att förmedla kunskap och information om de vargar som lever i området. Besökscentret bedriver rovdjursturism dels genom utställning men också genom guide turer eller självguide turer. Man erbjuder ylningssekskursioner, flygpejling och under vintern spårning med snöskor.

Wolfcenters framgång beror i stor utsträckning på turismaktiviteter och deras attraktionskraft i området.

Björnskådning är ingen utbredd företeelse i USA, men förekommer i Alaska och i större utsträckning i Canada. I nationalparker kan besökare däremot uppleva björnmöten som inte är avsiktliga. Både den amerikanska

³ Mail Christoph Promberger, Equus Sylvania, Rumänien.

grizzlyn och svartbjörnens beteende har föranlett parkerna att reglera vistelsen i parken så att inga olyckor ska inträffa. Som ett konstaterande, men utan att redogöra för orsakerna, är de amerikanska björnarnas beteende inte så fredligt som de skandinaviska björnarna.

I parkernas reglemente finns råd till campare när och var de ska tälta, hur de ska separera matplats och sovplats, hur mat och sopor ska förvaras. De flesta parker begär också att camparna ansöker om tillstånd att campa. Då ges information ut om regler och förhållningssätt i syfte att uppnå säkerhet för både människor och björnar. Vissa råd vänder sig till kvinnliga besökare som ombeds att helst inte besöka parken under sin menstruation och att inte använda vare sig smink eller parfym då dessa kan attrahera björnarna.

Här följer några exempel på förhållningsregler i parkerna:

- Om ni från ert fordon ser en björn vid vägen, stanna i bilen.
- Stanna inte om det råder stoppförbud, parkens vakter kanske försöker förändra björnarnas beteende vid platsen som följd av tidigare händelser.
- Försök aldrig att locka björnen närmare.
- Närma er aldrig en björn i syfte att ta ett bättre foto.
- Mata aldrig en björn.
- Vid jakt eller fiske, ha alltid sällskap, var aldrig ensam.
- Om du av en händelse kommer i närheten av ett kadaver, gå därifrån.
- För fotografer: Använd minst 500 mm objektiv, undvik ögonkontakt med björnen, gör inga konstiga ljud, följ aldrig efter björnen, mata aldrig björnen, ta vara på dina sopor så andra människor som kommer till platsen efter dig inte överraskas av björn.⁴

⁴Schneider Bill, Bear Aware – The quick reference bear country survival guide, 2004 Falcon publishing inc.

5 Arrangemang av seminarium

5.1 Seminariets syfte och genomförande

Till seminariet inviterades representanter för länsstyrelser i tio utvalda län, andra berörda myndigheter, intresseorganisationer, aktiva arrangörer av rovdjursturism samt representanter för forskning och utbildning. Deltog vid seminariet gjorde representanter för alla inbjudna intressenter med undantag från Jordbruksverket, WWF och SNF.

Syftet med seminariet var att lyssna av de olika intressegruppernas åsikt och kunskap i ämnet rovdjursturism. Upplägg för seminariet var att först belysa ämnets olika sidor genom föreläsningar, därefter genomfördes gruppdiskussioner som slutligen presenterades för alla deltagare.⁵

5.2 Föreläsningar

I syfte att belysa några av de stora frågeställningarna kring rovdjursturism höll föreläsare föredrag. Här följer en kort resumé av föredragen om Lokalbefolkningens inställning till rovdjursturism och Möte mellan björn och människa. Rovdjursturism i Finland behandlas under punkt 3.4.1, Lockande av vilt, vad säger lagen? Tas upp under punkt 3.2 och Turistnäringens syn på hållbar rovdjursturism sammanfattas under punkt 6.6.2. I övrigt hänvisas till dokumentationen av seminariet.

LOKALBEFOLKNINGENS INSTÄLLNING TILL ROVDJURSTURISM, MARCUS EDNARSSON, DOKTORAND VID KARLSTADS UNIVERSITET
Studier har gjorts av lokalbefolkningens, andra turistentreprenörers och turisternas inställning till rovdjursturism i områden som under en längre tid haft etablerade stammar av rovdjur. Tre enkäter och analys av tidningsartiklar ligger till grund för resultatet av forskningen och kretsar kring etableringen av Rovdjurscentret i Ekshärad.

En frågeställning har varit hur olika attityder till rovdjur påverkar inställningen till rovdjursturism. En slutsats är att utan acceptans försvåras möjligheten att etablera verksamhet inom området. Den styrande faktorn tycks vara den grundläggande attityden till rovdjuren.

Attityden påverkas av personers ålder och utbildningsgrad, liksom om de har haft negativ erfarenhet av rovdjur eller om de är aktiva jägare. Jägare är generellt mer negativa till rovdjursturism. Frågan är dubbelbottnad och man kan inte se lokalbefolkningen som en homogen grupp. Hos lokalbefolkningen tycks det finnas en medvetenhet om nyttan med rovdjursturism medan inställningen till rovdjuren är negativ. På frågan om vilken inverkan rovdjuren har på det lokala friluftslivet så svarar 10% att det är positivt. Detta ska jämföras

⁵ Bilaga 1 Inbjudan och sändlista

med att nära hälften av de tillfrågade tror att rovdjuren påverkar de som vill besöka bygden positivt. Lokalbefolkningen är sammantaget i stort sett neutrala, men då ska vi komma ihåg att det betyder att det finns en stor grupp som är mycket negativ och en lika stor grupp som är positiv, inte att man är neutral i frågan.

Avståndet till en verksamhet i rovdjursturism och attityden till denna har ett sammanhang visar studien. En betydligt mer positiv inställning visades från de personer som bor i närheten av etableringen än jämförbar grupp som bor i angränsande kommun.

På frågan om attityden och acceptansen till rovdjuren kan förändras vid etablering av rovdjursturism kan vi bara spekulera. Avgörande kan vara arrangörens vederhäftighet, skötsel av verksamheten och nätverk.

MÖTE MELLAN BJÖRN OCH MÄNNISKA, SVEN BRUNBERG, SKANDINAVISKA BJÖRNPROJEKTET

Vid en studie där 114 björnmöten dokumenterats kan konstateras att 80% av möte mellan björn och människa inte upplevs som hotfull. Vid de fall då björnen upplevs som hotfull har de huvudsakliga aggressionsutlösarna varit att björnen befinner sig vid ett kadaver/åtel (37%) att björnen har ungar att skydda (33%) eller att den blivit irriterad på en hund (29%).

Björnen kan upplevas som aggressiv då den står på bakbenen men den lämnar då oftast platsen efter att den nyfiket betraktat den mötande människan. Också då björnen vokaliserar kan den upplevas som aggressiv men i 80% lämnade björnen platsen.

Vid de tillfällen då människor skadats så har följande faktorer ökat faran:

1. björnen har blivit överraskad,
2. björnen har blivit överraskad av hund,
3. björnen har blivit överraskad vid idet,
4. björnen har blivit överraskad vid kadaver,
5. hona med ungar,
6. skadad björn.

Av de som skadas löper jägare den största risken, hela 13 av 15 skadade är jägare.

5.3 Diskussion

Vid anmälan till seminariet skickades ett förberedande diskussionsunderlag⁶ ut till deltagarna. Gruppdiskussionerna fördes utifrån följande frågor:

- 1) Ska rovdjursturism regleras, och i så fall hur?
- 2) Vilka krav bör ställas på en arrangör för rovdjursturism och hans arrangemang för att det ska vara säkert för både djur och människor?

⁶ Bilaga 2 Diskussionsunderlag vid seminarium den 18 februari 2005.

- 3) Vad bör en eventuell certifiering av arrangören för rovdjursturism bestå av och vem bör ansvara för certifieringen/tillståndsgivning?
- 4) Påverkar naturvårdspolitiken rovdjursturismen och vice versa, och i så fall hur?
- 5) Kan rovdjursturism ses som en del av förvaltningen av de stora rovdjuren?
- 6) På vilket sätt kan rovdjursturism påverka den regionala och lokala utvecklingen?
- 7) På vilket sätt kan rovdjursturism påverka acceptansen för de stora rovdjuren?
- 8) Hur ser ni på åtel/utfodring av stora rovdjur? Fördelar och nackdelar? (En åtel definieras som: ”animaliskt eller vegetabiliskt material eller annat som utplaceras eller på annat sätt iordningställs i syfte att locka till sig vilt).

5.4 Analys och resultat

Utifrån de anteckningar⁷ som erhöles från respektive grupp kan konstateras att meningarna går isär. Alla var däremot överens om att rovdjursturism bör regleras. Några konstruktiva förslag till hur det ska regleras är att det ska krävas tillstånd för verksamhetens olika delar och att myndighet ska kunna utöva tillsyn. Störnings och nedskräpningsmomenten samt övrig påverkan på naturen bör beaktas. Det kan även innefatta avstånd från människor/byar och avstånd från åtel till gömsle. Samt att regler för tillåtet åtelmaterial används och att platsen bör vara godkänd efter ett remissförfarande bland berörda intressenter (markägare m fl). Ett förslag är att Naturvårdsverket föreslår regler och efter samråd med intressenter fastställer dessa.

De krav som bör ställas på arrangör av rovdjursturism är att regler för verksamheten följs, att verksamheten sker med hänsyn och respekt till andra näringar inom området och naturen, att arrangören är utbildad och att verksamheten är kvalitetssäkrad, att försäkringar är tecknade samt att gästerna delges både förhållningsregler och information om djuren.

Certifiering kan skötas av branschen och bör ta hänsyn till påverkan på miljö, kultur, sociala aspekter, lokalekonomiska effekter samt regional utveckling. Naturens Bästa nämns som en tänkbar aktör men även Agrippa. I certifieringen föreslås att utbildningsverksamhet vid Viltskadecenter ingår. Länsstyrelsen och Naturvårdsverket föreslås också vara tillståndsgivare.

Naturvårdspolitikens påverkan på rovdjursturism och vice versa beskrivs främst genom information och reglering av turismen i stort. Naturvårdspolitiken kan gynnas om turismen medför en ökad lokal acceptans för rovdjuren men å andra sidan kan turismen leda till motsatt effekt. Påpekande om att naturvård också hanterar andra verksamheter som t ex miljöstöd till

⁷ Bilaga 3 Sammanställning av diskussionsanteckningar vid seminarium den 18 februari 2005.

lantbrukarna och prioritering av kulturnaturbruk görs och att flera olika intressen möts i naturvårdspolitiken.

Rovdjursturism anses kunna vara en del av rovdjursförvaltningen på så sätt att turismen kan påverka förvaltningen t ex genom möjligheter att öka rovdjursacceptansen. Att vara en aktiv del ses som mindre bra från myndighetshåll medan aktörer anser att det absolut är en självklarhet. Kommentarer om att turismföretagare kanske inte anses vara riktigt ”rumsrena” från förvaltning och myndigheter. Förslag ges att arrangörer för rovdjursturism kan delta vid montering av rovdjurssäkra stängsel, inventeringar, dokumentera observationer samt utföra en del av informationsuppdraget.

En tämligen allmän åsikt är att rovdjursturism kan vara en nyckel till att förmå glesbygden att fortsätta leva, aktiviteten kan dessutom endast förekomma i glesbygd och ej i tätort.

Rovdjursturism kan påverka acceptansen för de stora rovdjuren både positivt och negativt, mycket beroende på hur samråd med olika intressenter hanteras. Samråden får därmed en nyckelfunktion vid etablering av rovdjursturism.

6 Fördelar med rovdjursturism

6.1 Rovdjursturism en del av turism-utvecklingen

6.1.1 Symbolvärde

Rovdjuren utgör symboler för vildmark och spännande möten men också det hotfulla och mytomspunna. Symbolvärdet hos de stora rovdjuren är stort. Starka symboler kan nyttjas i marknadsföringssyfte och genom rovdjurens existens kan de utgöra kärnan i marknadsföring av en region eller till och med ett helt land. Exempel på regioner/länder som idag profilerar sig och marknadsför sig med hjälp av starka symboliska djur är Uganda med bergsgorillor, Sydafrika med nationalparker som arrangerar safaris med spaning efter ”the Big 5” och den italienska nationalparken Abruzzo som nyttjar både björn och varg i sin marknadsföring (Marsicanbjörnen finns i parkens logotyp).

Översatt till svenska förhållanden så skulle det kunna innebära att vargen aktivt används i marknadsföring av Värmland medan t ex Dalarna, Hälsingland och Härjedalen använder björnen.

6.1.2 Landsbygd och infrastruktur

Enligt Glesbygdsverket är gles- och landsbygder är inte tillräckligt synliggjorda i det regionala utvecklingsarbetet. Därmed finns en stor risk att de resurser som finns där inte tas tillvara. Detta är en förlust, inte bara för dessa områden, utan för alla regioner och hela landet.⁸

Rovdjursturism kan generera kommersiella möjligheter för lokala entreprenörer att bidra till den lokala utvecklingen. Genom ökad efterfrågan ställs t ex nya krav på boende, restauranger, vägar, researrangörer, guider och lokalt hantverk.

6.1.3 Turistiska mervärden

Att under sin semester inhämta kunskap om naturen, de lokala rovdjurstammarna och generellt lära mer om rovdjurens beteende, biologi etc. kan förhöja upplevelsen av vistelsen i områden med rovdjur. Möjligheter att utveckla kurser och utbildning om rovdjur är stor.

Rovdjursturism kan ses som ett komplement till den traditionella turismen och därigenom skapa mervärde för ett arrangemang. I exempel från andra länder är rovdjursturism en del i en turistisk infrastruktur och har genom detta också varit lyckosamma satsningar.

⁸ Glesbygdsverkets slutrapport februari 2005, Landsbygden i den regionala utvecklingen.

6.2 Ekonomiska aspekter

6.2.1 Sysselsättning och skatteeffekter

Anställningar i lokala turistföretag skapar liksom alla andra lokala företag förutsättning för boende på orten samt förutsättning för inkomstbeskattning. Är företaget registrerat på orten så kommer även företagsskatterna aktuell kommun till godo. Förutsättningen ökar därigenom för att den lokala samhällsservicen kan bibehållas och utvecklas.

6.2.2 Indirekta ekonomiska effekter – lokal utveckling

Ökad tillströmning av turister i ett område kommer det lokala näringslivet till del genom ökad efterfrågan och försäljning inom vissa kommersiella grenar.

Med hjälp av TEM-modellen (Turism Ekonomisk Modell) görs beräkningar på indirekta effekter av turistisk verksamhet. Besökarnas dygnsomsättning beräknas för dagsbesökare och för övernattande besökare. Dygnsomsättning är effekten av besökarens boende, restaurangbesök, shopping etc. Nivån på omsättning/person är beroende av typ av boende, restaurang och shopping som erbjuds i området.

Ett vinn/vinn förhållande skapas när arrangörer av rovdjursturism samarbetar med den lokala boendeanläggningen och ger båda möjlighet till positiv utveckling.

Exempel på ett framgångsrikt projekt är verksamhet kring bergsgorillorna. Pengar har bidragit till upplysning om gorillor och bevarande av regnskogen, men också till arbetstillfällen för en hel region. Parkvakter, guider, spårare, bärare, information och administration, dessutom små affärer som säljer hantverk i anslutning till parken. I Buhoma har man kunnat bygga en ny skola och vattenkällor har renats.

6.2.3 Ekonomiskt stöd till rovdjursforskning

I vissa länder ges möjligheter för turister att donera pengar till forskningsprojekt i området. Bevarandeprojekt ger också möjlighet för turister att bidra till projektets syfte genom att bli faddrar. Ett konkret exempel hämtat från Abruzzo parken i Italien är möjligheten att köpa ett äppelträd som planteras i parken som föda till björnarna.

6.2.4 Direkta ekonomiska fördelar

Turism i andra delar av världen som omsätter stora summor pengar är svåra att jämföra med och översätta till svenska förhållanden och förutsättningar. Gorillaturismen i Uganda, Rwanda och Kongo Kinshasa omsätter tillsammans cirka 20 miljoner dollar om året, vilket gör det till den viktigaste exportinkomsten efter kaffet.

I Rumänien har the Large Carnivore Project utvecklat en turistisk infrastruktur genom utveckling av småskaliga familjeföretag som säljer boende, lokal mat och hantverk till besökarna. Ingen aktör marknadsför och säljer björnskådning som enda produkt. Att få komma till ett björngömsle (gömsle

med åtelplats, egentligen avsedd för jakt) för att skåda björn kostar endast 25 Euro/person.⁹ Andra turistiska arrangemang, exempelvis ridturer är det som står för huvuddelen av försörjningen i området.

Mer jämförbart är de aktörer som bedriver björnskådning i den finska Karelen, i Kuhmo regionen. Längs den ryska gränsen finns ett tiotal entreprenörer som säljer björnskådning exklusivt. Företrädesvis är dessa entreprenörer enmansföretag eller familjeföretag med få anställda. Priset för att besöka ett björngömsle under en natt varierar mellan 145 till 165 Euro/person. I priset är smörgåsar och förfriskningar inkluderat liksom sovsäck, personlig guide, diplom och försäkring. Gömslet är utrustat med ljudanläggning för att björnens närmande ska höras bättre. Under en natt kan en av aktörerna ta upp till 16 personer vilket genererar 2640 Euro.

I Edsbyn bedriver en aktör björnskådning från gömslen med åtelplats. Här erbjuds två fotografer att hyra gömslet för en dag till priser mellan 94–165 Euro exkl. moms. Prisvariationen är beroende av tid under året. Man erbjuder också en fyradagars björnsafari för mellan 406–645 Euro/person. Kapaciteten är två gömslen med max tre personer per gömsle.

Rovdjursturism som inte använder sig av åtling omsätter mindre pengar per person. Ett exempel är den björnvandring som erbjuds vid Sånfjället i Härjedalen. Här vandrar man i björnmarker och spanar efter björnar vid fjället med hjälp av guider och kikare. Priset för vandringen är 440 kr/person och dag. I priset ingår mat över öppen eld och kaffe. Inte fler än 8 personer kan boka, under en säsong deltar ca 500 besökare.

Ett annat exempel från Särna och Fulufjället där exkursioner genomförs i syfte att förmedla kunskap om björnen företas till en kostnad av 150 kr/person. Safaris utgår kvällstid och tar mellan 4 och 5 timmar. Arrangören har inget vinstintresse.

6.2.5 Pris och efterfrågan

Varje arrangemang som har en efterfrågan kan säljas. Hur stor den potentiella ekonomiska förtjänsten kan bli, tycks omöjlig att svara på, eftersom de lokala och regionala förutsättningarna varierar stort. Det kan bero på antal rovdjur i trakten, metod för att genomföra turistisk aktivitet (åtel kontra spårning) och konkurrenssituationen samt vilken typ av turist som regionen i sin helhet attraherar. Ett arrangemang som är väl genomfört, utgör en unik produkt med efterfrågan på en marknad med köpkraftiga kunder har stor möjlighet att säljas till ett högt pris. Varje entreprenör avgör själv pris och önskat resultat för sin verksamhet. Att döma av verksamheten kring Sånfjället kan rovdjursturism och björnskådning genomföras utan stora investeringar och med små övriga omkostnader. Exemplet visar också på att åtling inte är enda sättet att bedriva björnskådning på.

⁹ Bilaga 4 Prislista från Carpaterna.

Efterfrågan finns uppenbarligen eftersom det finns aktörer framför allt i Finland men även i Sverige. Enligt Sweden Active Holiday (svensk operatör) finns det en stor efterfrågan från utländska resebyråer. De utländska turisterna vill se djuren. När det gäller björn vill man ha åtel och gömsle.

6.3 Kan rovdjursturism bidra till acceptans?

Marcus Ednarssons¹⁰ studier visar att attityden till rovdjur har samband med ålder, utbildning och erfarenhet. Attityden till rovdjuren styr även attityden till rovdjursturism och i områden där det finns ett kraftigt motstånd mot rovdjur kan det försvåra uppstart av rovdjursturism. Det vill säga att på platser där det finns ett stort motstånd till rovdjuren även finns ett stort motstånd mot rovdjursturism.

Studien påvisar också sambandet mellan rovdjursturism och acceptans av de stora rovdjuren. Avståndet till verksamheten spelar in och det visar sig att lokalbefolkningen nära etableringen generellt är mer positiv än jämförbar grupp på längre avstånd (annan kommun). Frågan är dubbelbottnad, studien visar att även om man är motståndare till rovdjuren kan man faktiskt se fördelen med etablering av i det här fallet rovdjurscentret. I sammanhanget bör nämnas att om etableringen inte ansetts som seriös och haft ett bra anseende, eller om det handlat om en verksamhet av annat slag, kan resultatet varit ett annat.

Erfarenheter från andra länder visar att framgångsrik rovdjursturism bidrar till ökad acceptans. Framgångsrik rovdjursturism kan betyda ekonomiska fördelar som i sin tur påverkar acceptansen. Flera exempel visar att rovdjursturism inte är den turistmagnet som ensamt lockar stora skaror besökare till ett område utan ingår i den sammantagna turistiska infrastrukturen.

¹⁰ Marcus Ednarsson, Doktorand vid Karlstads universitet.

7 Risker med rovdjursturism

7.1 Riskanalys

Risk föreligger att verksamheter stör djuren och att människor eller djur skadas. Av de fyra stora rovdjuren i Skandinavien är björnen den som i modern tid attackerat människor. Vid användning av åtel finns risk för spridning av sjukdomar om smittat animaliskt avfall används samt risk för nedskräpning och annan påverkan av miljön. I riskanalysen lyfts även intressekonflikten samt misslyckade projekt fram.

7.2 Störning

Enligt Svenska Akademiens Ordlista är ord som besvära, oroa, vålla omak och avbryta synonyma till ordet störa. Det skulle kunna betyda att i den stund mänsklig aktivitet sker som påverkar och får till följd att en varg, björn eller annat djur avbryter sin avsiktliga bana så har människan stört djuret. Av de mänskliga aktiviteter som företas i skogen skulle därmed flera kvalificera sig som störande. Detta måste vara en bedömningsfråga och frågan är vem som ska bedöma. Om aktiviteten är av oregelbunden art och kan räknas som enstaka tillfälle så borde inte aktiviteten vara störande. En aktivitet som påverkar djuren under en längre tid och som kan kallas frekvent eller regelbunden och påverkar deras boendemiljö på så sätt att de besväras av verksamheten kan vara störande. Men hur ska gränsen för djurens benägenhet att störas mätas eller bedömas? Är det moderna skogsbruket en störning och är avskjutning av rovdjurens bytesdjur en störning (inte själva jakten). Både Miljöbalken och Artskyddsförordningen tar upp störningen men lagtexterna kan tolkas olika beroende på läsarens egen kunskap och särintresse.

7.3 Incidenter som kan leda till skada

Överraskningsmomentet är den situation då störst risk för attack av björn sker. Det innebär att vid rovdjursturism med åtel är vägen till och från gömslet ett riskmoment. Även i den händelse att en hona med ungar finns i närheten förefaller risken stor.

En ökning av rovdjursturism innebär också ökat antal möjliga möten mellan människor och rovdjur. Därmed ökar också risken för möten som leder till angrepp på människor. Vid angrepp på människor innebär även angreppet en risk för att djuret måste avlivas.

Användning av åtelmaterial som hanteras av människor kan om inte noggranna instruktioner ges och följs innebära att björnen gradvis tillvänjs människor. Indirekt kan matning påverka björnen att uppsöka mänskliga boplatser för att söka föda. Personer som idag använder sig av åtel vittnar om

att björnarna lär sig känna igen fordon som levererar maten. Eventuellt skulle detta kunna innebära att björnarna också blir mer vana motorljud och eventuellt söka sig till trafikerade vägar.

7.4 Användning av animaliska biprodukter som åtel

Jordbruksverkets föreskrift (SJVFS 1998:34) innehåller bestämmelser om hantering av djurkadaver och andra animaliska biprodukter i syfte att förhindra spridning av smittämnen.

Enligt föreskrifterna kan Länsstyrelsen medge undantag när det gäller användning av animaliska biprodukter i enlighet med artikel 23 i förordning (EG) nr 1774/2002 om användningen avser kategori 3-material som ska användas till utfodring av vilda djur vars kött inte är avsett som livsmedel. Detta innebär att animaliska biprodukter kan med tillstånd från Länsstyrelsen användas för att locka djur, dock inte björn eftersom det bedrivs jakt på björn och köttet från den tillvaratas som livsmedel. Däremot tillåts åtel för rävjakt och tillstånd att stödutfodra t ex örn.

Länsstyrelsens beslut om tillstånd tas utifrån smittorisk och föreskrifterna talar inte om var eller hur avfallet i övrigt ska förvaras eller hanteras.

Naturvårdsverket har tidigare i beslut om skydds jakt på björn 2004 beslutat att jakt får inte bedrivas vid åtel. En åtel definieras som: ”*animaliskt eller vegetabiliskt material eller annat som utplaceras eller på annat sätt iordningställs i syfte att locka till sig vilt*”. Som motiv för detta beslut anges att försvar av och konkurrens om föda kan utveckla ett närgånget och aggressivt beteende. Jaktförbud vid åtlar syftar till att minska risken för att björnar utvecklas till ”problembjörnar”. Verkets avsikt med denna åtgärd är att björnarnas naturliga skygghet ska bibehållas.

7.5 Intressekonflikter

Inom en tätort är särskilda områden avsatta i kommunens stadsplan eller detaljplan för olika verksamheter. Friluftsområden, bostadsområden och industriområden är angivna. I övriga landet ska flera olika verksamheter samsas på samma område och alla intressenter anser sig ha lika stor rätt till området som de andra.

Den svenska allemansrätten ger alla rätt och frihet att vara i naturen. En frihet som inte får bli till ofrihet för andra. Allemansrätten kräver ansvar och gott omdöme. Vi får inte skada natur och djurliv, och vi måste visa hänsyn till markägare och till andra människor ute i naturen. Ökad naturturism innebär förutom ökat tryck mot naturen också att fler utländska besökare kan nyttja naturen på allemansrättslig grund utan att alltid vara kunniga om allemansrättens innebörd och kraven kring den.

Intressekonflikt när det gäller rovdjursturism kan uppstå mellan verksamhetsutövaren och friluftsutövaren, såväl jägaren som bärplockaren. Konflikt med andra verksamheter som fåbodbruk och skogsbruk kan också förekomma.

7.6 Hur kan risker minimeras

Två elementära ord för att minimera riskerna är riskmedvetenhet och kunskap.

De flesta riskerna kan minimeras genom att de som arrangerar eller deltar är medvetna om vilka risker som föreligger. Det är också viktigt att veta hur man ska bete sig när en befarad risk uppkommer.

Störning: Risken för detta svårdefinierade moment kan minimeras genom att så lite mänsklig aktivitet som möjligt sker där rovdjuren är aktiva. Det är förstås en ytterlighet men om risken ska vara så liten som möjligt så handlar det om att:

- Begränsa antalet aktörer
- Begränsa storlek på besöksgrupper
- Använda metoder som i så liten grad som möjligt besvärar, oroar eller avbryter djuren (etiska regler)
- Ta hänsyn till miljö-, kulturmiljö- och naturvård i övrigt
- Välja platser som tål verksamheten (hållbar turism)
- Inte locka djuren till sig

Skador

- Skapa säkerhetsmarginaler i verksamheten (undvika överraskningsmoment)
- Begränsa antalet möjliga möten mellan rovdjur och människa
- Använda sig av bakspårning vid spårningsexkursioner
- Inte följa efter djuren

Åtel

Alt 1: Förbjuda användning av åtel för turistiska och fotograferingssyfte med samma motivering som anges i Naturvårdsverkets beslut om skydds jakt på björn 2004.

Alt 2: Tillåta åtling med följande begränsning

- Tillståndsplikt (Länsstyrelse och markägare)
- Samrådspikt med andra aktörer (jägare, fåbodbrukare etc.)
- Val av plats (åtelns avstånd till boende, tillgänglighet och avstånd mellan gömsle och åtel samt andra säkerhetsaspekter)
- Gömslets beskaffning
- Strikta bestämmelser om beteende vid gömslet
- Regler för transport till och från platsen
- Val av och hantering av åtelmaterial

- Tillsyn
- Utbildning och kunskapsförmedling
- Informationsplikt (hänsyn)

Konflikter

Bör kunna lösas genom information, delaktighet och krav på öppen dialog.

7.7 Resursutnyttjande och hållbar turism

Turismen är en av världsekonomin viktigaste och mest expanderande sektorer. Den kan bidra avsevärt till att uppnå mål som ekonomisk tillväxt och sysselsättning. De basresurser och naturresurser som utgör sektorns ekonomiska hållbarhet är begränsade och kommer inte att hålla för en fortsatt obegränsad ökning av turismen. Traditionella turistmönster utmanas i syfte att ändra konsumtionsmönster, särskilt säsongsspridning och resande för turism, och dess produktionsmönster, dvs. värdekedjan och turistmålen och skapa en hållbar turism. Grundläggande för en hållbar turism är ett klokt utnyttjande av basresurserna och styrmedel som förmår ändra på ohållbara turistmönster. Utvecklingen av en hållbar turism är kopplad till ökad kvalitet snarare än ökad kvantitet.

I exemplet från Uganda och gorillaturismen utreder nu Internationella gorillaprojektet IGCP huruvida människors besök påverkar gorillorna. Trycket på att besöka dem ökar och gorillatillstånden är få, totalt bara 54 officiella tillstånd per dag i de länder som har bergsgorillor. Någon massturism blir det aldrig tal om.

7.7.1 Ekoturism

”Ekoturism är ansvarsfullt resande som hjälper till att skydda naturmiljöer och stödjer lokalbefolkningens välbefinnande” (WWF 1994).

Ekoturism har under de senaste årtiondena framgångsrikt bidragit till att skydda unika natur- och kulturvärden runt om i världen. Det är en av de snabbast växande branscherna inom den internationella turismen.

7.7.2 Naturens bästa

”Naturens Bästa” är en kvalitetsmärkning av svensk ekoturism. Naturens Bästa drivs med Ekoturismföreningen som huvudman, i ett samarbete med Svenska Naturskyddsföreningen och Sveriges Rese- och Turistråd. Märkningen är skraddarsydd för att garantera hög kvalitet på arrangemang i kombination med naturskydd, ett mer miljöanpassat resande och en omsorg om resmålens kulturvärden. Naturens Bästa är ett gemensamt varumärke för Sveriges naturresearrangörer och deras bästa arrangemang.

Det här är de sex grundkraven för Naturens Bästa:

- 1) Respektera resmålens begränsningar – minsta möjliga slitage på natur och kultur.
- 2) Gynna den lokala ekonomin.
- 3) Miljöanpassa hela verksamheten.
- 4) Bidra aktivt till natur- och kulturskydd.
- 5) Satsa på upptäckarglädje, kunskap och respekt.
- 6) Kvalitet och trygghet på resan.

8 Myndigheters roll

8.1 Länsstyrelserna

Länsstyrelserna hanterar idag frågor som rör förvaltning av de stora rovdjuren, tillståndsprövning vid användning av animaliska biprodukter samt frågor inom artskydd. Länsstyrelsen är tänkbar myndighet att hantera eventuell tillståndsprövning och tillsyn av verksamheter inom rovdjursturism.

För att utreda vilken vetenskap länsstyrelserna har om rovdjursturism samt vad de anser ska ingå i riktlinjer för rovdjursturism skickades en enkät¹¹ ut till tio utvalda länsstyrelser. Frågorna ställdes till artskyddsansvariga, rovdjursansvariga och länsveterinärerna. Svar inkom från nio av de tio länsstyrelserna.

8.1.1 Sammanfattning av enkätsvar

I fyra länsstyrelser (T, U, W och X-län) är man medveten om att rovdjursturism förekommer. Tre länsstyrelser vet inte om sådan verksamhet förekommer och två anger att det inte förekommer.

I Dalarna, Gävleborg och Norrbotten har det ansökts om tillstånd för att lägga ut animalisk åtel för att locka björn i syfte att fotografera. Endast i Dalarna har detta medgivits under följande förutsättningar; att åteln endast består av lågriskavfall i form av vilt, lokalproducerad fisk eller veterinärbesiktigt slaktavfall, att åtlar ska ligga långt (åtskilliga km) från närmaste bebyggelse och vägar eller där friluftaktiviteter bedrivs, att tillstånd till stödutfodring av örn gäller vintertid, medan fotoåtel för björn generellt har fått gälla endast före andra veckan i juni och efter björnjaktens slut.

I Gävleborg har ansökan avslagits med följande motivering: ”Länsveterinären har bedömt att lagens intentioner med möjlighet till dispens att fodra djur med animaliskt avfall är till för att hjälpa vilt i trångmål (utrotningshotade, vilt utsatt för miljögifter), foderknapphet (speciellt vintertid) och jakt. Björn är inte utrotningshotad, inte påverkad av miljögifter och är dessutom allätare (omnivor) och därför inte utsatt för foderknapphet. *Björnar faller därför inte in under lagens intention med utfodring med animaliskt avfall för att hjälpa vilt.* Björn behöver *inte* utfodras med *animaliskt avfall*. Annan bevekelsegrund än ovan för utfodring, t ex för fotografering finns inte upptaget i lagstiftningen.”

I riktlinjer för rovdjursturism föreslås följande ingå:

- Åtling i turismsyfte bör ej medges.
- Bestämmelser om åtling måste ingå, plats för åtel och avstånd.
- Bestämmelser om uppträdande vid gömslen.
- Program för tillsyn av verksamheten.
- Stort hänsynstagande till rovdjuren och naturen, att påverkan på naturmiljön är minimal.

¹¹ Bilaga 5 Sammanställning av svar vid enkät till utvalda länsstyrelser.

- Lokal förankring.
- *Kriterier* för att kunna *kvalitetssäkra* rovdjursturism bör fastställas.
- Djuren får inte störas, begränsad storlek på turismgrupp.
- Förutom åtelplats bör kanske ett *minsta avstånd* mellan åtel och människor fastställas.
- Informera om rovdjurens biologi, ekologi, status etc.
- Den information som lämnas ska vara vederhäftig och grundas på vetenskapligt underbyggda fakta.
- Iden, yngelplatser, rendez-vous-platser får inte förevisas under den tid platsen utnyttjas av djuren.
- Markägartillstånd bör avkrävas.
- Jakträttsinnehavare, samebyar med flera meddelas.
- Varningsskyltar bör sättas upp runt åtlingsplatser.
- Utbildning om djurens biologi och beteende samt om gällande lagstiftning för dem som avser att bedriva rovdjursturism.
- Certifiering för att få kvalitetsstämpel.
- Anmälan om planerad verksamhet till länsstyrelsen.

8.1.2 Jordbruksverket

Det uppdrag som Jordbruksverket har idag och som berör rovdjursturism är genom verkets föreskrifter om användning av animaliska biprodukter. I föreskrifterna tas endast hänsyn till smittoriskerna vid användning. Om det bedöms att andra hänsyn till användandet av detsamma krävs vid åtling i turistiska syften, kan Jordbruksverket komma att behöva komplettera föreskriften med andra risker.

8.2 Naturvårdsverket

Naturvårdsverkets uppgift är att vägleda, samordna, följa upp och utvärdera miljö- och tillsynsarbetet i förhållande till sektorsmyndigheterna samt andra centrala, regionala och lokala myndigheter.

Naturvårdsverket bör vägleda länsstyrelserna när det gäller befintligt regelverk. Om nya regler krävs bör dessa utvecklas av Naturvårdsverket i samråd med framförallt Jordbruksverket och länsstyrelserna, men även med brukarna om det påverkar resultatet i positiv riktning.

Bilaga 1

Välkommen till
Seminarium om Rovdjursturism
med fokus på björnskådning
18 februari 2005

Rovdjursturism bör ske under säkra former för både människor och djur. Naturvårdsverket samlar nu in kunskap och erfarenheter för att kunna ta fram riktlinjer för rovdjursturism/björnskådning arrangerad i Sverige.

Vi bjuder därför in till seminarium de 18 februari, 2005 där ert deltagande är värdefullt för vårt fortsatta arbete.

Tid: Fredag den 18 februari 2005, kl 09.30–15.00.
Kaffe och smörgår serveras från kl 09.00.

Plats: Naturvårdsverket, konferenslokal Ängsö, Blekholmsterassen 36, Stockholm, 2 minuter från Centralen.

Deltagare: Seminariet är avsett för inbjudna vid utvalda länsstyrelser (rovdjursansvariga, artskyddsansvariga och länsveterinärer) polis, åklagarmyndighet, turistföretag och intresseorganisationer.

Program:

Registrering och Kaffe
Presentation av projektet
Rovdjursturism i Finland och i Sverige
Presentation av diskussionsunderlag för seminariet
Lunch
Diskussion i grupper
Sammanfattning och redovisning av gruppdiskussionerna
Avslutning

Avgift: Ingen avgift tas ut och Naturvårdsverket bjuder på lunch.

Anmälan senast den 20 januari 2005.

Anmäl dig genom att fylla i anmälningsblanketten. Blanketten finner ni genom www.naturvardsverket.se under Aktuellt och därefter utbildning, mässor och konferenser. Efter anmälan skickas detaljerat program samt diskussionsunderlag för seminariet.

Förfrågningar

Undrar du över något är du välkommen att kontakta Naturvårdsverkets konsult Maria Nordmark, maria.nordmark@home.se tel: 0563 – 30 333, alt. 0704 – 85 66 40 eller Ankie Malmfors, Naturresursavdelningen, ankie.malmfors@naturvardsverket.se

Sändlista:

Länsstyrelsen i Västra Götaland
Länsstyrelsen i Värmland
Länsstyrelsen i Örebro
Länsstyrelsen i Västmanland
Länsstyrelsen i Dalarna
Länsstyrelsen i Gävleborg
Länsstyrelsen i Västernorrland
Länsstyrelsen i Jämtland
Länsstyrelsen i Västerbotten
Länsstyrelsen i Norrbotten
Rådet för rovdjursfrågor: Svenska Naturskyddsföreningen, Emma Widmark
Svenska Rovdjursföreningen, Björn Ljunggren
Föreningen Sveriges Skogsindustrier, Åke Granqvist
Svenska Jägarförbundet, Brittmarie Nordqvist
Jägarnas Riksförbund, Conny Sandström
Svenska Samernas Riksförbund, Per Gustav Idivuoma
Världsnaturfonden WWF, Lotta Samuelsson
Lantbrukarnas Riksförbund, Börje Waldebring
Fäbodbrukarna, Margareta Kristoffersson
Viltskadecenter, Inga Ängsteg
Länsstyrelsen i Dalarna, Sven Åke Svensson
Rikspolisstyrelsen/pol, Henrik Forsblad
Polismyndigheten i Gävleborg
Polismyndigheten i Jämtland
Polismyndigheten i Uppsala, Errold Coleman
Polismyndigheten i Uppsala, Henrik Forsblad
Polismyndigheten i Värmland
Polismyndigheten i Västra Götaland
Polismyndigheten i Dalarna
Polismyndigheten i Västmanland
Polismyndigheten i Örebro
Polismyndigheten i Norrbotten
Polismyndigheten i Västerbotten
Riksåklagarämbetet
Åklagarkammaren Östersund, Christer B Jarlås
Svenska Naturskyddsföreningen
Svenska Rovdjursföreningen
Föreningen Sveriges Skogsindustrier
Svenska Jägarförbundet
Jägarnas Riksförbund
Svenska Samernas Riksförbund
Världsnaturfonden WWF
Lantbrukarnas Riksförbund
Sveriges Fäbodbrukare ideell förening

Viltskadecenter
Grimsö Forskningsstation
Skandinaviska Björnprojektet, Sven Brunberg
Turistdelegationen
Jordbruksverket
Statens Inst. f. Ekologisk Hållbarhet
Centrum för Biologisk Mångfald, Torbjörn Ebenhard
Svenska Djurparksföreningen
Svenska Ekoturismföreningen
Stat. Veterinärmedicinska Anstalt
Statens Inst. f. Ekologisk Hållbarhet
Rutilus Ekokonsult
Rovdjurscentret De 5 Stora
Orsa Grönklitt
Sweden Active Holidays och Dalarnas Turistråd, Lalle Bergenholtz
Staffan Widstrand
Karlstads Universitet, Marcus Ednarsson
Etour S
Gävleborgs Fäbodsförening Att:Kelvin Ekeland
Naturfotograferna c/o ordf Staffan Arvegård
Svenska Kommunförbundet och Landstingsförbundet
Älvdalens kommun, Miljö och hälsoskyddskontoret
Ovanåkers kommun, Miljö och hälsoskyddskontoret
Orsa kommun, Miljö och hälsoskyddskontoret
Ljusdals kommun, Miljö och hälsoskyddskontoret
Härjedalens kommun, Miljö och hälsoskyddskontoret
Sweden Wildlife Tourism/Nordic nature, Gävle
Södra Norrlands Överlevnadssällskap c/o Filip Hedberg
Lassekrogs Gästgiveri, Korskrogen
Fjällhästen AB, Ammarnäs
Art of Nature, Leksand
Furudals Bruk AB, Furudal
Björn och Vildmark i Orsa, Orsa
Fredriksberg/Säfsen, Fredriksberg
Särna Skogsmuseum, Särna
Dalsvallens stugby, Sveg
Finnskogsupplevelser, Åmotsbruk
Rovdjurs Eko, Fränsta
Hede Turistbyrå, Hede
Fjäll och Äventyrskompaniet, Hede
Klövsjö/Vemdalens äventyr och konferens, Klövsjö
Lofsdalens Turistbyrå, Lofsdalen
Härjedalens Jakt och Fiske Äventyr, Hede
Härjedalsguiderna, Hede
Vildmark i Särna, Särna

Bilaga 2

Diskussionsunderlag inför seminarium om rovdjursturism den 18 februari 2005

I begreppet rovdjursturism inkluderas olika former av turistisk verksamhet där något av de fyra stora rovdjuren involveras. Det kan röra sig om allt från utställningar på museum till safaris/exkursioner. För att beskriva olika verksamheter kan nedanstående modell¹² användas. Under seminariet kommer frågor som rör de verksamheter som ligger inom ”Autentisk form och Direkt verksamhet/Rovdjuren i fokus” och då i synnerhet björnturism/björnskådning att tas upp.

	Autentisk form/miljö	Icke-autentisk form/miljö
Direkt verksamhet/ Rovdjuren i fokus	Safari, skådning, spårning, vargylningsutflykter, pejl-exkursioner osv.	Konferenser, debatt- och info.möten, djurparker, rovdjurscenter, utställningar, m m.
Indirekt verksamhet/ Rovdjuren ej i fokus	Marknadsförning av natur och vildmark, som symboler för en ”komplett natur”	Ingen turism, utan rovdjuren är snarare flytande signifikanter eller symboler för många olika innebörder och företeelser.

Naturvårdsverkets mål är att ta fram riktlinjer för i Sverige arrangerad rovdjursturism/björnskådning så att detta sker under säkra former för både människor och djur.

Det finns inga riktlinjer för hur rovdjursturism bör bedrivas, däremot regleras delar av verksamheten av vissa lagar och direktiv. Dessa är Habitattdirektivet EG 92/43, Miljöbalken (1998:808), Artskyddsförordningen(1998/179), Jordbruksverkets föreskrifter (SJVFS 1998:34), (EG) nr 1774/2002, Jaktlagen (1987:259) lagtextutdrag från dessa och annan information återfinns i bilaga 2.

Den svenska allemansrätten ger alla rätt och frihet att vara i naturen. En frihet som inte får bli till ofrihet för andra. Allemansrätten kräver ansvar och gott omdöme. Vi får inte skada natur och djurliv, och vi måste visa hänsyn mot markägare och mot andra människor ute i naturen. Ökad naturturism innebär förutom ökat tryck mot naturen också att fler utländska besökare kan nyttja naturen på allemansrättslig grund utan att alltid vara kunniga om allemansrättens innebörd och kraven kring den.

En viktig utgångspunkt är att arrangemang, produkter och företag är miljö- och kvalitetssäkrade i etablerade och trovärdiga system där hänsyn tas till miljö-, kulturmiljö- och naturvård.

¹² Modell av Marcus Ednarsson, KAU.

Riksdagens beslut om sammanhållen rovdjurspolitik innebär att de fem rovdjursarterna ska finnas kvar långsiktigt i den svenska faunan. Rovdjursturism kan eventuellt öka den lokala acceptansen för rovdjuren och på så vis bidra till att genomföra riksdagens beslut. Genom lokala arrangemang med lokala entreprenörer och lokala guider ges tydliga mervärden i den lokala ekonomin.

Intressekonflikter mellan naturvården eller andra näringsverksamheter och den natur- och friluftsbaserade turistnäringen bör genom ökad dialog och delaktighet lösas i samförstånd.

Bilaga 1

Diskussionsfrågor vid seminarium den 18 februari 2005:

1. Ska rovdjursturism regleras, och i så fall hur?
2. Vilka krav bör ställas på en arrangör av rovdjursturism och hans arrangemang för att det ska vara säkert för både djur och människor?
3. Vad bör en eventuell certifiering av rovdjursturismarrangören bestå av och vem bör ansvara för certifieringen/tillståndsgivning bestå av och vem bör ansvara för detta?
4. Påverkar naturvårdspolitiken rovdjursturismen och vice versa, och i så fall hur?
5. Kan rovdjursturism ses som en del av förvaltningen av de stora rovdjuren?
6. På vilket sätt kan rovdjursturism påverka den regionala och lokala utvecklingen?
7. På vilket sätt kan rovdjursturism påverka acceptansen för de stora rovdjuren?
Hur ser ni på åtel/utfodring av stora rovdjur? Fördelar och nackdelar?

(En åtel definieras som: "animaliskt eller vegetabiliskt material eller annat som utplace-
ras eller på annat sätt iordningställs i syfte att locka till sig vilt".)

Bilaga 2

Habitatdirektivet EG 92/43

Direktiven är en form av lagar som medlemsstaterna är skyldiga att införliva i det egna regelverket och tillämpa inom landet. Medlemsländerna ska bl.a. utse särskilda bevarandeområden, Natura 2000-områden. Natura 2000 är en av EU:s viktigaste åtgärder för att bevara biologisk mångfald. Det är unionens bidrag till att förverkliga intentionerna i bl.a. Bernkonventionen och konventionen om biologisk mångfald.

I Sverige kommer de flesta Natura 2000-områden att vara skyddade med stöd av miljöbalken och alla är klassade som riksintresse. Det krävs tillstånd om någon vill bedriva verksamhet eller vidta åtgärder som på ett betydande sätt kan påverka miljön i ett Natura 2000-område.

Sverige har 3 992 Natura 2000-områden. *Canis Lupus*, *Lynx lynx* och *Gulo gulo* finns angivna i ett antal Natura 2000 områden. Det krävs särskild försiktighet om djuret lever i ett sådant område. För *Ursus arctos* finns ett generellt undantag, vilket innebär att arten inte finns upptagen för något Natura 2000 område.

Miljöbalken (1998:808)

1 kap. Miljöbalkens mål och tillämpningsområde

1 § Bestämmelserna i denna balk syftar till att främja en hållbar utveckling som innebär att nuvarande och kommande generationer tillförsäkras en hälsosam och god miljö. En sådan utveckling bygger på insikten att naturen har ett skyddsvärde och att människans rätt att förändra och bruka naturen är förenad med ett ansvar att förvalta naturen väl.

Miljöbalken skall tillämpas så att

1. människors hälsa och miljön skyddas mot skador och olägenheter oavsett om dessa orsakas av föroreningar eller annan påverkan,
2. värdefulla natur- och kulturmiljöer skyddas och vårdas,
3. den biologiska mångfalden bevaras,...

2 kap. Allmänna hänsyns regler m.m.

2 § Alla som bedriver eller avser att bedriva en verksamhet eller vidta en åtgärd skall skaffa sig den kunskap som behövs med hänsyn till verksamhetens eller åtgärdens art och omfattning för att skydda människors hälsa och miljön mot skada eller olägenhet.

3 § Alla som bedriver eller avser att bedriva en verksamhet eller vidta en åtgärd skall utföra de skyddsåtgärder, iakttä de begränsningar och vidta de försiktighetsmått i övrigt som behövs för att förebygga, hindra eller motverka att verksamheten eller åtgärden medför skada eller olägenhet för människors hälsa eller miljön. I samma syfte skall vid yrkesmässig användas bästa möjliga teknik.

Dessa försiktighetsmått skall vidtas så snart det finns skäl att anta att en verksamhet eller åtgärd kan medföra skada eller olägenhet för människors hälsa eller miljön.

7 kap. Skydd av områden

27 § Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer skall fortlöpande föra en förteckning över naturområden som bör beredas skydd eller har beretts skydd

1. som särskilt skyddsområde enligt rådets direktiv 79/409/EEG av den 2 april 1979 om bevarande av vilda fåglar senast ändrat genom direktiv 97/49/EG5
2. som särskilt bevarandeområde enligt rådets direktiv 92/43/EEG av den 21 maj 1992 om bevarande av livsmiljöer samt vilda djur och växter, ändrat genom direktiv 97/62/EG7...

28 § Regeringen får förklara ett naturområde som särskilt skyddsområde, om området enligt direktiv 79/409/EEG är särskilt betydelsefullt för skyddet av vilda fåglar.

Ett område som enligt artikel 4.4 i direktivet 92/43/EEG om bevarande av livsmiljöer samt vilda djur och växter har valts ut som ett område av intresse för gemenskapen skall av regeringen förklaras som särskilt bevarandeområde...

28 a § Tillstånd krävs för att bedriva verksamheter eller vidta åtgärder som på ett betydande sätt kan påverka miljön i ett naturområde som har förtecknats enligt 27 § första stycket 1. eller 2.

28 b § Tillstånd enligt 28 a § får lämnas endast om verksamheten eller åtgärden ensam eller tillsammans med andra pågående eller planerade verksamheter eller åtgärder inte

1. kan skada den livsmiljö eller de livsmiljöer i området som avses att skyddas,
2. medföra att den art eller de arter som avses att skyddas utsätts för en störning som på ett betydande sätt kan försvåra bevarandet i området av arten eller arterna.

(Lag 2001/437)

6 kap. Miljökonsekvensbeskrivningar och annat beslutsunderlag

När det krävs en miljökonsekvensbeskrivning

1 § En miljökonsekvensbeskrivning skall ingå i en ansökan om tillstånd att anlägga, driva eller ändra verksamheter enligt 9, 11 eller 12 kap. eller enligt föreskrifter som har meddelats med stöd av bestämmelser i dessa kapitel. En sådan beskrivning skall finnas även vid tillåtlighetsprövning enligt kap. 17 samt i en ansökan om tillstånd enligt 7 kap. 28 a §.

3 § Syftet med en miljökonsekvensbeskrivning för en verksamhet eller åtgärd är att identifiera och beskriva de direkta och indirekta effekter som den planerade verksam-

heten eller åtgärden kan medföra på människor, djur, växter, mark, vatten, luft, klimat, landskap och kulturmiljö...

8 kap. Särskilda bestämmelser om skydd för vilda djur och växter

1 § Föreskrifter om förbud att inom landet eller del av landet döda, skada, fånga eller störa vilt levande djur eller att ta bort eller skada sådana djurs ägg, rom eller bon eller att skada eller förstöra sådana djurs fortplantningsområden och viloplatsar får meddelas av regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer. Sådana föreskrifter får meddelas, om det finns risk för att en vilt levande djurart kan komma att försvinna eller utsättas för plundring eller om det krävs för att uppfylla Sveriges internationella åtaganden om skydd av en sådan art. Förbudet får dock inte gälla fall då ett sådant djur måste dödas, skadas, fångas eller störas till försvar mot angrepp på person eller värdefull egendom.

Särskilda bestämmelser gäller om att döda eller fånga vilt levande djur av viss art, när åtgärden är att hänföra till jakt eller fiske Lag (2001/437).

12 kap. Täkter, jordbruk och annan verksamhet

Anmälan för samråd

6 § Kan en verksamhet eller en åtgärd som inte omfattas av tillstånds- eller anmälningsplikt enligt andra bestämmelser i denna balk komma att väsentligt ändra naturmiljön, skall anmälan för samråd göras hos den myndighet som utövar tillsynen enligt bestämmelser i kap. 26 eller bestämmelser som har meddelats med stöd av samma kapitel. Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får meddela föreskrifter om att det inom landet eller inom en del av landet alltid ska göras en anmälan för samråd i fråga om särskilda slag av verksamheter eller åtgärder som kan medföra skada på naturmiljön. Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får också meddela föreskrifter om vilka uppgifter anmälan skall innehålla.

15 kap. Avfall och producentansvar

Definitioner

1 § Med avfall avses varje föremål, ämne eller substans som ingår i en avfallskategori och som innehavaren gör sig av med eller avser eller är skyldig att göra sig av med. Regeringen meddelar föreskrifter om avfallskategorier enligt första stycket.

Hantering av avfall

18 § När avfall ska transporteras genom kommunens eller en producents försorg, får avfall inte komposteras eller på annat sätt återvinnas eller bortskaffas av fastighetsinnehavaren eller nyttjanderättshavaren.

Vad som sägs i första stycket gäller dock inte om avfallet kan tas om hand på fastigheten utan risk för människors hälsa eller miljön.

Kommunen får i enskilda fall tillåta fastighetsägaren eller nyttjanderättshavaren att själva ta hand om avfall som uppkommit hos dem och som annars skulle tas om hand av kommunen, om de kan göra detta på ett sätt som är betryggande för människors hälsa och miljön och det finns särskilda skäl för en sådan dispens.

Även om tillstånd inte krävs, får tillstånd sökas hos kommunen för sådan verksamhet eller sådana åtgärder som avses i andra stycket. Lag (2002/175).

26 kap. Tillsyn

Allmänt om tillsynen

1 § Tillsynen skall säkerställa syftet med denna balk och föreskrifter som har meddelats med stöd av balken.

Tillsynsmyndigheten skall för detta ändamål i nödvändig utsträckning kontrollera efterlevnaden av miljöbalken samt föreskrifter, domar och andra beslut som har meddelats med stöd av balken samt vidta de åtgärder som behövs för att åstadkomma

rättelse. I fråga om miljöfarlig verksamhet eller vattenverksamhet som omfattas av tillstånd skall tillsynsmyndigheten även fortlöpande bedöma om villkoren är tillräckliga.

Tillsynsmyndigheten skall dessutom, genom rådgivning, information och liknande verksamhet skapa förutsättningar för att balkens ändamål skall kunna tillgodoses Lag (2002/175).

Artskyddsförordningen (1998/179)

Fridlysning

1 a § I fråga om vilda fåglar och i fråga om sådana vilt levande djurarter som i bilagan till denna förordning har markerats med N eller n är det förbjudet att

1. avsiktligt fånga eller döda djur,
2. avsiktligt störa djur, särskilt under djurens parnings-, uppfödning-, övervintrings- och flyttperioder,
3. avsiktligt förstöra eller samla in ägg i naturen,
4. skada eller förstöra djurens fortplantningsområden eller viloplatsar.

Förbudet gäller alla levnadsstadier hos djuren.

Första stycket gäller inte jakt efter fåglar och däggdjur. I fråga om sådan jakt finns bestämmelser med motsvarande innebörd i jaktlagen (1987:259) och jaktförordningen (1987:905). Första stycket gäller inte heller fiske. I fråga om fiske finns bestämmelser med motsvarande innebörd i förordningen (1994:1716) om fisket, vattenbruket och fiskerinäringen. Förordning (2001:447).

1 b § I fråga om sådana vilt levande djurarter som i bilagan till denna förordning har markerats med N, n eller F är det förbjudet att för fångst eller dödande använda medel eller metoder som inte är selektiva och som lokalt kan medföra att populationen av arten försvinner eller utsätts för en allvarlig störning. Fångst eller dödande får inte ske från motorfordon i rörelse eller från flygplan.

Första stycket gäller inte fångst eller dödande av fåglar eller däggdjur. I fråga om medel och metoder för fångst eller dödande av sådana djur finns bestämmelser med motsvarande innebörd i jaktlagen (1987:259) och jaktförordningen (1987:905). Första stycket gäller inte heller fiske. I fråga om fiske finns bestämmelser med motsvarande innebörd i förordningen (1994:1716) om fisket, vattenbruket och fiskerinäringen. Förordning (2001:447).

Djurparker och annan förevisning av djur

18 § Det krävs tillstånd för att i en djurpark förevisa djur av vilda arter.

Med djurpark avses i denna förordning permanenta anläggningar där levande djur av vilda arter förvaras i syfte att förevisas för allmänheten under minst sju dagar per år. Cirkusar och djuraffärer anses inte som djurparker.

Naturvårdsverket får i det enskilda fallet eller genom föreskrifter meddela undantag från kravet på tillstånd, om undantaget inte motverkar skyddet av vilda djurarter och bevarandet av den biologiska mångfalden. Ett undantag får endast avse anläggningar som inte förevisar ett betydande antal djur eller arter. Förordning (2002:241).

...18 c § Det krävs anmälan till länsstyrelsen för att mot betalning eller annars yrkesmässigt för allmänheten förevisa

1. levande fåglar och ägg med embryo av arter som lever vilt inom Europeiska unionens europeiska territorium,
2. levande däggdjur av arter som lever vilt i Sverige,
3. levande djur av de arter som i bilagan till denna förordning markerats med N eller n,
4. levande djur av arter som anges i bilaga A eller B till rådets förordning (EG) nr 338/97.

En anmälan enligt första stycket skall göras minst fyra veckor innan förevisningen påbörjas.

Första stycket gäller inte förevisning som omfattas av krav på tillstånd enligt 18 §. Naturvårdsverket får meddela föreskrifter om undantag från första stycket. I djurskyddsförordningen (1988:539) finns bestämmelser om förbud mot att föra omkring och förevisa djur. Förordning (2002:241).

Tillståndsprövningen

19 § Tillstånd som avses i 15 och 17 §§ meddelas av länsstyrelsen efter ansökan. Tillståndet skall vara personligt och får endast beviljas den som är lämplig att bedriva verksamheten. Vid tillståndsprövningen skall särskilt beaktas om den sökande dömts för brott mot någon författning av vikt för art- eller djurskyddet.

Vid tillståndsprövningen skall också särskilt beaktas om den sökande innehar en lämplig lokal för verksamheten. Förordning (2002:241).

19 a § Tillstånd som avses i 18 § meddelas av länsstyrelsen efter ansökan. Tillståndet skall avse en viss fysisk eller juridisk person. Vid tillståndsprövningen skall de omständigheter som anges i 19 § första stycket särskilt beaktas. Om den sökande är en juridisk person gäller detta den juridiska personens styrelseledamöter och verkställande direktör.

I en ansökan om ett tillstånd som avses i 18 § skall sökanden redovisa på vilket sätt sådana villkor som skall meddelas enligt 20 a § kan uppfyllas. Förordning (2002:241).

20 § I ett tillstånd som avses i 15, 17 och 18 §§ och i en anmälan enligt 18 c § skall anges den lokal eller den plats där verksamheten skall bedrivas. Ett tillstånd skall innehålla de villkor som behövs för att identifiera de exemplar av djur, växter, ägg, fröer, sporer eller de delar av djur eller växter som hanteras i verksamheten. Förordning (2002:241).

20 a § För sådana tillstånd som avses i 18 § gäller förutom vad som anges i 19–20 §§ följande. Ett tillstånd får endast avse en anläggning som godkänts för offentlig förevisning av djur enligt djurskyddsförordningen (1988:539).

Förteckning över vissa djur- och växtarter

B: Arten har enligt fågeldirektivet eller habitatdirektivet ett sådant gemenskapsintresse att särskilda skyddsområden (fågeldirektivet) eller bevarandeområden (habitatdirektivet) behöver utses. Arten finns upptagen i bilaga 1 till fågeldirektivet eller bilaga 2 till habitatdirektivet.

Canis lupus

Lynx lynx

Gulo gulo

P: Arten är en prioriterad art enligt habitatdirektivet. Arten finns upptagen i bilaga 2 till habitatdirektivet.

Canis lupus

N: Arten kräver noggrant skydd enligt habitatdirektivet. Arten finns upptagen i bilaga 4 till habitatdirektivet.

Ursus arctos

Canis lupus

Lynx lynx

n: Arten kräver noggrant skydd enligt en nationell svensk bedömning eller till följd av ett internationellt åtagande. Arten finns inte upptagen i bilaga 4 till habitatdirektivet.

Gulo gulo

F: Arten har enligt habitatdirektivet ett sådant gemenskapsintresse att insamling i naturen och exploatering kan bli föremål för särskilda förvaltningsåtgärder. Arten finns upptagen i bilaga 5 till habitatdirektivet.

Canis lupus

Jordbruksverkets föreskrifter (SJVFS 1998:34) om hantering av djurkadaver och annat animaliskt avfall;

1 kap. Allmänna bestämmelser

1 § Dessa föreskrifter innehåller bestämmelser om hantering av djurkadaver och andra animaliska biprodukter i syfte att förhindra spridning av smittämnen.

Grundläggande bestämmelser om hantering av animaliska biprodukter finns i Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 1774/2002 av den 3 oktober 2002 om hälsobestämmelser för animaliska biprodukter som inte är avsedda att användas som livsmedel.

Bestämmelser om användning av foder finns i lagen (1985:295) om foder. Bestämmelser om besiktning av djurkroppar finns i livsmedelslagen (1971:511). Bestämmelser om kontroll och bekämpning av smittsamma djursjukdomar finns även i epizootilagen (1999:657) och izoonoslagen (1999:658). Bestämmelser om hälsoskydd och miljövård vid avfallshantering samt bestämmelser för att hindra uppkomst av och för att undanröja olägenheter för människors hälsa finns i miljöbalken (1998:808). (SJVFS 2003:58).

7 § Länsstyrelsen kan medge undantag när det gäller användning av animaliska biprodukter i enlighet med artikel 23 i förordning (EG) nr 1774/2002 om användningen avser kategori 3-material som ska användas till utfodring av vilda djur vars kött inte är avsett som livsmedel. (SJVFS 2003:58).

Nedgrävning eller annat omhändertagande av animaliska biprodukter

8 § I enlighet med vad som anges i artikel 24 i förordning (EG) nr 1774/2002 får följande animaliska biprodukter grävas ned.

1. Sällskapsdjur utom hästdjur.
2. Självdöda eller avlivade produktionsdjur i besättningar som är belägna i de församlingar som anges i bilaga 1 till dessa föreskrifter.
3. Animaliska biprodukter från husbehovsslakt av djur i besättningar som är belägna i de församlingar som anges i bilaga 1 till dessa föreskrifter.
4. Animaliska biprodukter från renslakt som genomförts i de församlingar som anges i bilaga 1 till dessa föreskrifter.

Undantaget i punkt 2 gäller inte sådana djur som misstänks eller har officiellt bekräftats vara infekterade med TSE i enlighet med Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 999/2001 av den 22 maj 2001 om fastställande av bestämmelser för förebyggande, kontroll och utrotning av vissa typer av transmissibel spongiform encefalopati. Nedgrävning ska ske enligt anvisningar från den myndighet som utövar tillsyn på området och på sådant djur att djur hindras från att gräva upp avfallet.

Självdöda, viltrivna eller trafikdödade renar som påträffas i närheten av bebyggelse ska omhändertas. Omhändertagande av renkroppar och biprodukter från renslakt ska ske i enlighet med anvisningar från Jordbruksverket.

Självdöda, viltrivna eller trafikdödade renar som påträffas på platser som inte ligger i närheten av bebyggelse ska omhändertas om möjlighet finns. (SJVFS 2003:58).

4 kap. Utlämnande av matavfall

1 § Den som överlåter matavfall till annat än kommunal avfallshantering ska skriftligen anmäla detta till länsstyrelsen. I anmälan ska uppgift lämnas om mottagarens namn och adress.

8 kap. Kontroll- och tillsyn

4 § Kommunen utövar tillsyn över nedgrävning av animaliska biprodukter och utlämnande och transport av matavfall. Kommunen utövar även tillsyn över kompostering av matavfall när sådan kompostering genomförs på annat sätt än genom kompostering i en av Jordbruksverket godkänd komposteringsanläggning. Tillsynen utövas genom besök vid plats för nedgrävning och kompostering. Utlämnaren respektive den som ansvarar för nedgrävning eller kompostering ska betala kostnaden för sådan tillsyn. (SJVFS 2003:58).

5 § Länsstyrelsen utövar tillsyn över insamling och transport av andra animaliska biprodukter än matavfall. Den som samlar in och transporterar animaliska biprodukter ska betala kostnaden för sådan tillsyn.

EUROPAPARLAMENTETS OCH RÅDETS FÖRORDNING (EG) nr 1774/2002

av den 3 oktober 2002 om hälsobestämmelser för animaliska biprodukter som inte är avsedda att användas som livsmedel

UNDANTAG

Artikel 23

Undantag när det gäller användning av animaliska biprodukter

- 1) Medlemsstaterna får, under de behöriga myndigheternas tillsyn, godkänna följande:
 - 2) a) Användning av animaliska biprodukter för diagnostisk verksamhet samt i undervisnings- och forskningssyfte.
 - 3) b) Användning av animaliska biprodukter för taxidermiska ändamål i tekniska anläggningar som godkänts för detta syfte i enlighet med artikel 18.
 - 4) a) Medlemsstaterna får även godkänna användning av de animaliska biprodukter som anges i stycke b för utfodring av de djur som anges i stycke c under de behöriga myndigheternas tillsyn och i enlighet med reglerna i bilaga IX.
 - b) De animaliska biprodukter som avses i stycke a är följande:
 - i) Kategori 2-material under förutsättning att det kommer från djur som inte avlivats eller dött till följd av bekräftad eller förmodad förekomst av en sjukdom som kan överföras till människor eller djur.
 - ii) Kategori 3-material som avses i artikel 6.1 a–6.1 j och, om inte annat följer av artikel 22, i artikel 6.1 l.
 - c) De djur som avses i stycke a är följande:
 - i) djurparksdjur,
 - ii) cirkusdjur,
 - iii) andra kräldjur och rovfåglar än djurparksdjur och cirkusdjur,
 - iv) pälsdjur,
 - v) vilda djur vars kött inte är avsett som livsmedel,
 - vi) hundar från etablerade kennlar eller grupper av sådana hundar som jakt- eller draghundar,
 - vii) fluglarver som skall användas som fiskagn.

- d) Medlemsstaterna får dessutom, under de behöriga myndigheternas tillsyn, tillåta användning av sådant kategori 1-material som avses i artikel 4.1 b ii för utfodring av utrotningshotade eller skyddade arter av asätande fåglar enligt regler som har fastställts i enlighet med det förfarande som anges i artikel 33.2, efter samråd med Europeiska myndigheten för livsmedelssäkerhet.
- 5) Medlemsstaterna skall informera kommissionen om
 - a) användningen av de undantag som avses i punkt 2,
 - b) de kontroller som införs för att säkerställa att de animaliska biprodukterna i fråga endast används för godkända ändamål.
- 6) Varje medlemsstat skall upprätta en förteckning över de användare och uppsamlingscentraler i det egna landet som godkänts och registrerats i enlighet med punkt 2 c iv, vi och vii. Varje användare och uppsamlingscentral skall tilldelas ett officiellt nummer för kontrolländamål och för att produkterna i fråga skall kunna spåras till sitt ursprung.

Den behöriga myndigheten skall utöva tillsyn över de i föregående stycke omnämnda användarnas och uppsamlingscentralernas anläggningar och skall när som helst kunna få tillträde till alla delar av anläggningarna, för att kunna kontrollera att de krav som avses i punkt 2 har uppfyllts.

Om det vid en sådan inspektion visar sig att dessa krav inte har uppfyllts skall den behöriga myndigheten vidta lämpliga åtgärder.
- 7) Närmare bestämmelser om kontrollåtgärder får antas i enlighet med det förfarande som avses i artikel 33.2.
 - c) animaliska biprodukter får bortskaffas som avfall genom förbränning eller nedgrävning på platsen vid utbrott av en sjukdom som anges i A-listan från Internationella byrån för epizootiska sjukdomar (OIE) om den behöriga myndigheten avvisar transport till närmaste förbrännings- eller bearbetningsanläggning på grund av risken för spridning av hälsorisker eller på grund av att ett omfattande utbrott av en epizootisk sjukdom leder till kapacitetsbrist på sådana anläggningar.
- 8) Inget undantag får beviljas för kategori 1-material som avses i artikel 4.1 a i.
- 9) När det gäller kategori 1-material som avses i artikel 4.1 b ii får förbränning och nedgrävning utföras i enlighet med punkt 1 b eller c endast om den behöriga myndigheten godkänner och övervakar den metod som används och är övertygad om att den utesluter varje risk för överföring av TSE.
- 10) Medlemsstaterna skall informera kommissionen om
 - a) huruvida de använder möjligheterna enligt punkt 1 b när det gäller kategori 1- och kategori 2-material,
 - b) vilka områden de kategoriserar som avlägsna områden vid tillämpning av punkt 1 b och skälen till denna kategorisering.

- 11) Den behöriga myndigheten skall vidta nödvändiga åtgärder för att
- a) säkerställa att förbränningen eller nedgrävningen av animaliska biprodukter inte hotar djurs eller människors hälsa,
 - b) hindra att animaliska biprodukter överges, dumpas eller bortskaffas på ett okontrollerat sätt. SV L 273/14 Europeiska gemenskapernas officiella tidning 10.10.2002.

Jaktlagen (1987:259)

5 § Var och en skall visa viltet hänsyn. Idrottstävlingar och annan liknande friluftsvksamhet i marker där det finns vilt skall genomföras så att viltet störs i så liten utsträckning som möjligt.

Viltet får inte ofredas och inte heller förföljas annat än vid jakt. Förbudet hindrar dock inte att lämpliga åtgärder vidtas av markinnehavaren i syfte att motverka skador av vilt, om sådana skador inte kan motverkas på annat tillfredsställande sätt.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får meddela föreskrifter om förbudet att ofreda viltet och om villkoren för att trots förbudet vidta åtgärder som avses i andra stycket. Lag (2001:443).

34 § Utan lov är det inte tillåtet att skrämja eller mota vilt från någon annans jaktområde i andra fall än som avses i 5 § andra stycket andra meningen. Det är inte heller tillåtet att utan lov locka vilt från någon annans jaktområde genom utfodring eller på något annat sätt

45 § Till böter döms den som med uppsåt eller av grov oaktsamhet

1. bryter mot 5 § andra stycket, 6 § första stycket eller 13 §,
2. underlåter att fullgöra anmälningsskyldighet som har föreskrivits med stöd av 26 §, om ansvar för gärningen inte kan ådömas enligt lagen (1951:649) om straff för vissa trafikbrott,
3. bryter mot 27 §, om ansvar för gärningen inte kan ådömas enligt brottsbalken,
4. underlåter att fullgöra skyldighet enligt 28 §,
5. bryter mot en föreskrift som har meddelats med stöd av 6 § andra stycket, 29 § 4, 30 § tredje stycket eller 31 § tredje stycket eller
6. bryter mot 35 § eller mot en föreskrift som har meddelats med stöd av 36 §, 40 § första stycket eller 41 § första stycket.

Den som med uppsåt bryter mot 34 § döms till böter.

I ringa fall skall inte dömas till ansvar enligt denna paragraf. Lag (1994:1819).

Bilaga 3

Anteckningar från diskussion förd vid Naturvårdsverkets seminarium om Rovdjursturism den 18 feb 2005

1. Ska rovdjursturism regleras, och i så fall hur?

Grupp Adam

Representanter från Länsstyrelser.

Ja, men i samråd med länsstyrelsen och länsveterinären med vissa villkor. Uppföljning och utvärdering dvs tillsyn skall ske.

Endast besiktigt kött får användas.

Grupp Bertil

Representanter från Länsstyrelser.

Ja det är klart.

Hur regleras vilt vs tamdjur.

– sekundär stress (på husdjur orsakat av rovdjur, rapport "Secondary Stress... www.x.lst.se av student, Ist Gävle),

– smittskydd.

Övrig miljöpåverkan och lag, tex nedskräpning, störning som kräver tillstånd (Ist) åtel, bygglov (kmn), försäljning av lagad mat (tillstånd från kmn om ej går att kringgå som "Bo-på-lantgård").

Uppdrag åt NV att sammanställa allmänna råd.

Reglering med klara och tydliga gränser krävs.

Grupp Ceasar

Representanter från Polis- och åklagarmyndighet.

Grupp David

Representanter för fäbodbruket samt Viltskadecenter.

Konkreta regler för rovdjursturism:

Reglering av antal besökare för att begränsa påverkan på "naturen". Ett vargrevir består inte för evigt. Viktigt att se helheten i det naturliga samspelet.

Utnyttja fäbodbrukarnas kunskaper för att driva naturturism.

Grupp Erik

Representanter från olika intresseorganisationer (jägare, samer, djurpark, skogsnäring, rovdjursföreningen, Viltskadecenter naturfotografer m m).

Grupp Fredrik

Representanter för verksamheter inom turism. Ekoturismföreningen, Bokningsföretag, Rovdjurscenter och Turistdelegationen.

Regleras – låter som om rovdjursturism är en omfattande verksamhet.

Finlands tillvägagångssätt är bra. Myndighet gör förslag, hör med intressegrupper och tar sedan beslut.

Idag finns ojämlikhet mellan länen, jämför hantering i Dalarna kontra Gävleborg. Problemet är inte om, hur eller varför/varför inte. Problemet är att vi inte vet vad som gäller.

Grupp Gustav

Representanter för rovdjursturismnäringsen.

Rovdjursturism bör regleras för att den ska bli seriös.

Om någon turist skadas kan man som arrangör hävda att man följt givna regler.

Ansökan hos myndighet – för att få kvalitetscertifiering.

Hellre få arrangörer som gör det bra än flera oseriösa.

2. Vilka krav bör ställas på en arrangör för rovdjursturism och dennes arrangemang för att det ska vara säkert för både djur och människor?

Grupp Adam Representanter från Länsstyrelser.	Arrangören ska följa villkoren. Försäkringar ska tecknas. Ingen mat inne i gömslet.
Grupp Bertil Representanter från Länsstyrelser.	Arbetsgrupp med alla intressenter som tittar på helheten för turisten, tar fram handlingsplan, sammanställning av all lagstiftning, www.naturesbasta.se har omfattande info.
Grupp Ceasar Representanter från Polis- och åklagarmyndighet.	Rovdjursturism bör ske i samklang med andra näringar inom området. Olika krav beroende av vad det är för slags rovdjursturism. Platsen för arrangemanget måste väljas med stor omsorg för att skydda såväl miljö som djur och människor. Åtling kan t ex medföra miljöskador i form av förorenat grundvatten och liknande. Platsen bör vara godkänd efter ett remissförfarande bland berörda intressenter (markägare m fl).
Grupp David Representanter för fäbodbruket samt Viltskadecenter.	Att skåda rovdjur är inte bara åtling, man kan bedriva rovdjursturism utan åtling. Åtling – garanterad rovdjursupplevelse = Skansen, Järvzoo och där finns redan ramper för besökarna.
Grupp Erik Representanter från olika intresseorganisationer (jägare, samer, djurpark, skogsnäring, rovdjursföreningen, Viltskadecenter naturfotografer m m).	Företagsbildning inom rovdjursturism är oreglerad idag. Utbildning och kvalitetssäkring bör finnas. Marknadsföring med löfte att få se rovdjuren bör inte ske.
Grupp Fredrik Representanter för verksamheter inom turism. Ekoturismföreningen, Bokningsföretag, Rovdjurscenter och Turistdelegationen.	Kriterier finns: Naturens Bästa. Avstånd från människor/byar är viktigt att bestämma. Avstånd från gömsle är viktigt att bestämma.
Grupp Gustav Representanter för rovdjursturismnäringsen.	Naturens bästa-kraven är en bra grund. Stor kunskap – stor respekt. Arrangören har regler som delges gäst. Vid åtel: ansvar för att smitta ej sprids. Säkerhetsansvar.

3. Vad bör en eventuell certifiering av arrangör för rovdjursturism bestå av och vem bör ansvara för vad certifieringen/tillståndsgivning ska bestå av och vem bör ansvara för detta?

Grupp Adam Representanter från Länsstyrelser.	Kunskaper genom något certifieringsinstitut t ex Agrippa samt uppfylla alla villkor enligt samrådsbeslut.
Grupp Bertil Representanter från Länsstyrelser	Certifiering! Branschorganisationerna står själva för det och får ta hänsyn till påverkan gällande respektive – miljö – kultur – socialt – lokalekonomiskt – regional utveckling Saklighet, korrekt info från guider, ej rätten i pizzan... Nära samarbete mellan Naturens Bästa och myndigheterna, tillståndsgivning, bidrag till lokala entreprenörer, ej till utomsöcknes?! Städat och väl skött vid åtel-/skådningsplats. Registrerat ftg, följa gällande lagstiftning, inom ramarna för rovdjursförvaltning, ngn rovdjursutbildning, etik, moral. Företagare som vill värna, visa natur o upplevelser.
Grupp Ceasar Representanter från Polis- och åklagarmyndighet.	Från föregående fråga: Rovdjursturism bör ske i samklang med andra näringar inom området. Olika krav beroende av vad det är för slags rovdjursturism. Platsen för arrangemanget måste väljas med stor omsorg för att skydda såväl miljö som djur och människor. Åtling kan t ex medföra miljöskador i form av förorenat grundvatten och liknande. Platsen bör vara godkänd efter ett remissförfarande bland berörda intressenter (markägare m fl). Någon skall utpekas som ansvarig företrädare för arrangemanget eller arrangören. Länsstyrelsen bör vara den myndighet som meddelar tillstånd.
Grupp David Representanter för fåbodbruket samt Viltskadecenter.	Länsstyrelsen beslutar om tillstånd i samråd med berörda intressenter t ex Fåbodbruk (Det är en självklarhet att Sveriges Fåbodbrukare ska vara delaktiga i utvecklingen av rovdjursturism. Detta på alla plan!) Alternativt kan Naturvårdsverket eller Viltskadecenter vara beslutande. I certifieringsbegreppet ska ligga utbildningsverksamhet kopplad till Viltskadecenter. Kunskap om rovdjursturismens påverkan på lokalsamhället.
Grupp Erik Representanter från olika intresseorganisationer (jägare, samer, djurpark, skogsnäring, rovdjursföreningen, Viltskadecenter naturfotografer m m).	Certifiering är en bra idé, som dock inte får lagstiftas, utan skötas marknadsmässigt av branschförening.
Grupp Fredrik Representanter för verksamheter inom turism. Ekoturismföreningen, Bokningsföretag, Rovdjurscenter och turistdelegationen.	Se Naturen Bästa.
Grupp Gustav Representanter för rovdjursturismnäringsen.	Naturens Bästa-krav är bra. Vem? Naturvårdsverket har objektiviteten. Tillstånd/certifiering – Länsstyrelsen. Utgå från befintliga lagtexter och krav på kunskap, påverkan.

4. Påverkar naturvårdspolitiken rovdjursturismen och vice versa, och i så fall hur?

Grupp Adam Representanter från Länsstyrelser.	Ja, genom information och anläggningar t ex Naturrum och kommunala naturvårdssatsningar. Information i skolorna!
Grupp Bertil Representanter från Länsstyrelser.	NV-politiken påverkar förstås reglering av turism. Även politiskt prioritering av information om hotade arter, biologisk mångfald. Stöd och ersättningar till fåbodar bör vara kopplat till mängden hållna djur. NR-hantering, visa att skyddad natur kan bidra ekonomiskt via turism till bygden!
Grupp Ceasar Representanter från Polis- och åklagarmyndighet.	Naturvårdspolitiken kan gynnas om turismen medför en ökad lokal acceptans för rovdjuren. Å andra sidan kan turismen leda till motsatt effekt.
Grupp David Representanter för fåbodbruket samt Viltskadecenter.	I naturvårdspolitik ingår inte bara rovdjurspolitik utan även alla andra hotade arter av biologisk mångfald och de miljöstöd som styr mycket av lantbrukarnas verksamhet. Naturvårdspolitiken påverkar rovdjursturismen genom styrning av rovdjurens utbredning. Men i renbetesområdet och i fåbodområdet möts olika intressen i naturvårdspolitiken (Dalarna drygt 100 fåbodar, Jämtland knappt 100, Gävleborg knappt 60 medan Värmland, Västernorrland och Västerbotten har en handfull levande fåbodar). Generellt bör naturvårdspolitiken gynnas av rovdjursturism.
Grupp Erik Representanter från olika intresseorganisationer (jägare, samer, djurpark, skogsnäring, rovdjursföreningen, Viltskadecenter naturfotografer m m).	
Grupp Fredrik Representanter för verksamheter inom turism. Ekoturismföreningen, Bokningsföretag, Rovdjurscenter och Turistdelegationen.	
Grupp Gustav Representanter för rovdjursturismnäringen.	Ja, bristen på information från myndigheter kan vara orsak för hur folk tycker om rovdjur och det påverkar i sin tur rovdjursturismen. Då formas man av det massmedia skriver istället.

5. Kan rovdjursturism ses som en del av förvaltningen av de stora rovdjuren?

Grupp Adam

Representanter från Länsstyrelser.

Inte som en aktiv del av förvaltningen. Däremot som en positiv möjlighet att öka rovdjursacceptansen.

Grupp Bertil

Representanter från Länsstyrelser.

JA! Måste ha med positiva effekter av rovdjur. T ex rovdjurscenter...

Grupp Ceasar

Representanter från Polis- och åklagarmyndighet.

Nej, lokala hänsyn måste styra rovdjursturismen. Skall inte sammanblandas med förvaltningen, bland annat på grund av att rovdjursturism är en kommersiell aktivitet.

Grupp David

Representanter för fåbodbruket samt Viltskadecenter.

Grupp Erik

Representanter från olika intresseorganisationer (jägare, samer, djurpark, skogsnäring, rovdjursföreningen, Viltskadecenter naturfotografer m m).

Rovdjursturism kan leda till krav på fridlysning av rovdjur i närheten av "spaningsplatser". Turismen har uppenbarligen en potential för påverkan på rovdjursförvaltningen, att den är en del av den är inte lika uppenbart.

Grupp Fredrik

Representanter för verksamheter inom turism. Ekoturismföreningen, Bokningsföretag, Rovdjurscenter och turistdelegationen.

Ja, självklart.

Grupp Gustav

Representanter för rovdjursturismnärningen.

Genom att exempelvis hjälpa till med att sätta upp rovdjurssäkra stängsel kan man skapa större acceptans för att man sedan bedriver rovdjursturism på andra områden i närheten.

Genom att vara med på inventeringar.

Blandar man förvaltning och turism kan det i dagsläget skapa konflikter. Dessa två ligger alltför långt ifrån varandra just nu.

Turismföretagare anses kanske inte riktigt som "rumsrena" från förvaltning/myndighet idag. Här kan reglering av rovdjursturismen hjälpa till att höja ryktet.

Genom att hjälpa till att dokumentera djurens beteende för att skapa ännu mer kunskap i området.

Bli en viktig del i informationsflödet som arrangör mellan gäster, myndigheter och lokalbefolkning.

Bli "ambassadörer" för rovdjuren.

6. På vilket sätt kan rovdjursturism påverka den regionala och lokala utvecklingen?

Grupp Adam Representanter från Länsstyrelser.	Ja, naturligtvis.
Grupp Bertil Representanter från Länsstyrelser.	Dra folk till regionen – metropol! – konferenser – hotell – upplevelser
Grupp Ceasar Representanter från Polis- och åklagarmyndighet.	Vi kan inte se att rovdjursturism kan påverka regional eller lokal utveckling i någon större utsträckning.
Grupp David Representanter för fåbodbruket samt Viltskadecenter.	
Grupp Erik Representanter från olika intresseorganisationer (jägare, samer, djurpark, skogsnäring, rovdjursföreningen, Viltskadecenter naturfotografer m m).	Den kan vara både positiv och negativ, mycket beroende på hur samråd med olika intressenter hanteras. Samråden får därmed en nyckelfunktion vid etablering av rovdjursturism.
Grupp Fredrik Representanter för verksamheter inom turism. Ekoturismföreningen, Bokningsföretag, Rovdjurscenter och turistdelegationen.	Sverige har en enorm potential. Under "säsong" finns det underlag att skicka engelsmän hit varje dag. De utländska turisterna vill se djuren. När det gäller björn vill man ha åtel och gömsle. (I Sverige finns inga bra gömslen men vi har bra guider, djur och lätt att komma ut i markerna.) De arrangemang som gjorts för utländska gäster har givit bra respons. Rovdjurens attraktionskraft ligger på flera plan. Den produkt som ger en lönsam turism är svår att få fram. För att arrangören ska kunna tjäna bra med pengar så krävs att turisterna får se djuren. Pengar från turism kommer inte alltid lokalbefolkningen tillgodo. Det kan vara trögt att ändra inriktning på verksamheten i en svensk by. Det är väldigt viktigt att hålla sig väl med ortsbefolkning och markägare.
Grupp Gustav Representanter för rovdjursturismnäringen.	Man kan bryta igenom om man kan visa att man kan tjäna pengar lokalt på rovdjursturism. Måste gå att nyttja bättre än vad som görs idag. Särskilt i PR/marknadsföring. För att få få glesbygden att fortsätta leva. En av de få näringar som växer och som endast kan finnas i glesbygd och ej i tätort.

7. På vilket sätt kan rovdjursturism påverka acceptansen för de stora rovdjuren?

Grupp Adam

Representanter från Länsstyrelser.

Grupp Bertil

Representanter från Länsstyrelser, samt en person från Ekoturismföreningen.

Grupp Ceasar

Representanter från Polis- och åklagarmyndighet.

Grupp David

Representanter för fåbodbruket samt Viltskadecenter.

Grupp Erik

Representanter från olika intresseorganisationer (jägare, samer, djurpark, skogsnäring, rovdjursföreningen, Viltskadecenter naturfotografer m m).

Grupp Fredrik

Representanter för verksamheter inom turism. Ekoturismföreningen, Bokningsföretag, Rovdjurscenter och turistdelegationen.

Grupp Gustav

Representanter för rovdjursturismnäringen.

Forskningen (M. Ednarsson) har visat att det finns ett positivt samband mellan rovdjursturism och acceptans.

Om oseriösa företagare kommer in!

Får inte ske misstag...

Viktigt att företagen blir socialt accepterade.

Entreprenörer bör genomgå någon form av utbildning, enligt t ex Naturens Bästa (lagar, regler, rovdjur, jakt, åtel osv).

Måste gå att kombinera rovdjur och bytesdjur, ska vara långsiktig verksamhet.

De som accepterar de stora rovdjuren är människor som lever på stort avstånd från dessa rovdjur.

Rovdjursturism kan nationellt påverka acceptansen.

Om det saknas lokal förankring kan acceptansen för de stora rovdjuren minska på grund av turismen.

Rovdjursturism kan påverka acceptansen för rovdjur.

Men det finns förvisso andra värden i glesbygden – vår hembygd.

Fåbodbruket har förvisso en stor utvecklingspotential.

Frågan är vilka mervärden vi ska presentera?

Rovdjursturism kan påverka lokalbefolkningen negativt:

Åtling leder till att rovdjur inte skyr människan. Åtling sker där acceptansen är lägst.

Men har man obegränsad tillgång till naturen för naturturism?

Rovdjursturism är inte bara åtling.

Samma svar som fråga 6: Den kan vara både positiv och negativ, mycket beroende på hur samråd med olika intressenter hanteras. Samråden får därmed en nyckelfunktion vid etablering av rovdjursturism.

Tre samebyar vill börja med järvåtling i två syften, att minska antalet järvdödade renar och att bedriva rovdjursturism.

Idéerna måste förankras lokalt men alla måste inte vara med på noterna. Många som är mot rovdjursturism är rädda för att rovdjuren blir för värdefulla. Vissa intressegrupper vill inte att rovdjursturism ska lyckas eftersom de inte vill ha rovdjur.

Från fråga 6: Man kan bryta igenom om man kan visa att man kan tjäna pengar lokalt på rovdjursturism.

8. Hur ser ni på åtel/utfodring av stora rovdjur? Fördelar och nackdelar?

(En åtel definieras som: "animaliskt eller vegetabiliskt material eller annat som utplaceras eller på annat sätt iordningställs i syfte att locka till sig vilt".)

Grupp Adam Representanter från Länsstyrelser	Åtel är OK, om den sköts på rätt sätt och ligger på rätt ställe. Gärna några försöksområden. Gruppen föreslår en studieresa till Finland (redan nästa vecka).
Grupp Bertil Representanter från Länsstyrelser	Fördel <ul style="list-style-type: none">• Ta vara på naturens resurser, jaktrest, inhemskt!• Mindre byråkrati, stöd turismnäringen!• Allt utom animalisk föda är bra!! Nackdel <ul style="list-style-type: none">• Smittskydd, svinpest, BSA, fågelinfluensa, parasiter... skulle vara förödande om vi får in detta. Svenska faunan mycket känslig för den har aldrig varit utsatt för detta.• Tas in från Baltikum, kommer vara smittat förr eller senare.• Kommer smitta husdjur på sikt.• Det finns risk för konflikt för att det är förbjudet att jaga med åtel, men det är tillåtet att använda i turismsammanhang.
Grupp Ceasar Representanter från Polis- och åklagarmyndighet.	Vi vill inte ha åtling. Det kan betecknas som en störning i naturen. Rovdjuren skall leva efter sina förutsättningar. Se även fråga 2 ang. miljöskador. <i>Platsen för arrangemanget måste väljas med stor omsorg för att skydda såväl miljö som djur och människor. Åtling kan t ex medföra miljöskador i form av förorenat grundvatten och liknande.</i> <i>Platsen bör vara godkänd efter ett remissförfarande bland berörda intressenter (markägare m fl).</i>
Grupp David Representanter för fåbodbruket samt Viltskadecenter.	Åtling medför människovittring – associerar människolukt med mat! Till skillnad från kadaver. Rovdjuren dras till en viss utfodringsplats. Blir rovdjuren skyggare för människor överhuvudtaget? Kan björnen lära sig att äta viss kost som t ex honungsbjörnen i Gävleborg eller Trysilbjörnen som hade fårkött som huvudrätt och bär som efterrätt? Kan björnens benägenhet att fly ändras då den blir van att förknippa människan med mat? Kan rovdjuren stressas av/påverkas till onormala beteenden p g a att åtling ska användas till rovdjursturism? Det kommer inte in miljoner och miljarder kronor utan en intensiv besöksfrekvens.
Grupp Erik Representanter från olika intresseorganisationer (jägare, samer, djurpark, skogsnäring, rovdjursföreningen, Viltskadecenter naturfotografer m m).	Tidpunkt på året för åtling kan vara känslig och bör bli föremål för undersökning. Väl genomarbetat regelverk behövs som gör att länsstyrelsernas hantering av tillsynen blir stabil, oavsett länsgränser.

Grupp Fredrik

Representanter för verksamheter inom turism. Ekoturismföreningen, Bokningsföretag, Rovdjurscenter och turistdelegationen.

En vanlig uppfattning är att björnar som äter vid åtel blir mindre rädda för människor, förknippar människolukt med mat. (Studie krävs för fakta, se övriga kommentarer).

Om Sverige inte har arrangörer som erbjuder åtel/gömslen så åker besökarna till Finland. (Ett problem för Sverige är att priserna på arrangemangen blir höga p g a moms och utländska turister väljer billigare alternativ i Finland och Norge.)

Om rovdjursturism ska innefatta åtling beror på målgrupp, natur m m. Vissa arrangörer tycker att det är ett värde i sig att inte använda åtel och vissa turister uppskattar just naturupplevelsen.

Från fråga 6: *De utländska turisterna vill se djuren. När det gäller björn vill man ha åtel och gömsle. (I Sverige finns inga bra gömslen men vi har bra guider, djur och lätt att komma ut i markerna).*

Finns det utrymme i ett och samma län för dels rovdjursturism vid åtel, dels rovdjursturism som bygger på ren naturupplevelse, stora ytor m m. Ska rovdjursturism vara tillåtet på vissa platser eller finns utrymme för både och? (Är det naturligt med djur vid åtel- är det en riktig naturupplevelse?)

Utan åtel blir det ingen högavkastande turistverksamhet.

Alla diskussioner om rovdjursturism med åtling är hypotetisk, eftersom åtling är förbjudet. Utredning behövs!

Vegetabilisk åtling innebär att det är liten sannolikhet att björnen dyker upp och det inte går att basera verksamheten på det.

Hur långt bort ska den ligga från bebyggelse? Om den ligger förhållandevis nära – måste man då fortsätta med inmatning för att rovdjuren inte ska välja t ex tamboskap istället för utebliven inmatning.

Är det industri vi vill ha av rovdjursturism? Nej, Vi ska konkurrera med Finland genom att ge en annan upplevelse än de gör där.

Begränsa antalet gäster.

Begränsa antalet björnar per åtel.

Grupp Gustav

Representanter för rovdjursturismnäringsen.

Övriga kommentarer

Grupp Adam

Representanter från Länsstyrelser.

Grupp Bertil

Representanter från Länsstyrelser.

Hur klara landsbygdsutveckling på sikt...?

Måste våga sticka ut, inte vara så försiktig. Innovatör.

Grupp Ceasar

Representanter från Polis- och åklagarmyndighet

Grupp David

Representanter för fåbodbruket samt Viltskadecenter

"Våra utrotningshotade lantraser är mer genetiskt hotade än vargarna" "Rovdjursintresset lockar människor".

Grupp Erik

Representanter från olika intresseorganisationer (jägare, samer, djurpark, skogsnäring, rovdjursföreningen, Viltskadecenter naturfotografer m m)

Grupp Fredrik

Representanter för verksamheter inom turism. Ekoturismföreningen, Bokningsföretag, Rovdjurscenter och turistdelegationen.

"Det är viktigt att inte börja med att fokusera på problemen. Vi vet inte vilka problem som dyker upp, men vi vet vilka möjligheter som finns."

"Viktigt att myndigheter m fl ser på rovdjursturism med en positiv syn, istället för att fokusera på framtida problem".

"Det behövs en tvärvetenskaplig, flerårig studie av rovdjursturism, gärna i både Sverige och Finland, för att döda myter och ge underlag för en handlingsplan."

" Vi kan med fördel titta på och lära från exempel utomlands. Där kan vi se behov, underlag för prissättning m m och inte bara utgå från svenska traditioner".

Grupp Gustav

Representanter för rovdjursturismnäringsen

Hot mot rovdjursturism är skogsavverkning och bygge av vindkraftverk.

Bilaga 4

Pricelist valid for 2005

Pick-up at Bucharest airport	depending on group size
Overnight with full board (lunchpackage)	30 Euro double room 40 Euro single room
Log cabin for self catering visitors (max. 4)	40 Euro/day
Food only	15 Euro
Beverages	non-alcoholic beverages during meals free, alcoholic beverages variable
Horsriding:	
Riding lessons per 45 min (in paddock)	15 Euro
Riding per hour	10 Euro
Half day tour (ca. 3–4 h)	30 Euro
Full day tour (ca. 6 h)	50 Euro
Bear watching hide	25 Euro/person
Evening at shepherd camp incl. traditional dinner	15 Euro/person
Dinner with local family	10 Euro/person
Full day excursion	depending on group size and kind of excursion
Children up to 3 years	free
Children up to 15 years	60% of regular fee
Dogs (please no dogs, which chase cats or chicken)	5 Euro/day
Return discount:	second visit 10% from third visit 20%

We ask all our guests for a voluntary donation to the local conservation and development fund.

Bilaga 5

Enkätfrågor med sammanställda svar

Fråga 1: Har ni kännedom om huruvida det förekommer turism inom ert län kring något av de fyra stora rovdjuren björn, varg, järv eller lo?

Länsbeteckn.	O	S	T	U	W	X	Y	Z	AC	BD
Ja, det förekommer			X		X	X				X
Nej, det förekommer inte				X			X			
Vet ej om det förekommer	X	X							X	

Fråga 2

Län	Om fråga 1 besvarats med ja, redovisa vad ni känner till om denna turism. Till exempel vilka djur som omfattas, vilka metoder används (spårning, utfodring vid gömsle eller annan form) vilka är aktörerna och har Länsstyrelsen prövat frågan om rovdjursturism?
O	
S	Vi har inte prövat frågan i något fall. Vi har nyligen fått en ansökan om bidrag till undersökning om möjligheterna till rovdjursturism i form av lodjursobservationer.
T	Turism med anknytning till Rovdjur har endast förekommit i mycket begränsad omfattning under 2001–2003, med ca 2 exkursioner eller guidningar per år i syfte att spåra, lyssna efter vargyl och att informera om rovdjur. Arrangör har varit Firma Naturguiden i Örebro; Pelle Führt, Grönstensvägen 21, 703 74 Örebro. Verksamheten ligger nere för tillfället, men planer finns att försöka operera från något befintligt aktivitetscentrum.
U	
W	Det förekommer bland annat vargspårning och besök vid övergivna björnidén. Dessa aktiviteter i form av rovdjursturism har inte prövats av Länsstyrelsen. I samarbete mellan Andrea Friebe (tel; 0250-830 40) och Björnparken Orsa Grönklitt har turister guidats till övergivna björnidén och visats björnsår och tagit del av föreläsningar i fält kring björnens biologi.
X	Länsstyrelsen känner till två aktörer som bedriver/har bedrivit rovdjursturism; a. I Ovanåkers kommun har en person (Filip Hedberg) bedrivit rovdjursturism med annonser i bl a veckopress. Han har ett gömsle där besökare får uppehålla sig under ett antal dagar samt en åtel på lämpligt avstånd från gömslet. b. Viss rovdjursturism bedriver Vargas vildmarkslodge (www.nordicnature.se). I det senare fallet förekommer så vitt Länsstyrelsen känner till ingen utfodring. Inriktningen torde framför allt vara att studera spår och lyssna efter rovdjur. c. Ågaren till Lassekrog i Ljusdals kommun, Peter Hommen, har tillsammans med Vargas, begärt att få träffa Lst för att diskutera möjligheterna till rovdjursturism i länet och Lst:s inställning till rovdjursturism. (Ett inbokat möte i början av december fick tyvärr inställas på grund av sjukdom.)
Y	
Z	
AC	Utfodring av björn vid gömsle planeras. Företagaren vill uppenbarligen använda matavfall från en inrättning i Vilhelmina tätort. Frågan har inte prövats av Länsstyrelsen, ingen ansökan har kommit in. Vi har dock börjat utreda frågan. Riktlinjer för björn-skådning behöver tas fram. Järvskådning har tagits upp i något sammanhang, även kungsörnsskådning har diskuterats lite löst.

BD Den enda verksamheten som kommit till Länsstyrelsens kännedom är den som Ola Rokka, från Ångeså sameby, bedriver i Kalixälvens dalgång. Han har rennäringen som bas för sin turistverksamhet men använder också åtel för att få möjlighet att visa rovdjur för turister, framförallt kungsörn. Länsstyrelsen har inte haft någon tillståndsgivning eller annan delaktighet i denna verksamhet.

Fråga 3, 4 och 5

3. Har Länsstyrelsen medgett undantag enligt nedanstående föreskrift?

I Jordbruksverkets föreskrifter om hantering av djurkadaver och annat animaliskt avfall (*Sjufs 2003:58*) står i den 7 §:

Länsstyrelsen kan medge undantag när det gäller användning av animaliska biprodukter i enlighet med artikel 23 i förordningen (EG) nr 1774/2002 om användningen avser kategori 3-material som ska användas till utfodring av vilda djur vars kött inte är avsett som livsmedel.

4. Har Länsstyrelsen prövat eller i övrigt behandlat frågor som rör utfodring av vilda djur med syfte av bevarande (t ex örn), jakt eller turism?

Ja Nej

5. Om fråga 4 är besvarad med ja, redogör för vilka frågor som prövats eller i övrigt behandlats.

Län	Fråga 3	Fråga 4	Fråga 5
O	Ja	Ja	För örnutfodring. Örnutfodring prövas årligen för ett begränsat antal platser i länet. Platsen vid Hornborgasjön är den enda publika där man en gång om året anordnar örnskådarhelg på betryggande avstånd från åteln.
S	Ja	Ja	Till örnutfodring på en eller två platser.
T		Ja	Det rör sig om veterinärbesiktat svinkött, ister och talg samt utlagt vilt. Närmare uppgifter om dessa ärenden kan erhållas av länsveterinaren. Örnutfodring har de senaste åren behandlats vad gäller 2–4 platser årligen.
U	Ja	Ja	2 tillstånd till stödutfodring av örn
W	Ja	Ja	Ansökningar gällande björnjakt på åtel har tidigare beviljats. Ansökningar gällande stödutfodring av örn och fotografering av örn och björn har beviljats. Beviljande av användande av åtel har skett under följande förutsättningar; <ul style="list-style-type: none">att åteln endast består av lågriskavfall i form av vilt, lokalproducerad fisk eller besiktigt slaktavfall,att åtlar ska ligga långt (åtskilliga km) från närmaste bebyggelse och vägar eller där friluftaktiviteter bedrivs,att tillstånd till stödutfodring av örn gäller vintertid, medan fotoåtel för björn generellt har fått gälla endast före andra veckan i juni och efter björnjaktens slut.

Län	Fråga 3	Fråga 4	Fråga 5
X	Ja,	Ja	Rovfågelutfodring, jakt med åtel (räv, mård, kråkfåglar) har medgetts undantag. Sedan flera decennier bedriver örngruppen inom Gävleborgs läns ornitologiska förening utfodring av havsörn på ett flertal ställen inom länet. Filip Hedberg har vid ett flertal tillfällen ansökt om att få lägga ut animaliskt avfall som åtel men Länsstyrelsen har inte medgivit detta.
Y	Nej	Nej	
Z			
AC	Ja	Ja	Utfodring av havsörn vintertid i bevarandesyfte genom Projekt Havsörn Västerbotten. Veterinärbesiktigat slaktavfall från slakteriet i Skellefteå användes i sammanhanget.
BD	Ja	Ja	Bland annat vad gäller åtel för rävjakt. Länsstyrelsen har prövat frågan, dels regelbundet vad gäller utfodring av havs- och kungsörn, dels i ett fall som gällde åtel för fotografering av björn på statens mark ovan odlingsgränsen (det senare fick avslag).

Fråga 6

Län	Vad anser Länsstyrelsen bör ingå i riktlinjer för rovdjursturism?
O	Åtling i turismsyfte bör ej medges.
S	
T	Bestämmelser om åtling måste ingå. Eventuellt behövs lagändringar eller att undantag från EU:s bestämmelser söks liknande det som skett i Finland. Avgörande är hur eventuellt åtling bedrivs, så att inte problem med "halvtama" björnar uppstår. Kunskap om detta finns, och många anser att det går att sköta åtling på ett sätt som undviker dessa problem. Noggranna bestämmelser bör utformas om hur turismen får bedrivas, t ex med avseende på uppträdande vid gömslen där björnfotografering förekommer. Ett program för hur denna typ av verksamhet skall utvärderas, följas upp bör utformas, liksom hur tillsyn skall bedrivas. Nedanföljer ett utdrag ur förslaget till förvaltningsplan som ytterligare belyser Lst inställning i dessa frågor: Rovdjuren kan generera sysselsättning – Ekoturism? Det finns ett antal företag i Sverige som lever på turism, där produkten som säljs är vargspårning och eller björnskådning. Ännu har detta inte blivit någon större industri i Sverige, men i Finland som ligger före finns åtminstone tre företag som omsätter 2–4 miljoner kr/år och sysselsätter 2–3 personer vardera. Potential att utveckla turism med varg-/björnexcursioner finns och har i Finland visat sig ge stora sideeffekter där affärsverksamhet och andra näringar gynnas av spetsattraktioner som varg och björn. När det gäller björnskådning hänger detta mycket på hur EU-lagstiftningen tolkas vad gäller åtling. I Finland medger myndigheterna åtling efter ansökan om undantag från förbud med hänvisning till att avlägsna regionen Kuhmo behöver intäkterna. Svenska myndigheter har hittills tolkat lagstiftningen strängare och helt förbjudit åtling i syfte att locka björnar till speciellt i förväg utsedda skådarplatser. I vilken utsträckning denna turism kommer att få betydelse i Sverige i framtiden är osäkert men trevande försök görs på flera håll, framför allt i Furudal och Edsbyn. Furudalsvargarna utgör en viktig del av basen för ekoturismen i Furudal. Flera lokala företag har etablerats som i sin tur lockat dit åtminstone tre stora internationella naturresebyråer. Turister kommer tack vare spetsattraktioner som varg och björn, men även handel och andra näringar drar nytta av detta. Dessutom finns ett stort reklamvärde för Sverige genom att den internationella upplevelseturismen via resebyråer och flera tidningar får upp ögonen för Sverige som ett attraktivt mål för ekoturism.

Län Vad anser Länsstyrelsen bör ingå i riktlinjer för rovdjursturism?

- T Synergieffekter kan skapas i form av fler årsarbeten och inkomster i andra branscher inom handel, service, kommuner och statliga myndigheter, särskilt i områden där förutsättningar för annan industriell verksamhet är små, t ex glesbygder.
- En viktig aspekt är dock att turistföretag kan anpassa sig till ett långsiktigt hållbart synsätt där miljömässiga, kulturella, sociala och ekonomiska faktorer vägs in (Turistdelegationen. 2004. Perspektiv på hållbart turistiskt företagande.
- Turistdelegationen, Stockholm). Ekonomiskt kan inkomster skapa förutsättningar för att bevara lokala hantverkstraditioner samtidigt som det finns en risk att i områden som blir attraktiva för turism drivs priserna upp så att ortsbefolkning får svårare att köpa mark eller bo kvar. Turismen kan fokusera miljöfrågor och bevarandefrågor men kan samtidigt i sig själv förorena och ha en negativ påverkan på miljöer, flora och fauna. Samtidigt som nya besökare kan öka kulturellt utbyte och gynna lokala traditioner kan det leda till kulturella och etiska kollisioner där kulturella värden trivialiseras och kommersialiseras så att turister och lokalbefolkning börjar se ner på varandra.
- En gryende ekoturism bör se upp med dessa fallgropar och utforma sin verksamhet med eftertanke så att regionala mål för utveckling på olika områden harmonierar med varandra. Länsstyrelsen vill inta en försiktigt positiv hållning när det gäller utveckling av företag som vill nyttja rovdjur i syfte att skapa hållbara ekoturismnäringar. Genom att anta ett helhetsperspektiv kan rovdjurens existens upphöra att enbart vara problem utan även få vara en del av den regionala utvecklingen där vi successivt lär oss leva med rovdjuren.
- U Stort hänsynstagande till rovdjuren och naturen.
Lokal förankring
- W Riktlinjer för rovdjursturism:
- Kriterier* för att kunna kvalitetssäkra rovdjursturism bör fastställas. Ett grundläggande krav är att djuren inte får störas, vilket kan vara svårt att garantera vid rovdjursturism. Spårning (vintertid) av rovdjur i kommersiellt syfte bör därför endast ske i små *kontrollerade grupper*. Sommaren innebär ynglingsperiod för flertalet djur och därmed förhöjd störningsrisk.
- Användande av åtel vid björnturism innebär risk för *präglingseffekt*, dvs. att björnen kan koppla lukten eller närvaron av människa till det utlagda fodret och därför senare födosöka i bebodda trakter. Utformning av åtel vid rovdjursturism måste ta hänsyn till detta. Förutom åtelplats bör kanske ett minsta avstånd mellan åtel och människor fastställas. Med björnjakt vid åtel förbjuden och dokumenterade problem med oskygga björnar, kan det dock generellt vara svårt att motivera åtel för turism eller fotografering.
- Användande av åtel innebär ingen garanti att få se björn med tanke på de relativt låga tätheterna. *En kombination av andra aktiviteter*, som t.ex. fiske och älgsafari, tillsammans med föreläsningar om rovdjurens biologi och en erbjuden möjlighet att beskåda rovdjur kanske har en tillräcklig kommersiell effekt.
- X
- Rovdjursturism ska bedrivas på rovdjurens villkor; dvs. utan att störa, utan att skada.
 - Den information som lämnas ska vara vederhäftig och grundas på vetenskapligt underbyggda fakta.
 - Iden, yngelplatser, rendez-vous-platser får inte förevisas under den tid platsen utnyttjas av djuren.
 - Bon av örnar och andra rovfåglar får inte visas.
- Länsveterinären har bedömt att lagens intentioner med möjlighet till dispens att fodra djur med animaliskt avfall är till för att hjälpa vilt i trångmål (utrotningshotade, vilt utsatt för miljögifter), foderknapphet (speciellt vintertid) och jakt. Björn är inte utrotningshotad, inte påverkad av miljögifter och är dessutom allätare (omnivor) och därför inte utsatt för foderknapphet. Björnar faller därför inte in under lagens intention med utfodring med animaliskt avfall att hjälpa vilt. Björn behöver inte utfodras med animaliskt avfall. Annan bevekelsegrund än ovan för utfodring, tex. för fotografering finns inte upptaget i lagstiftningen. Tilläggas kan att Naturvårdsverket den 2 juli 2001, dnr 411-3646-01, också beslutat att utfodring är förbjudet för att bedriva björnjakt.

Län Vad anser Länsstyrelsen bör ingå i riktlinjer för rovdjursturism?

- Y
- Markgärtillstånd bör avkrävas när det är en kommersiell verksamhet.
 - Om rovdjur ska lockas (åtlings) anser vi att jakträttshavaren ska meddelas.
 - Varningsskyltar bör sättas upp runt åtlingsplatser så att inte obehöriga kliver in och hamnar i konfrontation med f f a björn.
 - Utbildning för de som avser bedriva rovdjursturism. Om djurens biologi och beteende samt om gällande lagstiftning.
 - Kanske en certifiering för att få kvalitetsstämpel?
 - Anmälan om planerad verksamhet till länsstyrelsen. Myndigheten vill få möjligheten att lämna synpunkter i planeringskedjet.
 - Åtling bör ej ske närmare än 5 km från fast boende och minst 3 km från sommarbostäder. Åtlingsplatser ska placeras i områden där det normalt inte vistas så många människor. Åtlar nära bebyggelse kan medföra att björnar söker sig in bland husen.

Z

- AC Vem ger tillstånd (Naturvårdsverket, LST, kommunerna) och för vad?
Vilka författningar ska tillämpas? Krävs det kanske nya föreskrifter som tar upp just rovdjursturism?
Var får sådan verksamhet bedrivas?
När får sådan verksamhet bedrivas?
I vilka former får den bedrivas?
Av vem? Kan man kräva en utbildning/certifiering av guiderna/företagarna?
Får bara lokala förmågor bli aktiva (så att rovdjuren gynnar de personer som också måste leva med djuren in på knutarna)?
Vem tar hand om eventuella problem, och vem bekostar detta? Ska samhället bekosta avlivning av problemdjur om sådana utvecklas när en företagare inte kan sköta sin verksamhet på ett bra sätt?
Sekretessfrågorna måste tas upp (speciellt järv, kungsörn).
Speciellt björnutfodring: Hur långt borta från bebyggelse måste man minst vara, vilken mat får läggas ut, hur måste gömslet se ut, vilka kunskaper krävs hos arrangören, hur mycket folk får vara där samtidigt och totalt under säsongen? Kan man tillåta åtling för turism men förbjuda den under jakten?
Varför ett projekt kring de FYRA stora rovdjuren? Kungsörnen är lika intressant, och boplatsskådning på rovfåglar bedrivs på olika håll i världen. Även om en sådan verksamhet inte är farlig för människan, kan den vara ett problem för örnarna. Så jag tycker man borde utvidga projektet.
- BD Länsstyrelsen anser att rovdjursturism bör uppmuntras då det dels medför en ökad förståelse och intresse för dessa djur som en viktig del i vår fauna, dels innebär ökade inkomster och försörjningsmöjligheter för olika näringsidkare. Samtidigt är det viktigt att det finns tydliga riktlinjer för detta, så att den rovdjursturism som bedrivs är både seriös och hållbar. Det är lätt hänt att det annars dyker upp mindre seriösa personer som driver verksamhet på olämpliga områden, vilket kan medföra problem för rennäring, tillvänjning av människan som matförmedlare, lockande av vilt från andras jaktområde m m.
- I riktlinjerna för rovdjursturism kan exempelvis ingå:
- att kontakt har tagits med berörda markägare, jakträttsinnehavare, samebyar m fl som kan tänkas beröras av verksamheten.
 - att VU har de tillstånd som eventuellt krävs.
 - att verksamheten inte bedrivs inom olämpliga områden såsom nära bebyggelse, större vägar, samlingsområden för rennäring etc.
 - att verksamheten sker på så sätt som minimerar risken för att rovdjuren sammankopplar människa och föda.
 - att påverkan på naturmiljön är minimal.
 - att inte djuren utsätts för onödiga störningar.
 - att man inom verksamheten informerar om rovdjurens biologi, ekologi, status etc.
 - att VU har en genomarbetad plan för verksamheten med möjlighet att granskas av länsstyrelsen som en kvalitetssäkring. Planen kan också vara en del av underlaget vid ansökan om näringsstöd från länsstyrelsen.
-

Källförteckning

- Bengtson, A.Y. (2004). *Secondary effects of stress on domestic animals – with specific reference to predator attacks* MSc thesis, ECTS 30p, Swedish University of Agricultural Sciences.
- Burns, G.L. & Howard, P. (2003). *When wildlife tourism goes wrong: a case study of stakeholder and management issues regarding Dingoes on Fraser Island, Australia*, Faculty of Environmental Sciences, Griffith University, Australia.
- Clark, J.E., van Manen, F.T. & Pelton, M.R. (2002). *Correlates of success for on-site releases of nuisance black bears in Great Smokey mountains National Park*, Department of Forestry, Wildlife and Fisheries, University of Tennessee, USA.
- Dahle, B. och Swenson, J.E. (2003). Hemområde hos vuxna skandinaviska brunbjörnar (*Ursus arctos*): Effekterna av populationstäthet, kroppsmassa, kön, reproduktiv status och typ av habitat, *Journal of Zoology* 260: 329–335.
- Dahle, B., Sørensen, O.J., Wedul, E.H., Swenson, J.E. och Sandegren, F. (1998). *Brunbjörnens (Ursus arctos) Diet i centrala Skandinavien: effekten av frigående får (Ovis aries)* *Wildlife Biology* 4: 147-158.
- Dyck M.G. & Baydack R. K. (2003). *Vigilance behaviour of polar bears (Ursus maritimus) in the context of wildlife-viewing activities at Churchill, Manitoba, Canada*, University of Manitoba, Winnipeg, Canada.
- Ednarsson, Marcus (2005). *Platser för Rovdjursturism? Vargar, människor och utveckling i Norra Värmland*, Doktorsavhandling vid Karlstads Universitet, Institutionen för samhällsvetenskap.
- Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 1774/2002. *Artikel 23 om hälsobestämmelser för animaliska biprodukter som inte är avsedda att användas som livsmedel.*
- Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 1882/2003 av den 29 september 2003.
- Frey, K. (2003). *Grizzly Bear Management in Southwest Montana*, Montana Fish Wildlife & Parks.
- Glesbygdsvverkets slutrapport (februari 2005). *Landsbygden i den regionala utvecklingen.*
- Goodwin, H., Johnston, G., Warburton, C. (2000). *Tourism & Carnivores, The challenge ahead*, WWF-UK report, Centre for Tourism, Conservation and Sustainable Development in the School of Earth and Environmental Sciences at the University of Greenwich.

Herrero, S (1985). *Bear attacks: their causes and avoidance*, Hurtig Publishers Limited, Toronto, Canada.

Hunt, C. L. (2004). *Bear Shepherding Guidelines for Safe and Effective Treatment of Human-bear Conflicts*, The Wind River Bear Institute, Utah, USA.

The Interagency Grizzly Bear Committee (1985). *Interagency grizzly Bear Guidelines* National Forest System, Bureau of Land, Management and National Park System in the states of Idaho, Montana, Washington and Wyoming, USA.

Jonkel C. (1994). *Grizzly/Brown bears, Prevention and control of wildlife damage*, Ursid research Center, Missoula, Montana, USA (Ingår i Handbook Prevention and Control of Wildlife Damage sammanställd av Scott E Hygnstrom, Robert M. Timm, Gary. E. Larson).

Linnell, J.D. C., R. Aanes, J.E. Swenson, J. Odden, and M. E. Smith. (1997) *Förflyttning av rovdjur som en metod i förvaltningen av problemdjur: en genomgång av litteratur*, Biodiversity and Conserv. 6:1245-1257.

Moen, H. (1997). *Bjørnen mister skyhet- årsaker og tiltak*, Hovedoppgave i viltforvaltning, Norges Landbrukshøgskole, Institutt for Biologi og Naturforvaltning.

Naturvårdsverket (rapport 4446). *Allemansrätten och kommersen*.

Naturvårdsverket (2001:15). *Råd om anmälan för samråd enligt 12 kap. 6 § Miljöbalken*.

Nevin, O.T. och Gilbert B K. (2004). *Perceived risk, displacement and refuging in brown bears: positive impacts of ecotourism?* Forest, Range and Wildlife Science, Utah State University, USA.

Orams, M.B. (2001). *Feeding wildlife as a tourism attraction: a review of issues and impacts* Massey University at Albany, New Zealand.

Owen T. N. & Barrie K.G. (2004). *Perceived risk, displacement and refuging in brown bears: positive impacts of ecotourism?* Forest, Range and Wildlife Science, Utah State University, USA.

Pettersson, R. & Svensson, B. (2005). *Målkonflikter mellan natur, kultur och turism i hållbart utvecklingsarbete*, Turismforskningsinstitutet ETOUR, Mittuniversitetet, Östersund.

Protected Areas Conservation (2002). *Bear-People Conflict Prevention Plan for Parks and Protected Areas in British Columbia*, Ministry of Water, Land and Air Protection.

Regeringens proposition 1993/94:117. *Inkorporering av Europakonventionen och andra fri- och rättighetsfrågor*.

- Regeringens proposition 1994/95:177. *Turistpolitik*.
- Regeringens proposition 1997/98:45. *Miljöbalkens förarbete*.
- Regeringens proposition 2000/01:57. *Sammanhållen rovdjurspolitik Prop. 2000/01:57*.
- Rådets Direktiv 92/43/EEG, *Artikel 4.4 om bevarande av livsmiljöer (Habitatdirektivet)*.
- Schneider, Bill, (2004). *Bear Aware -The quick reference bear country survival guide*, Falcon publishing inc.
- Skogsstyrelsen råd (2000:1). *Skogsstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om ändring i Skogsstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (1993:2) till skogsvårdslagen (1979:429)*.
- Smith, M.E., Linnell, J. D. C., Odden, J. och Swenson, J. E (2000). *Metoder för att minska tamboskapsförluster orsakade av rovdjur, aversionsinläring, skrämsemetoder och borddrivning*, Acta Agriculturae Scandinavica Section A, Animal Science 50: 304-315.
- Sowka P.A. (2003). *Living with Predators, Resource Guide, Recreating in Bears, Wolf and Mountain Lion Country*, Living with Wildlife Foundation, Inc, Montana,USA.
- Sowka P.A. (2003). *Living with Predators, Resource Guide, Techniques and refuse management Options for Residential Areas, Campgrounds, and group-Use Facilities*, Living with Wildlife Foundation, Inc, Montana,USA.
- Statens jordbruksverks (SJVFS 1998:34). *Föreskrift om hantering av djurkadaver och annat animaliskt avfall*.
- Sveriges Rikes Lag (2005). *Lagtexter ur: Miljöbalken (1998:808), Förordning (1998:900) om tillsyn enligt miljöbalken, Förordning (1998:1252) om områdesskydd enligt miljöbalken m.m. Artskyddsförordningen (1998:179), Jaktlagen (1987:259, Förvaltningslagen (1986:223), Förordningen om foder (1998:213) ersatt med Lag om foder och animaliska biprodukter (2006:805) samt Förordning om foder och animaliska biprodukter (2006:814)*.
- Stonorov, D. (2000). *Living in Harmony with Bears*.
- Swenson, J.E., Sandegren, F., Söderberg, A., Heim, M., Sørensen, O.J., Bjärvall, A., Fransén, R., Wikan, S. och Wabakken, P. (1999). *Interaktion mellan Brunbjörn och människor i Skandinavien*, Biosphere Conservation 2: 1–9.
- Wikan, S. (2004). *Björn vårregistrering i Sør-Varanger 2004, Svanhovd miljøseniter, Planteforsk*. Norsk Institutt for planteforskning.
- Wikan, S. (1997). *Bjørnens år*, Skypstedts förlag, Oslo.
- Åberg & Co Advokatfirma i Stockholm, ”Rovdjursturism ^{1775.5.0009}”.

Del II

Litteraturstudie

Maria Nordmark

Förord

Denna rapport har tagits fram under arbetet med att inhämta kunskaper och erfarenheter av rovdjursturism. Fokus ligger framförallt på björnskådning.

Uppdraget har utförts mellan hösten 2004 och hösten 2006 i tre faser. Den första delen har bestått av att näringen, det vill säga arrangörer i Sverige kartlagts. Arrangörernas, berörda intresseorganisationers och myndigheters uppfattning om verksamheten har belysts. Under uppdragets första del genomfördes även en översiktlig kartläggning av regelverk som möjligen styr denna typ av verksamhet samt vilka risker respektive fördelar rovdjursturism kan medföra. Uppdragets andra del består av en juridisk analys där förhållanden kring gällande regelverk utretts av jurister kunniga inom området. Den tredje delen av uppdraget har bestått i att sammanställa forskningsartiklar och andra erfarenheter. Dessutom finns en sammanfattning av de tre ovan beskrivna rapporterna.

Den föreliggande rapporten är ett diskussionsunderlag för fortsatt arbete. Arbetet med rapporten har finansierats av Naturvårdsverket inom projektet ”Rovdjursturism – Turism kring de fyra stora rovdjuren med fokus på björn”. Naturvårdsverket har bidragit med synpunkter och kommentarer men det är författaren, Maria Nordmark som själv ansvarar för innehållet.

Innehåll

DEL I		3
DEL II		73
FÖRORD		75
SAMMANFATTNING		79
SUMMARY		82
1	UPPDRAGSBESKRIVNING	85
1.1	Mål och syfte	85
1.2	Uppdragets avgränsningar	85
2	RAPPORTEN PROJEKT ROVDJURSTURISM (2005-03-18)	86
2.1	Sammanfattning "Projekt Rovdjursturism"	86
3	INVENTERING AV LITTERATUR OCH FORSKNINGSARTIKLAR INOM OMRÅDET	88
3.1	Turism och påverkan	88
3.2	Björnens diet och hemområden i Skandinavien	90
3.3	Björn och människa möts – ömsesidig påverkan	90
3.4	Problembjörnar och åtgärder för dessa	92
4	REDOGÖRELSE FÖR ERFARENHETER FRÅN USA	94
4.1	Montana	94
4.2	Alaska	95
5	REDOGÖRELSE FÖR SITUATIONEN I KUHMO, FINLAND	96
5.1	Lokala miljöcentret i Kainuu	96
5.2	Skogs- och Jordbruksministeriet	97
5.3	Pågående forskning i Finland	98
5.4	Naturfotografering och behov av åtel	99
6	JURIDISK ANALYS OCH BEDÖMNING OM YTTERLIGARE LAGSTIFTNING KRÄVS	100
7	SLUTSATSER OCH REKOMMENDATIONER	102
BILAGA A		
A 1.	Feeding wildlife as a tourism attraction: a review of issues and impacts	104
A 2.	Vigilance behaviour of polar bears (<i>Ursus maritimus</i>) in the context of wildlife-viewing activities at Churchill, Manitoba, Canada	104
A 3.	Perceived risk, displacement and refuging in brown bears: positive impacts of ecotourism?	106

BILAGA B

B 1. Brunbjörnens (*Ursus arctos*) diet i centrala Skandinavien: effekten av frigående får (*Ovis aries*) 107

B 2. Hemområde hos vuxna skandinaviska brunbjörnar (*Ursus arctos*): Effekterna av populationstäthet, kroppsmassa, kön, reproduktiv status och typ av habitat 108

BILAGA C

C 1. Interaktion mellan Brunbjörn och människor i Skandinavien 109

C 2. Björnen mister skyhet – årsaker og tiltak 109

C 3. Grizzly/Brown bears 111

BILAGA D

D 1. Förflyttning av rovdjur som en metod i förvaltningen av problemdjur: en genomgång av litteratur 112

D 2. Metoder för att minska förluster av tamboskap orsakade av rovdjur, aversionsinlärning, skrämsemetoder och bortdrivning 112

KÄLLFÖRTECKNING 114

DEL III 117

Sammanfattning

Projektets mål är att ta fram Naturvårdsverkets riktlinjer för i Sverige arrangerad rovdjursturism/björnsafari så att detta sker under säkra former för både människor och djur. Syftet med detta uppdrag är att samla in kunskap och erfarenhet för att nå målet. I denna rapport utreds de juridiska förhållanden samt görs en sammanställning av forskningsartiklar som berör kunskap och erfarenheter inom ämnet. Rapporten utgör ett komplement till rapporten ”Projekt Rovdjursturism – Turism kring de fyra stora rovdjuren med fokus på björn” (2005-03-18 dnr 401-4799-04).

Enligt den juridiska analys som genomförts är befintligt regelverk och lagstiftning tillräcklig för att inte störning, hälsorisker och brist på hänsyn ska uppstå i samband med dessa verksamheter. Rovdjursturism faller under de så kallade samrådsbestämmelserna i Miljöbalken 12 kapitlet 6 § första stycket. Detta innebär att arrangör av rovdjursturism är skyldig att anmäla sin verksamhet till länsstyrelsen. Bemyndigandet som beskrivs i paragrafens andra stycke kan utnyttjas om viss rovdjursturism inte anses falla under samrådsbestämmelserna. Bemyndigandet innebär att regeringen eller den myndighet regeringen bestämmer kan meddela föreskrift om att det *alltid* skall göras en anmälan för rovdjursturism.

Ingen entydig forskning som funnits i detta arbete visar på att rovdjursturism inte bör tillåtas.

I de fall då rovdjursturism kan bidra till en ökad acceptans fyller denna ett överbryggande syfte. Alla effekter orsakade av åtling är inte negativa eftersom djuren hela tiden anpassar sig till den miljö som de lever i. Bland de positiva effekterna nämns ekonomiska, sociala, psykologiska fördelar och positiv miljöpåverkan. När det gäller rovdjursturism som sker med hjälp av åtel (oavsett åtelmaterial) eller annat lockande av vilt kan dock konstateras att forskningen visar på flera föreliggande risker och exempel på hur djuren förändrar sitt naturliga beteende.

Långvarig utfodring eller åtling påverkar bland annat djurens förfogande av tid då de till exempel ägnar mindre tid för födosök och mer tid för vila. Förökningstakten ökar liksom populationens täthet, deras rörelsemönster och artkombinationen på platsen förändras. Den ekologiska balansen rubbas, risk för habituering föreligger. Djurens förmåga att jaga naturligt minskar, de visar tecken på ökad aggressivitet och hondjur med ungar samt subadulta djur blir dagaktiva.

I möten mellan människor och björn anses möte med en skadad björn vara den mest riskabla situationen. Därefter utgör honor med ungar och djur som befinner sig invid kadaver som stora faror.

Avsaknad av jakttryck, långvarig tillgång och tillvänjning till animalisk föda i form av slaktavfall samt biologiskt avfall från lantbruk kan orsaka att björnar oftare ses i närheten av bebyggelse. Björnar som uppehåller sig i närheten av människor lär sig snabbt att människor inte är farliga. Björnar som

får tillgång till människors matförråd eller sopor tar möjligheten att länsa dessa. Dessa djur vänjs vid sådan föda och vid människans närvaro blir de på så sätt farliga. Det är svårt att ändra på en närgående björns beteende.

Det finns metoder som är av fysisk, kemisk och akustisk art som syftar till att förmå rovdjuren att avbryta ett oönskat beteende. Att driva bort rovdjur med kemiska medel har visat sig vara verksamt mot järv och björn under förhållanden då de har tillgång till alternativa bytesdjur. Avfyrandet av projektiler ger direkta och positiva resultat för att skrämja bort björn. Visuella och akustiska anordningar fungerar endast bra över en begränsad tid, eftersom rovdjuren snabbt vänjer sig vid dessa anordningar. Exempel på förebyggande åtgärder som används i Montana, USA är användning av anvisade rastplatser för hästtransportrengöring och björnsäkra soptunnor liksom arrangemang av utbildning för besökare inom björnområden.

Verksamheter och arrangörer av rovdjursturism i Finland stöds av de lokala myndigheterna mot bakgrund av att det skapas arbetstillfällen i bygder som präglas av arbetsbrist och utflyttning. De problem som uppstått beträffande nedskräpning ska enligt uttalanden avhjälpas med nya regler kring åtelhantering. Regler från EU som behandlar frågor om användning av animaliska biprodukter ignoreras, enligt uppgift, av de finska veterinärerna och har skapat konflikter inom myndighetshanteringen av frågan. Hos Skogs- och Jordbruksministeriet i Finland finns en medvetenhet om de risker som förekommer med verksamheten. Hur björnens fysiologiska utveckling påverkas genom att den matas med föda som inte är naturlig, hur den ekologiska kedjan förändras och konsekvenser av det måste studeras och beaktas ytterligare, påpekas från myndigheten.

Beträffande användning av åtel med animaliska biprodukter kan länsstyrelserna i vissa fall medge undantag. Detta gäller dock inte utfordring av djur vars kött är avsett som livsmedel. Därmed får undantag inte ges för åtling av björn. All åtling är att betrakta som en verksamhet eller åtgärd under Miljöbalken. Därför måste åtling ske under iakttagande av bland annat Miljöbalkens allmänna hänsynsregler och kan göras till föremål för tillsyn. Skulle åtling inte bedömas vara lämplig inom ett visst område finns möjlighet att använda sig av de regler som rör områdesskydd. Åtling faller också under jaktlagens (1987:259) 34 § som fastställer att det inte är tillåtet att utan lov locka vilt från någon annans jaktområde.

Naturvårdsverkets uppgift är bland annat att vägleda andra centrala, regionala och lokala myndigheter i miljö- och tillsynsarbetet. Rekommendationen till Naturvårdsverket blir därför att informera länsstyrelserna och andra berörda myndigheter om aktuella regler och de risker som bör beaktas. Detta kan ske genom distribution av denna rapport eller annan skriftlig information.

För att arrangörer inte ska behandlas olika av myndigheterna bör länsstyrelserna enas om gemensamma länsöverskridande riktlinjer och dokument.

Dessa dokument bör ange vilka de krav är som myndigheten ställer och som tillgodoser de i lagen uttryckta krav på erforderlig kunskap hos arrangören för att skydda människors hälsa, rovdjuren och miljön i övrigt mot skada eller olägenhet. Länsstyrelserna bör också precisera vilka de i lagen angivna erforderliga försiktighetsmått är samt beskriva hur en lämplig plats för rovdjursturism ser ut för att möjliggöra för arrangörer att välja en sådan plats. Naturvårdsverket föreslås här vara samordnare och leda arbetet. Förslagsvis sammansätts en arbetsgrupp bestående av representanter från ett mindre antal länsstyrelser. I framtagandet av riktlinjer och dokument bör hänsyn tas till andra intressenters åsikter och krav.

Utöver information till länsstyrelserna bör Naturvårdsverket informera övriga intressenter i frågan. Detta föreslås ske genom ett sammanfattande seminarium i Naturvårdsverket regi. Förslagsvis arrangeras detta seminarium i början av år 2007.

Summary

The aim of the project is to draw up guidelines of the Swedish Environmental Protection Agency for predator tourism and bear safaris organised in Sweden, such that these activities take place in a safe manner for both humans and animals. The purpose of this commission has been to collect the knowledge and experience required to meet this aim. This report describes judicial aspects and summarises research articles that deal with knowledge and experience in this field. The report supplements the report entitled “Projekt Rovdjursturism – Turism kring de 4 stora rovdjuren med fokus på björn” (“The Predator Tourism Project into the Four Large Predators, with a Focus on Bear Tourism”): (report number: 2005-03-18 dnr 401-4799-04).

The judicial analysis that has been carried out has determined that the existing regulations and legislation is sufficient to ensure that disturbance, risk to health, and failure to take consideration do not arise in connection with these activities. Predator tourism is covered by what are known as the “Notice of Consultation” provisions described in Chapter 12, Section 6, first paragraph of the Environmental Code. This means that an organiser of predator tourism is required to notify the county administrative board of the activity. The granting of authorisation described in the second paragraph of Section 6 can be used if it is considered that certain predator tourism activities are not covered by the notice of consultation provisions. Authorisation means that the government or the authority denoted by the government can issue rules specifying that notification of predator tourism must always be made.

No unambiguous research has been discovered during this work that suggests that predator tourism should be prohibited. Predator tourism fills a reconciliatory purpose in those cases in which it can contribute to increased acceptance. Not all effects of carrion baiting are negative, since the animals adapt continuously to the conditions in which they live. The positive effects that can be mentioned include economic, social and psychological advantages, and a positive impact on the environment. It is clear, however, that research has determined that predator tourism that takes place with the aid of carrion (independently of the nature of the carrion) or other enticement of game, involves several risks and it provides examples of how the animals alter their natural behaviour.

Long-term supply of food or carrion affects, among other factors, the disposition of time by the animals: they spend less time seeking food and more time resting. The rate of population growth increases, as does the population density; the pattern of movement and the combination of species at the bait location change. The ecological balance is disturbed: there is a risk of habituation. The natural hunting ability of the animals is reduced, they show signs of increased aggression, while both females with young and juveniles become active during the day.

It is generally considered that meeting an injured bear is the most risk-filled situation, when bears meet humans. Females with young and animals who are close to carrion are also considered to be major dangers. The absence of hunting pressure, long-term access to animal food and the process of becoming accustomed to offal and biological waste from agriculture may result in bears being seen in the vicinity of built-up areas more often. Bears who spend time in the vicinity of humans learn rapidly that humans are not dangerous. Bears given access to human food stores or waste take the opportunity of raiding these. These animals become accustomed to such food, and thus they become dangerous in the presence of humans. It is difficult to change the behaviour of a bear who has lost its inhibitions.

Methods are available – physical, chemical and acoustic – that are intended to cause the predators to desist from undesired behaviour. It is possible to drive away wolverines and bears with the use of chemical agents in conditions in which they have access to untreated alternative prey. Firing missiles gives immediate and positive results when scaring off bears. Visual and acoustic installations work well, but only for a limited period since the predators rapidly become accustomed to these arrangements. Examples of preventative measures used in Montana, USA, are the use of designated locations for cleaning horse transports, the use of bear-proof rubbish bins, and the arrangement of education for visitors to areas frequented by bears.

Predator tourism and its organisers in Finland are supported by local authorities since the tourism creates employment opportunities in rural areas that have been hit by lack of such opportunities and by people moving away. It has been stated that the problems that have arisen with respect to refuse will be alleviated by new regulations concerning the handling of carrion. It has been reported that EU rules concerning questions associated with the use of animal by-products are being ignored by Finnish veterinary staff, and this has created conflicts within the way in which this question is handled by the authorities. The Ministry of Agriculture and Forestry in Finland is aware of the risks associated with the activity. The ministry points out that the way in which the physiological development of the bear is affected by food that is not its natural diet, and the way in which the ecological chain is altered and the consequences of this alteration are two issues that must be studied and taken into further consideration.

The county administrative boards can in certain cases grant exemption for the use of animal by-products, such as carrion. This is not the case, however, for the feeding of animals whose meat is intended for human consumption. Thus, an exemption may not be granted for the carrion baiting of bear. All carrion baiting is to be regarded as an operation or a measure as defined by the Environmental Code. Thus carrion baiting must take place under observation of the general rules of consideration of the Environmental Code, and may be the target of supervision. If it should be considered that carrion baiting is not appropriate within a certain area, it is possible to use the rules that govern

areal protection. Carrion baiting also falls under Section 34 of the Hunting Act (1987:259), which states that it is not permitted to entice game from the hunting area of another person without permission.

The tasks of the Swedish Environmental Protection Agency include guiding other central, regional and local authorities in their environmental and supervisory work. It is therefore recommended that the Swedish Environmental Protection Agency inform the county administrative boards and other authorities involved of the relevant regulations, and the risks that should be considered. This can be achieved by the distribution of this report or by the distribution of other printed information.

In order to ensure that organisers are not treated differently by the authorities, the county administrative boards should agree on guidelines and documents that are common for all counties. These documents should specify the requirements posed by the authorities, and the requirements that satisfy the legal obligation on the organiser to ensure that the organiser has knowledge that is sufficient to protect human health, the predators, and other aspects of the natural environment from damage and detriment. The county administrative boards should also give details of the legally required preventative measures and they should describe a suitable location for predator tourism, enabling the organiser to select such a location. It is suggested that the Swedish Environmental Protection Agency co-ordinate and lead the work. It is suggested that a working group comprising representatives from a small number of county administrative boards is established. Consideration should be taken of the opinions and requirements of other stakeholders when drawing up the guidelines and documents.

The Swedish Environmental Protection Agency should inform not only the county administrative boards but also other stakeholders. It is suggested that this take place in a seminar that presents a summary of the issue, held under the auspices of the Swedish Environmental Protection Agency. Such a seminar should take place early in 2007.

1 Uppdragsbeskrivning

Uppdraget är en fortsättning på projektet ”Rovdjursturism- Turism kring de fyra stora rovdjuren med fokus på björn” som utfördes under senare delen av 2004 och våren 2005. Uppdraget innebär fortsatt utredning och är ett komplement till rapporten ”Projekt Rovdjursturism – Turism kring de fyra stora rovdjuren med fokus på björn” (2005-03-18).

I uppdraget ingår dessutom att ovan nämnda rapport ska sammanställas och skickas i en något mer kortfattad version till dem som deltog på seminariet den 18 februari 2005, samt andra intressenter som efterfrågat rapporten.

1.1 Mål och syfte

Målet med uppdraget är att ta fram Naturvårdsverkets riktlinjer för i Sverige arrangerad rovdjursturism/björnsafari så att detta sker under säkra former för både människor och djur. Syftet med detta uppdrag är att samla in kunskap och erfarenheter för att nå målet. I denna rapport utreds de juridiska förhållanden samt görs en sammanställning av forskningsartiklar som berör kunskap och erfarenheter inom ämnet. Dessa kompletteras med ett antal muntliga redogörelser för gjorda erfarenheter. Denna sammanställning ska utgöra grunden för motiveringen till Naturvårdsverkets ställningstagande.

1.2 Uppdragets avgränsningar

Sammanställning av forskningsresultat beträffande så kallade problembjörnar och/eller beteendeförändringar hos vilda djur som åtlats.

Hur kan rådande lagstiftning användas vid reglering av rovdjursturism? Frågan avser villkor för verksamheten i form av regleringar och aktiviteter i samband med tillståndsplikt till exempel miljökonsekvensbeskrivningar.

En juridisk analys av gällande lagstiftning bör kompletteras av en bedömning av behov för ny lagstiftning inom ämnet.

Projektet påbörjas i juni 2005 och slutrapporteras under hösten 2006.

2 Rapporten Projekt Rovdjursturism (2005-03-18)

Eftersom denna rapport är en fortsättning och ett komplement till det arbete som presenterades i rapporten ”Projekt Rovdjursturism – Turism kring de fyra stora rovdjuren med fokus på björn” (2005-03-18) delges här rapportens sammanfattning i något förkortad form.

2.1 Sammanfattning ”Projekt Rovdjursturism”

Vilka regler som gäller vid rovdjursturism har varit otydliga för såväl arrangörer som för myndigheter.

I rapporten konstateras att i Sverige finns 18 kända aktörer som bedriver verksamhet med rovdjursturism. Några av dessa arrangerar björnskådning med eller utan åtel, andra står i begrepp att starta.

Rovdjursturism kan bidra till att öka acceptansen till rovdjuren hos lokalbefolkningen, men det beror huvudsakligen på den grundläggande attityden till rovdjuren och avståndet till verksamheten samt hur seriös och vederhäftig arrangören uppfattas. På platser där det finns ett stort motstånd till rovdjuren finns även ett stort motstånd mot rovdjursturism.

Rovdjursturism kan även bidra till regional utveckling. De verksamheter som ekonomiskt kan påvisa denna nytta har störst möjlighet att vinna acceptans för såväl arrangemanget som rovdjuren.

Rovdjursturism omfattas av regleringar i Artskyddsförordningens § 1a, Miljöbalkens 2:a kapitel, 2 § och 3 §, Jaktlagens 5 §, och Jordbruksverkets föreskrift om användandet av animaliska biprodukter.

Resultatet av enkät till tio länsstyrelser samt diskussioner som fördes vid seminariet visar på att berörda myndigheter och organisationer anser att rovdjursturism och då i synnerhet björnskådning ska regleras. Regleringar bör ske så att riskerna minimeras. Detta kan innebära att platsen för åtel väljs med hänsyn till avstånd till bebyggelse, val av åtelmaterial, att antalet aktörer begränsas och att endast bakspårning får ske.

Intressenter vill utifrån sin synvinkel antingen förbjuda rovdjursturism med åtel eller utöka verksamheten. Oenighet råder även när det gäller förvaltningen av rovdjur då den av aktörer anses vara en del av denna medan det från myndighetshåll möts av tveksamhet.

Hållbar turism innebär att de begränsade naturresurser som är förutsättningen för turismen måste hanteras på sådant sätt att de inte utarmas. Utvecklingen av en hållbar turism är kopplad till ökad kvalitet snarare än ökad kvantitet. Kvalitetsmål för såväl arrangör som arrangemang kan uppnås genom krav på certifiering. En närmare granskning av olika certifieringssystem behöver utföras om sådant ska användas.

Naturvårdsverkets uppgift är bland annat att vägleda andra centrala, regionala och lokala myndigheter i miljö- och tillsynsarbetet. När det gäller rovdjursturism och myndigheters olika roller i detta bör rollfördelningen diskuteras i samråd med länsstyrelserna och Jordbruksverket och utgå från valda alternativa handlingar/lösningar.

3 Inventering av litteratur och forskningsartiklar inom området

I detta avsnitt redovisas litteratur och rapporter samt artiklar som hittats genom sökning via olika databaser. Ytterligare litteratur kan finnas och redovisningen gör inte anspråk på att vara komplett. Artiklarna belyser bland annat hur turism påverkar djuren, björnars naturliga diet, hemområden och födosök samt möten mellan människor och björnar. I rapportens bilagor återfinns artiklarnas sammanfattningar i sin helhet.

3.1 Turism och påverkan

I de artiklar som återfinns i bilaga A konstateras att när djur lockas med åtel ger det möjlighet för turister att se vilda djur på nära håll och att denna företeelse påverkar både djuren och människorna. Frågan om åtling eller utfodring är kontroversiell och har inte studerats i sådan utsträckning att det fastställts råd eller regler för hur åtling bör skötas.

Det är viktigt att komma ihåg att alla effekter orsakade av åtling inte är negativa, eftersom djur hela tiden anpassar sig till den miljö som de lever i. Bland de positiva effekterna nämns ekonomiska, sociala, psykologiska fördelar och positiv miljöpåverkan. Beträffande de psykologiska fördelarna exemplifieras detta med människors längtan till att kommunicera och interagera med naturen. Denna längtan anses vara fundamental och viktig för den mänskliga varelsen. I takt med att möjligheterna för närhet till naturen minskat har människors attraktion till det vilda ökat, i sammanhanget gäller, att ju mer sällsynt en art är desto större attraktionskraft har den.

I många fall är vilda djur redan kraftigt influerade av människors aktivitet och man kan inte utesluta att en åtel som lagts ut med turistiska syften faktiskt ersätter en tidigare födokälla också den orsakad av människor. Majoriteten av litteratur beskriver dock negativa konsekvenser av utfodring till vilda djur.

Djur som utfodras under en längre period har visat sig förändra sitt naturliga beteende. Bland förändringarna nämns djurens beroende av att föda tillförs av människor, habituering till människor, attack på människor och skador på individer av den egna arten och mellan arter orsakade av försvar av födan. Även hälsoproblem har konstaterats i samband med att smittat åtelmaterial använts.

Tillgång till föda avgör hur stor del av tiden som används för födosök. När födan finns tillgänglig på ett för djuren onaturligt sätt innebär detta att djuren tillbringar mindre tid för födosök. Följden blir att djuren kan spendera mer tid för vila och förflyttning. Storleken på djurens hemområden kan därmed påverkas. En ökad förökningstakt konstateras och en ökning av populationers täthet. Undersökningar har även påvisat att djurens normala

rörelsemönster förändras på så vis att de väljer att stanna längre i områden som de normalt skulle ha lämnat om inte åteln fanns där.

En åtel lockar inte bara det djur som den är avsedd för utan sammanför arter som normalt inte möts. Påpekanden görs om att kompletterande föda permanent kan förändra artkombinationen på en plats. Dels ökar de större och aggressivare anpassningsbara arterna i antal, men det är också ett faktum att predation på naturlig föda minskar på grund av utfodringen och därmed påverkar den ekologiska balansen. Detta kan gälla för vissa arter eller inom ett visst område.

Vilda djurs förmåga att jaga naturligt kan minska i takt med att de blir beroende av föda som människor förser dem med. I förlängningen kan detta betyda att djur svälter om utfodringen upphör. Ungar lär av sina vuxna förebilder hur de ska födosöka och fånga byten. Om honor och andra vuxna djur utfodras och därmed inte gör naturliga födosök, eller jagar sina naturliga byten, lär inte ungdjuren ett naturligt beteende av sina förebilder/föräldrar?.

Ytterligare en fara med föda som lagts ut av människor är den tillvänjning till människor som sker. Majoriteten av alla vilda djur är vaksamma och håller ett avstånd till människor. Djur som är vana vid människor tenderar att i större utsträckning söka sig till områden där människor befinner sig. I dessa områden blir till exempel trafikerade vägar en fara för djuren.

Tjuvskytтар kan använda åtlar för att attrahera och kunna skjuta djuren. Det är därför bra om djuren inte tillvänjs föda som lagts ut av människor eftersom dessa människor kan ha andra avsikter än bevarande.

En följd av regelbunden utfodring har visat sig påverka djurens aggressivitet. I Yellowstones och Denhals nationalparker i USA har det skett attacker på människor som medför ett stort säkerhetsproblem för parkerna och deras besökare.

Sedan början av 80-talet har skådning av isbjörnar erbjudits i Manitoba, Kanada. Med hjälp av så kallade tundrafordon tas turister ut till platser där björnarna kan skådas på nära håll. Studier har genomförts beträffande hur björnarnas vaksamhet påverkades när fordonen och människorna var närvarande. I undersökningen räknades antalet gånger som björnen lyfte huvudet för att övervaka området i samband med att fordonet var där. Även den tid som huvudet var lyft och intervallet mellan huvudlyften undersöktes. Generellt ökade björnarnas huvudlyft. Intervallet mellan lyften minskade för hanbjörnar när fordonet fanns på platsen. Honbjörnar visade däremot ingen skillnad när det gäller tid som huvudlyftningen varade när fordonen var där eller inte var där.

I British Colombia, USA har studier visat att hanbjörnars beteende vid skådeplatser där björnar utfodras skiljer sig från hondjurens beteende. Under dagtid var hanbjörnarna inaktiva medan honor med ungar fanns vid platsen. Hondjuren och ungarna visade ingen mätbar påverkan av att människor fanns i närheten. Mänsklig närvaro tycktes däremot påverka hanbjörnarna. Hanbjörnarna var vid åteln under natten och tiden före de första turerna med

besökande turister anlände. Ungdjur och honor med ungar får därför en fristad från hanar som normalt sett skulle vara ett hot.

På lång sikt kan utfodring öka populationernas storlek eftersom det finns ett starkt samband mellan låg födotillgång och låga vikter på honor samt låg reproduktion.

3.2 Björnens diet och hemområden i Skandinavien

I Skandinavien har björnforskningen koncentrerat sig på att kartlägga björnarnas naturliga födoval samt deras utbredningsområden. I en studie beskrivs (se bilaga B) resultatet av spillningsanalyser gjorda i både Norge och Sverige. Den mest betydelsefulla födan för björnarna skiljer sig mellan länderna. Detta beror på tillgången till frigående tamfår i Norge. Bland de björnar som lever i Sverige är bär den viktigaste födan (44–66 %) följt av klövdjur (14–30 %). I Norge var det omvänt förhållande vilket innebär att klövdjur var den viktigaste energikällan (65–87 %) medan bär står för den mindre delen (6–17 %). Björnens övriga föda består av insekter, örter och gräs.

Studier har också genomförts för att uppskatta vilka faktorer som påverkar björnarnas storlek på hemområden i centrala och norra Skandinavien. Hanbjörnarnas hemområde visade sig ha de största hemområdena följt av ensam honor, honor med ettåriga ungar och det minsta hemområdet har en hona med årsungar. Detta betyder att näringskravet inte förklarar skillnaden på hemområdets storlek. I studien antas hanarnas hemområdesstorlek bero på deras sök efter partner och att de har en kringströvande strategi för detta sökande.

I takt med att populationen ökar minskar hemområdesstorleken hos både hannar och honor. Vid jämförelse mellan björnar som levde i områden med olika björntätheter, kunde hemområdesstorleken inte kopplas till födotillgång. Det talar emot hypotesen om att honor använder sig av den minsta yta som krävs för att tillgodose sina energibehov. Från en större geografisk skala fanns dock tecken på ett samband mellan hemområdesstorlek och födotillgång. De årliga hemområdena i de boreala inlandsmiljöerna i Skandinavien är de största som rapporterats för brunbjörn i Eurasien, och liknar de man uppmätt i boreala inlandsmiljöer och bergsområden i Nordamerika.

3.3 Björn och människa möts – ömsesidig påverkan

I en studie (Bilaga C1) publicerad 1999 analyseras möten mellan björn och människor i Skandinavien. Dels har över hundra möten mellan fältpersonal och björn analyserats, en litteraturgranskning gällande människor som skadats eller dödats av björn mellan åren 1750–1962 har genomförts samt

de händelser då människor skadats i björnattacker under perioden mellan 1976–1995 har analyserats. I studien konstateras att de flesta möten resulterar i att björnen lämnar platsen. I några få fall gjorde björnen så kallade skenattacker. Vid tiden för denna studies genomförande hade ingen människa dödats av björn sedan 1902 (i Sverige). (Ett dödsfall har dock skett efter 1999 då en jägare i Jokkmokk omkom år 2004.) Rapporten anger att sex av sju personer skadade av björn var jägare och att det i dessa fall rörde sig om en skadad eller troligtvis skadad björn. Författarna drar därför slutsatsen att möte med en skadad björn är den mest riskabla situationen.

Studien konstaterar att följande situationer ökade aggressiviteten hos björnarna. Situationerna anges i fallande ordning.

- En skadad björn
- Björnen har ungar i närheten
- Björnen är invid ett kadaver
- Björnen finns nära sitt ide
- En hund finns med

I Övre Pasvik i norra Norge har en undersökning (bilaga C2) baserad på över 400 synobservationer under en 20-års period genomförts. Hälften av synobservationerna var gjorda efter 1990. Antal observationer nära bebyggelse och väg ökar i slutet av undersökningsperioden. I studien antas ett antal orsaker till att björnar oftare ses i närheten av bebyggelse. Dessa orsaker är avsaknad av jakttryck, tillgång till animalisk föda och under en längre period även tillgång till och tillvänjning till lättillgängligt slaktavfall och biologiskt avfall från lantbruk.

Författarna menar att björnar som uppehåller sig i närheten av människor snabbt lär sig att människor inte är farliga och därmed mister sin naturliga skygghet för människor. Detta resulterar i ökat antal möten mellan björn och människor.

Antalet observationer av honor med ungar har ökat vilket förknippas med födotillgången och konkurrens om matresurserna. De subadulta björnarna och honor med ungar är de första som söker föda i nya områden, nära bebyggelse, och därför i större utsträckning mister sin skygghet i jämförelse med vuxna hanbjörnar.

I de fall observationer skett nära observatören eller nära avfall/sopor tros det vara enskilda björnindivider med ett avvikande beteende. Dessa synobservationer var vanliga bara under enstaka år.

Arealmässigt har björnens utbredning ökat under undersökningsperioden, speciellt efter 1990. En orsak till detta kan vara brist på föda eftersom älgstammen reducerats i området.

Ett antal förvaltningsåtgärder i samband med att björnarna blivit alltmer närgångna ges följande rekommendationer:

- Reducering av tillgång till näring som kan förknippas med människa (slaktavfall, åtel för jakt och fotografering)
- Områdesskydd och avstängning av enskilda skogsbilvägar

- Hänsyn till björnarnas utbredning vid planläggning
- Efter incidenter med björn bör ställning tas till om djuret ska avlivas
- Användning av tränade vakthundar
- Information till boende och allmänhet om önskat beteende
- Samordnad förvaltning med Ryssland och Finland

I en mycket omfattande handbok som tar upp förebyggande åtgärder och kontrollmetoder för skador orsakade av vilda djur (Prevention and Control of Wildlife Damage) ingår bland annat C Jonkel's beskrivning av metoder gällande grizzly och brunbjörnar (bilaga C 3). C Jonkel är aktiv forskare i Montana, USA. Beträffande situationen i Montana, menar Jonkel att i den stund en björn får tillgång till människors matförråd eller sopor tar den möjligheten att läsa dessa. Björnar som är vana vid denna föda vänjer sig också vid människans närvaro och blir på så sätt farliga. Björnar kan också orsaka problem runt fruktträdgårdar, bigårdar, sädesfält och tamdjur. När en björn en gång blivit närgången är det nästan omöjligt att ändra på beteendet.

Bästa sättet att skydda sig är att fortsätta hålla björnen vild och skygg. En honbjörn som lär sina ungar att vara rädd för människor är det bästa skyddet och minimerar problemen. Även jakt lär björnen att undvika människor, enligt Jonkell.

Jonkell ger ett antal råd.

- I förebyggande syfte kan elektriska stängsel och björnsäkra sop-tunnor användas i syfte att utestänga björnar.
- Mata aldrig björnar.
- Vid vistelse i skog undvik bärsnår.
- Välj betesfällor för tamdjur med omsorg, använd specialtränade hundar, som känner doften tidigt och varnar för björnen.
- Om björnen blir för närgången, råder Jonkell den drabbade att skrämja björnen med gevärskott eller ljudet av ett båthorn. Även en spray, capsainspray, kan användas.

3.4 Problembjörnar och åtgärder för dessa

Ur arbetsmaterial till den handbok som Viltskadecenter och Jens Karlsson just nu arbetar med har följande klassificering av problembjörnar hämtats.

- A. Björnar angriper tamdjur
- B. Björnar angriper tamdjur på fritt bete
- C. Björnen har observerats i närheten (<100 m) av bebyggelse eller annan mänsklig aktivitet
- D. Björnen äter människoföda, avfall, djurfoder, kadaver, odlade grödor som på ett rimligt sätt skyddats från björnar
- E. Björnar skadar egendom (byggnader etc.)
- F. Björnen uppträder oskyggt det vill säga viker inte undan för människor på 40 meters håll

- G. Björnen har visat ett aggressivt beteende (det vill säga medvetet rört sig i riktning mot människa på ett avstånd understigande 40 m) gentemot människor eller bedöms kunna skada människor.
- H. Björnen har dödat eller skadat en eller flera människor.

Handboken kommer bland annat innehålla rekommendationer och arbetsordning för hur varje situation bör hanteras.

Från skriften "Problem Bear" från Bear Conflict Prevention Plan British Colombia hämtas följande definition på problembjörnar:

"Any bear judged by its actions to be a threat to human safety or liable to cause property damage. The decision to declare "problem bear" status will depend on the behaviour of the bear(s), the degree of threat to public safety and the proximity of the bear activity to facilities or visitor use areas. Ascribing "problem" status to a bear will occur only after all other appropriate management actions have been exhausted or if the bear poses imminent danger to human safety."

I Nordamerika används förflyttning av så kallade problemdjur (bilaga D 1) som en metod att hantera rovdjur som till exempel attackerat tamdjur. Stora rovdjur har genomgående uppvisat en förmåga att återvända till platsen där de togs till fånga, vilket kan röra sig om avstånd som överstiger 400 kilometer. Även de individer som inte lyckats återvända strövar omkring långa sträckor. Mycket få individer stannar kvar inom de områden där de frisläpptes. Överlevnaden av förflyttade djur har emellanåt visat sig vara mycket låg, ofta ett resultat av de långa vandringarna djuren gett sig ut på. För att förflyttningssmetoden skall lyckas krävs generellt mycket stora områden som saknar potential för att nya konflikter ska uppstå. När sådana områden inte finns att tillgå bör förvaltningsstrategierna istället inriktas på att minska konflikterna eller avliva problemdjuret.

När det gäller konflikter mellan rovdjur och tamboskap i Skandinavien har andra förvaltningsmetoder utvärderats (bilaga D 2). Metoder som aversionsinlärning, skrämsemetoder och bortdrivning tycks dock inte ha den effekt som är önskvärd för att långsiktigt minska predationen på tamboskap. Aversionsinlärning innebär vanligtvis att man behandlar kadaver vid en åtelplats med kränkingsframkallande medel, vilket gett skiftande resultat och därmed inte kunnat dra någon direkt slutsats av.

Metoder som skrämmer och driver bort rovdjur inkluderar fysiska, kemiska och akustiska stimuli eller anordningar som får rovdjuren att avbryta ett oönskat beteende, eller att dra sig tillbaks från ett område. Att driva undan rovdjur med kemiska medel är inte speciellt effektivt vad gäller prärievargar, men har visat sig vara verksamt mot järv och björn under förhållanden då de har tillgång till obehandlade, alternativa bytesdjur. Avfyrandet av projektiler ger direkta och positiva resultat för att skrämja bort björn, men dess användning är begränsad. Visuella och akustiska konstruktioner fungerar bra, men endast över en begränsad tid, eftersom rovdjuren snabbt vänjer sig vid dessa anordningar.

4 Redogörelse för erfarenheter från USA

Som ett komplement till de ovan redovisade artiklarna presenteras här ett antal muntliga redogörelser för gjorda erfarenheter inhämtade vid studiebesök och volontärtjänstgöring i USA.

4.1 Montana

Under 2005 genomförde Jens Karlsson, Viltskadecenter ett studiebesök i Montana, USA. Följande är sammanfattat från Jens berättelse och beskrivning av situationen i Montana.

Förutsättningarna är något annorlunda i Montana jämfört med Sverige. För det första är björntätheten betydligt högre i Montana, där det finns en björn per km². Det område som besöktes ligger i kanten av Yosemite nationalpark där tätheten är ännu större och därmed också konkurrensen. Ungbjörnar formligen ”väller ut” från parken och federal amerikansk lag gör gällande att det är förbjudet att skjuta björn.

Att de amerikanska björnarnas aggressiva beteende skulle bero på att det inte bedrivits jakt på björn där är en myt, menar Jens Karlsson, liksom att den skandinaviska björnens skygghet beror på att den jagats. De amerikanska björnarnas beteende beror helt enkelt på att de har en helt annan födotillgång än de skandinaviska björnarna. I Montana övervintrar björnarna i iden uppe i bergen och när de vaknar på våren finns ingen föda. De söker sig därför ner till dalen och prärien nedanför bergen för födosök vid gårdar och i stallar. Ännu har inte något angrepp på tamboskap (hundar, hästar eller nötboskap) skett. Bönderna har valt att inte ha får, eftersom risken för angrepp då är överhängande. Den föda som björnarna finner i närheten av bebyggelsen är hästfoder, hundfoder, hästspillning, gräs och hushållssopor.

För att undvika björnbesök och förstörelse i stallar och liknande har de boende särskilda så kallade björnsäkra soptunnor. Det finns dessutom särskilda anvisade rastplatser innan man åker in i området, där kan hästar rastas medan hästkärran görs ren från spillning. Detta sker för att undvika att kärran sedan blir förstörd av björnar som söker föda i form av hästspillning. Även hundgårdar blir förstörda eftersom björnarna gärna söker efter hundfoder där.

Under våren läggs åtlar ut i gränslandet mellan berg och prärie. Syftet med dessa åtlar är att få björnarna att stanna nära berget och inte göra födosök vid byarna och därmed orsaka skadegörelse. Andra metoder för att hålla björnarna borta är användandet av en så kallad ”Critter Glitter” som ljuder mycket illa när en björn kommer till en icke önskvärd plats. På så vis lyckas de boende hålla björnen borta från exempelvis skjutet vilt och används då man inte förmår dra fram allt jaktbyte på en gång.

I Montana utövas så kallad adaptiv förvaltning. Det innebär bland annat att björnar som kommer nära bebyggelse fångas i en fälla, sövs, märks och får vakna på samma ställe. När björnen vaknat och släppts påskjuts den med gummikulor i syfte att skrämman den i sådan utsträckning att den inte kommer tillbaka. I Montana är fem personer anställda för att jobba med denna typ av förvaltning.

Jens Karlsson påpekar att om turistisk åtling ska få förekomma i Sverige måste en medvetenhet beträffande de risker som verksamheten medför finnas. Han menar att det finns två scenarier eller effekter av åtling. Den ena av dessa är att björnen tillvänjs att gå till ett ställe. Det innebär att avståndet mellan åtelplats och gömsle, bebyggelse tamdjursbestånd och liknande måste bedömas liksom hur förvaring av åtelmaterial sker. Åtling i syfte att dra rovdjur till en plats måste kombineras med jakt menar Jens eftersom det bland annat kommer att överleva fler individer. Den andra effekten är att åtling kan skapa oskygga björnar, som sakta men säkert ändrar sitt beteende till att vara dagaktiva.

Vidare anser Jens Karlsson att vi i Sverige bör inta försiktighetsprincipen, eftersom en vetskap finns om att riskerna är stora. Han påpekar att så länge alternativa metoder finns för såväl turistisk skådning av björn som för björn-jakt så ska inte åtling förekomma.

4.2 Alaska

Under hösten 2005 arbetade Per Larsson, Länsstyrelsen i Värmland som volontär (wildlife tech.) i Denali Nationalpark, Alaska. Han berättar att för att få komma in i parken måste alla besökare genomgå en utbildning där de erhåller kunskap om hur de ska uppföra sig för att undvika björnmöten. Vid utbildningen visas en film och samtliga besökare förses med pepparspray (björnspray) och instruktioner för hur dessa ska användas. Kursen var drygt en timme lång.

Parken har mycket hårda restriktioner för hur människor ska uppföra sig när de besöker parken. Ingen privat trafik är tillåten. Parken arrangerar däremot bussturer för besökare. Under en busstur ser gästerna åtta till tio björnar. Övervägande andelen björn är Grizzly och stammen är mycket tät och aggressiv. Det är inte tillåtet för bussarna att stanna för att låta besökarna gå ur. Detta sker trots restriktionerna eftersom busschaufförerna då kan tjäna extra på den dricks de erhåller.

För att vandra i parken krävs särskilt tillstånd och besökaren måste ange var rutten går och var de ämnar campa. Parkbesökarna informeras om hur nära de kan vara de olika arterna utan att riskera att konfronteras närmare. Om en björn ses på 150 meters avstånd ska människorna lämna området. I parken skedde under förra året omkring 40 incidenter mellan björn och människa. Detta förhållande är inget de ansvariga för parken vill skylta med utan snarare förnekar.

5 Redogörelse för situationen i Kuhmo, Finland

Denna redogörelse bygger dels på den presentation som en representant från det lokala miljöcentret i Kainuu förde fram vid Naturvårdsverkets seminarium, februari 2005, och på samtal förda med representant för det finska Skogs- och Jordbruksministeriet samt fotografer besökt gömslen i området.

5.1 Lokala miljöcentret i Kainuu

Vid seminariet som arrangerades (18 februari, 2005) deltog Seija Schroderus-Härkönen från Regional Environment Centre of Kainuu i Finland. Hennes beskrivning behandlade till största del riskerna med nedskräpning och förorening och en sammanfattning av hennes föredrag ges här.

I ett område vid ryska gränsen bedriver uppskattningsvis ett tiotal entreprenörer björnskådning från gömslen med hjälp av åtel. Gränsen mellan Finland och Ryssland består av en flera kilometer bred gränsszon som inte får beträdas utan särskilt tillstånd. Det innebär bland annat att jakt inte är tillåten. Björnskådningen lockar ungefär 2500, företrädesvis utländska, besökare varje år. Åtelplatser har använts i många år men har inte tidigare varit kända för myndigheterna. Åtlarna består av fiskrens och slaktavfall från gris. Flera hundra kilo åtelmaterial läggs ut per vecka under perioden april till september. Enligt gällande regler noteras numera var åtelmaterialet kommer ifrån och var åtelplatsen är lokaliserad.

Nedskräpning kring vissa åtelplatser uppmärksammades under sommaren 2004. De regionala finska myndigheterna ansåg att åtelplatserna förutom nedskräpning kunde innebära problem med ytvatten- eller grundvattenförorening. För att bemöta dessa problem har man beslutat ta fram instruktioner för hantering av åtel. Enligt förslaget till nya instruktioner tillåts i enlighet med EG-förordning (1774/2002) åtel med fisk, gris, ren och höns. Höns rekommenderas dock inte eftersom ben och annat lätt sprids ut i skogen. Nötboskap, getter och pälsdjur är inte tillåtet som åtelmaterial. Åtelmaterialet måste förvaras i särskilda containrar som är låsbara, insektskyddade och täta samt att de kan rengöras på ett tillfredställande sätt och hålla en låg temperatur. I de nya reglerna anges även att mängden åtelmaterial som får föras till platsen är begränsad. Det material som förs dit bör konsumeras inom en vecka. Om det blir åtelmaterial över så måste man gräva ner detsamma eller transportera det till anläggning som kan bränna avfallet. I övrigt så måste åtelplatsen städas regelbundet.

De nya reglerna anger även åtelplatsens placering och att denna inte får vara belägen i naturreservat eller i områden för grundvattentäkt. Platsen för åtel måste väljas så att man inte förorenar marken, ytvattnet eller grundvattnet. Man får heller inte belägga den i närheten av vattenleder eller områden som riskerar att översvämmas.

Entreprenören måste ansöka om tillstånd för byggnation av gömsle vid åtelplatsen hos kommunens fastighetskontor. Från kommunens miljökontor krävs tillstånd för bedömning om val av åtelplats lämplig med hänsyn till risk för förorening samt om:

- platsen används kontinuerligt som åtelplats,
- minst 100–200 kg kadaver läggs ut vid varje tillfälle,
- eller att minst 500–1000 kg kadaver läggs ut per år.

Även om mindre mängder animaliska biprodukter används, så är entreprenören skyldig att meddela myndigheterna att åtel förekommer och var. Inga tillstånd krävs dock för denna verksamhet enligt Schroderus-Härkönen. Noterbart är att inga andra risker hanteras i dessa restriktioner.

5.2 Skogs- och Jordbruksministeriet

För att ta del av andra erfarenheter i Finland kontaktades Christian Krogell vid Skogs- och Jordbruksministeriet i Finland. Krogell bekräftade det Schroderus-Härkönen berättat angående regelverket som innebär att anmälningsplikt råder till länsveterinären/statsveterinären om en entreprenör avser starta verksamhet där åtel används. Länsveterinären tar ställning till och godkänner åtelmaterialet. Det finns dock ingen fortsatt tillsynsplikt från veterinärens sida.

Artikel 23 i förordning (EG) nr 1774/2002 reglerar användningen av animaliska biprodukter, kategori 3-material, som ska användas till utfodring av vilda djur vars kött inte är avsett som livsmedel. De finska länsveterinärerna tolkar regeln utifrån en egen bedömning om att det är få av de skjutna björnarna som ätit vid en åtel och av den anledningen kan de bortse från förordningens regel. Detta har lett till diskussioner och konflikt mellan veterinärerna och myndigheten (Skogs- och Jordbruksministeriet).

Enligt Krogell finns fler lagtekniska problem i Finland. Före inträdet i EU bedrevs allmän jakt på björn. Idag har Finland liksom Sverige jakt som beviljas och är ett undantag från den i övrigt gällande fredningen av björn. Jakten ska ske under starkt kontrollerade former. Den finska jaktlagen har en paragraf som säger att det är inte tillåtet att skjuta björn som åtlats eller lockats på annat sätt vare sig direkt eller indirekt.

I Finland finns det ingen regel som förbjuder markägare att bygga gömsle och starta björnskådningsverksamhet. Om det sker på statens mark måste Forststyrelsen (motsvarande svenska Skogsvårdsstyrelsen) ge sitt medgivande. När denna typ av verksamhet startade för ca 30 år sedan var det av naturfotografer och i mycket ringa omfattning. Åtlarna var av enstaka karaktär och placerades långt ute i obebodda marker. Ingen stördes eller hade någon åsikt om dessa. På de senaste tio åren har den här typen av verksamhet expanderat, som en följd av att man insåg att det gick att tjäna pengar på att ta med turister ut till dessa platser. För att förenkla transporter av turister förlades åtelplatserna närmare bebyggelse och utbyggda vägnät.

Idag kan en åtelplats besökas av 10–15 björnar vid samma tillfälle och naturen runt åtelplatsen slits därmed hårt. Med den ökade trycket på åtelplatserna uppstår också problem med nedskräpning. Valet av åtelmaterial har stor betydelse. Laxrens är det som föredras idag eftersom resterna försvinner betydligt snabbare än från andra djurkadaver.

Ytterst är det de finska politikerna som kan avgöra om verksamheter av detta slag får fortsätta eller om man ska bryta tillståndet. Politikerna har då att ta ställning till om de fördelar verksamheten medför kan överträffa de negativa konsekvenserna.

Krogell menar dock att man måste ta vara på de erfarenheter som gjorts i USA i fråga om uppkomst av så kallade problembjörnar eller bakgårdsbjörnar. Även i Finland har björnarna förändrat sitt tidigare skygga beteende och blivit mer dagaktiva. Det har i dagsläget dock inte medfört någon incident. Man måste reflektera över händelseutvecklingen och bedöma situationen om ytterligare tio eller tjugo år. Krogell ställer frågan om vem som kan garantera att ingen skadas och vem som vill ta ansvar om det sker. Förutom detta påpekar Krogell att vi måste beakta hur björnens fysiologiska utveckling påverkas, genom att den matas med föda som inte är naturlig för björnen och hur den ekologiska kedjan förändras och konsekvenser av denna förändring.

Ytterligare en aspekt är, enligt Krogell, att om antalet problembjörnar ökar kan det medföra att kvoten för jaktliga ändamål sjunker.

Krogell menar att myndigheterna i Finland kan agera på tre sätt:

- 1) Förbjuda all typ av åtling i syfte att locka björn.
- 2) Tillåta åtling men bara under en mycket begränsad period som innebär att björnens födointag inför vintervilan sker på naturlig väg.
- 3) Inga åtgärder.

Det främsta skälet att förbjuda åtel för björn är att bevara en skygg stam. Ett annat tungt argument är att man inte kan förutsäga riskerna med en oskygg stam. Krogell lyfter också upp frågan om vad som händer med reproduktionen av björn om man lockar många björnar till ett ställe? Är det en hane som blir dominerande där och hur påverkas stammen i så fall?

5.3 Pågående forskning i Finland

I syfte att undersöka hur björnar rör sig i förhållande till åtelplatserna har ett antal hanbjörnar försetts med sändare i Kuhmoområdet. Endast hanbjörnar ingår i undersökningen. I Sverige planeras en studie där hondjurs rörelsemönster i förhållande till åteln fastställs. De två studierna kommer sannolikt att sammanställas och publiceras i en gemensam rapport. I dagsläget finns inga publicerade resultat att tillgå.

5.4 Naturfotografering och behov av åtel

Mark B Orams skriver i sin artikel (bilaga A1) att möjligheten att kunna skåda vilda djur i deras naturliga miljö är begränsad. I dessa fall spelar åtlar en stor roll eftersom dessa ökar sannolikheten för turister att få se djuren. Detta är speciellt viktigt för kommersiella aktörer som baserar sin verksamhet på och marknadsför just skådande av djur. Det faktum att turister ges någon slags garanti för att de ska få se vilda djur ökar aktörernas möjlighet att ta betalt för den verksamhet som erbjuds.

Detta överensstämmer med de åsikter som framförts från flera intressenter som förespråkar rovdjursturism med hjälp av åtlar. Ett antal naturfotografer som har erfarenhet från "fotogömslen" i Finland, menar att för att kunna fotografera vilda djur på nära håll är förekomst av åtlar och gömslen av stor betydelse. Det faktum att djuren kommer till åteln påverkas av hur kontinuerligt åteln läggs ut samt val av åtelmaterial.

I samtal med olika naturfotografer påtalas vikten av en välskött åtelplats. Om en åtel lockar för många individer slits platsen och det kan vara svårigheter att på ett säkert sätt eskortera gästerna till deras gömslen.

Åsikterna huruvida rovdjursturism kräver åtel skiljer sig åt. I Sverige finns exempel på aktörer som bedriver rovdjursturism och så kallad skådning utan åtel. Denna bedrivs företrädesvis på öppna platser och kan exemplifieras av den verksamhet som sker vid Sonfjällets nationalpark i Härjedalen.

Enligt Orams (bilaga A1) har negativa konsekvenser av åtelanvändning uttalats från organisationer som företräder djurens bevarande. Han påpekar att detta ställningstagande inte har stöd från forskning på grund av att forskning inte förekommit och menar vidare att detta kan förklara de skilda åsikterna.

6 Juridisk analys och bedömning om ytterligare lagstiftning krävs

Den juridiska analysen utfördes av Advokatfirman Åberg & Co i Stockholm, och resultatet kan läsas i sin helhet i rapport ”Rovdjursturism 1775.5.0009”

Sammanfattningen i denna rapport lyder enligt följande:

Rovdjursturism behöver inte regleras ytterligare i författning, eftersom den som arrangerar sådan turism utövar en verksamhet som i flera hänseenden omfattas av bestämmelserna i Miljöbalken och författningar meddelade med stöd av balken. Tillämpningen av bestämmelserna möjliggör att såväl människor som rovdjur och särskilt viktiga områden skyddas mot störning.

För det första är de allmänna hänsynsreglerna i 2 kap. Miljöbalken direkt tillämpliga. Arrangören har alltså direkt skyldighet att utan anmaning skaffa sig erforderliga kunskaper för att skydda människors hälsa, rovdjuren och miljön i övrigt mot skada eller olägenhet samt att i samma syfte iakttaga erforderliga försiktighetsmått och välja lämplig plats. Vidare är arrangör av rovdjursturism, åtminstone om den avser djurart som åtnjuter särskilt skydd, skyldig att anmäla verksamheten för samråd enligt 12 kap. 6 § första stycket Miljöbalken. Verksamheten får inte påbörjas utan anmälan. Bestämmelsen om anmälningsskyldighet är straffsanktionerad.

I anledning av anmälan eller på annat sätt vunnen kunskap om planerad eller förekommande rovdjursturism kan tillsynsmyndigheten meddela föreläggande om de skyddsåtgärder och försiktighetsmått som behövs för att begränsa eller motverka skada eller olägenhet för människors hälsa, rovdjuren eller miljön i övrigt eller förbjuda verksamheten. Förbud mot verksamheten får meddelas om denna skulle medföra en oacceptabel störning, som inte kan begränsas eller motverkas genom skyddsåtgärder och försiktighetsmått.

Skulle viss rovdjursturism inte anses falla under samrådsbestämmelsen i dess nuvarande utformning kan övervägas att utnyttja bemyndigandet i 12 kap. 6 § andra stycket Miljöbalken för regeringen eller den myndighet regeringen bestämmer att meddela föreskrift om att det alltid skall göras anmälan för alla slag av rovdjursturism.

Följaktligen görs bedömning att någon ny lagstiftning inte krävs för att reglera rovdjursturism. En reservation för detta är dock att endast de problemområden, lagar och förordningar som nämns i rapporten ”Projekt Rovdjursturism – Turism kring de fyra stora rovdjuren med fokus på björn” (20050318) har behandlats.

I den juridiska analysen anges när det gäller användning av animaliska biprodukter att undantag inte får medges för utfordring av djur vars kött är avsett som livsmedel och därmed kommer sådan åtel för björn inte ifråga. Däremot kan åtel med animaliska biprodukter ske för annat rovdjur som inte är avsett som livsmedel. En förutsättning för att detta ska kunna ske är att länsstyrelsen medger undantag och att förutsättningarna som uppställs i SFS (1998:213) förordning om foder 2 a § följs. Sådan åtling är att betrakta som en verksamhet eller åtgärd under Miljöbalken och måste därför ske under

iakttagande av bland annat Miljöbalkens allmänna hänsynsregler och kan göras till föremål för tillsyn. Skulle åtling inte bedömas vara lämplig inom ett visst område finns möjlighet att använda sig av de regler som rör områdes-skydd.

Alla sorters åtel eller annat lockande av vilt faller under jaktlagens (1987:259) 34 §. I lagen fastställs att det inte är tillåtet att *utan lov* locka vilt från någon annans jaktområde genom utfodring eller på annat sätt locka. Bestämmelsen är straffsanktionerad enligt 45 § samma lag.

Regelverket som inbegriper skydd av arter och områden är tämligen omfattande. Skyddet avser såväl den typiska livsmiljön för en viss art som ett skydd mot att arterna avsiktligt störs, särskilt under djurens parnings-, uppfödning-, övervintrings- och flyttperioder, och mot att djurens fortplantningsområden eller viloplatsen skadas eller förstörs. I fråga om skydd av område kan det emellertid krävas beslut av regering eller myndighet.

7 Slutsatser och rekommendationer

Rovdjursturism *kan* bidra till en ökad acceptans för rovdjuren. I denna sammanställning har ingen entydig dokumentation hittats som visar på att rovdjursturism ska förbjudas.

När det gäller rovdjursturism som sker med hjälp av åtel eller annat lockande av vilt kan konstateras att underlaget visar på flera föreliggande risker. Förutom de risker som tidigare nämnts kan tilläggas risk för förändrat beteende och förändrad fysiologi hos björnen samt påverkan på delar av ekosystemet.

Enligt den juridiska analys som genomförts är befintligt regelverk och lagstiftning tillräcklig för att inte störning, hälsorisker och brist på hänsyn ska uppstå i samband med dessa verksamheter. Rovdjursturism faller under de så kallade samrådsbestämmelserna i Miljöbalken 12 kapitlet 6§ första stycket. Detta innebär att arrangör av rovdjursturism, åtminstone om den avser djurart som åtnjuter särskilt skydd är skyldig att anmäla sin verksamhet till länsstyrelsen. Om viss rovdjursturism inte anses falla under samrådsbestämmelsen i dess nuvarande utformning kan det övervägas att utnyttja bemyndigandet som beskrivs i paragrafens andra stycke. Enligt detta stycke kan regeringen eller den myndighet regeringen bestämmer meddela föreskrift om att det alltid skall göras en anmälan för rovdjursturism.

Beträffande åtling för att locka björn med animaliska biprodukter hänvisas till Europaparlamentets och Rådets Förordning (EG) nr 1774/2002, Artikel 23 angående undantag. I denna anges att undantag inte får medges för utfordring av djur vars kött är avsett som livsmedel vilket björnens kött är. Vegetabilisk åtel däremot regleras endast genom Miljöbalkens allmänna hänsynsregler, områdesskydd och Jaktlagen.

Enligt den enkät som besvarades av länsstyrelserna och presenteras i rapporten ”Projekt Rovdjursturism – Turism kring de fyra stora rovdjuren med fokus på björn” (20050318) är dessa regler inte tillämpade inom området. Det har också blivit känt att länsstyrelserna inte hanterar dessa frågor likartat.

Naturvårdsverkets uppgift är bland annat att vägleda andra centrala, regionala och lokala myndigheter i miljö- och tillsynsarbetet. Rekommendationen till Naturvårdsverket blir därför att informera länsstyrelserna och andra berörda myndigheter om aktuella regler. Naturvårdsverket bör avgöra hur detta bör ske på lämpligaste sätt.

För att arrangörer inte ska behandlas olika av myndigheterna bör länsstyrelserna enas om gemensamma länsöverskridande riktlinjer och dokument. Dessa dokument bör ange vilka de krav är som myndigheten ställer och som tillgodoser de i lagen uttryckta krav på erforderlig kunskap hos arrangören för att skydda människors hälsa, rovdjuren och miljön i övrigt mot skada eller olägenhet. Länsstyrelserna bör också precisera vilka de i lagen angivna erforderliga försiktighetsmått är samt beskriva hur en lämplig plats för rov-

djursturism ser ut för att möjliggöra för arrangörer att välja en sådan plats. Naturvårdsverket föreslås här vara samordnare och leda arbetet. Förslagsvis sammansätts en arbetsgrupp bestående av representanter från ett mindre antal länsstyrelser. I framtagandet av riktlinjer och dokument bör hänsyn tas till andra intressenters åsikter och krav.

Arrangörer av rovdjursturism är enligt lagen skyldiga att utan anmaning skaffa sig dessa erforderliga kunskaper.

Utöver att informera länsstyrelserna bör Naturvårdsverket informera övriga intressenter i frågan. Detta föreslås ske genom ett slut sammanfattande seminarium i Naturvårdsverket regi. Förslagsvis arrangeras detta seminarium i början av år 2007.

Bilaga A

A 1. Feeding wildlife as a tourism attraction: a review of issues and impacts

Mark B. Orams (2002)

7.1.1 Abstract

The feeding of wildlife has become a popular means by which tourists and tourism operators can facilitate close observation and interaction with wildlife in the wild. These practices are widespread and have a variety of impacts on the wildlife – and on the tourists. Deliberate and long-term provision of food to wildlife has been shown to alter natural behaviour patterns and population levels. It has also resulted in the dependency of animals on the human provided food and their habituation to human contact. Intra and inter-species aggression has also occurred where wildlife, in their efforts to obtain food, have harmed one another and harmed tourists. There are also important health implications arising from artificial food sources where injury and disease have resulted. While the great majority of cases show negative impacts arising from supplemental feeding of wildlife, this is not always the case. Certainly there are psychological, social and economic benefits that are experienced on the human side of the interaction and, in a limited number of cases, the wildlife can be shown to have benefited as well. The issue of feeding wildlife for tourism is a controversial one with little consensus regarding how it should be managed. Approaches range from complete prohibition, to active promotion and management, to simply ignoring the practices. Little empirical research, inconsistent management and differing views of the role of animals in humans' lives ensure that this issue will remain a contentious one worthy of further examination and consideration.

(2002 Elsevier Science Ltd. All rights reserved.)

A 2. Vigilance behaviour of polar bears (*Ursus maritimus*) in the context of wildlife-viewing activities at Churchill, Manitoba, Canada

Markus G. Dyck, Richard K. Baydack (2003)

Natural Resources Institute, University of Manitoba, Winnipeg, Canada & Richard K. Baydack, Faculty of Environment, Department of Geography and Environment, University of Manitoba, Winnipeg Manitoba, Canada, R3T 2N2.

7.1.2 Abstract

Viewing of polar bears (*Ursus maritimus*) from tundra vehicles has been offered at Churchill, Manitoba since the early 1980s. This form of wildlife viewing has provided a unique and safe way for tourists to learn about polar bears. However, these activities have largely been carried out without examining possible effects on polar bear behaviour. We studied vigilance behaviour (a scanning of the immediate vicinity and beyond) of resting polar bears to evaluate impacts from tundra vehicle activity. Focal animal sampling was used to examine whether a difference in vigilance behaviour existed when vehicles were present. We recorded the numbers of head-ups, vigilance bout length, and between-bout intervals for polar bears. In general, the frequency of head-ups increased, and the between-bout intervals decreased for male bears, when vehicles were present. Female bears behaved opposite to males. The vigilance bout lengths did not differ significantly between vehicle presence and absence. Vigilance behaviour of male bears was not magnified with increasing numbers of vehicles; therefore the threshold is one vehicle. We suggest that manipulative studies be conducted to examine how distances between vehicles and bears, tundra vehicle activity in the immediate vicinity of a bear during viewing, and noise of tourists affect increased vigilance.

7.1.3 Information about Polar Bear Safaris

Each year in the fall along the west shore of Canada's Hudson Bay, occurs one of the world's most fascinating wildlife events. The coastal town of Churchill is the undisputed Polar Bear Capital of the world. Just outside of town, where the tundra of sub-arctic Manitoba meets the frigid waters of Hudson Bay, large numbers of these great carnivores congregate with astounding regularity. By mid-October, no better place exists to see polar bears with such ease and safety.

For polar bears, the shores around Churchill are a regular stopover point where they await the advancing winter bay freeze. With the freeze comes tidal movements which crack and shift the ice, opening leads and channels over large areas. This creates prime seal habitat within ten to fifty miles of shore. The bears test the ice until around the third week in November when the bay freezes sufficiently and they disappear almost overnight, heading for the rich seal-hunting areas on the pack ice. It is while the bears await the freeze that Polar Bear Safaris are run – at peak bear-viewing times!

The Northland is home to not only spectacular wildlife, but to a number of intriguing and unique cultures as well. On our polar bear adventures we include evening presentations by local Native North Americans and or/our experts who personally reveal the vibrant histories and fascinating traditions of these indigenous communities.

There is no doubt that one of the most important aspects of any nature tour is small group size. Our buggies hold between 26 and 50 travellers yet we

limit our group size to an average of 11 to 14 travellers. This gives our travellers the unique ability to experience this wild and pristine region in a quiet and intimate manner!

A 3. Perceived risk, displacement and refuging in brown bears: positive impacts of ecotourism?

Nevin, O.T. och Gilbert B K. (2004)

Forest, Range and Wildlife Science, Utah State University, Logan, UT
84322-5230, USA.

7.1.4 Abstract

Ecotourism is a rapidly growing industry with unknown impacts on viewed wildlife that may require novel management action. We examined the impact of viewing activities on the behaviour of brown bears (*Ursus arctos*) in coastal British Columbia. Domination of the best feeding sites and human avoidance by large male bears has consistently been reported. We, however, saw displacement in time rather than space – during the viewing day large males were less active than at other times, while females with cubs tended to be more active.

In each year, females with cubs spent similarly high proportions of their time fishing when people were present. In years with large male activity, less time was spent fishing when people were absent. When freed from the potential threat of large male bears, females with cubs showed no measurable impact of controlled human activity.

Human presence at a feeding site impacts the behaviour of brown bears, but not as expected. Temporal avoidance of human activity by large males was observed; indications that they departed upon satiation, before the arrival of morning tours, however, suggests that there was little energetic impact. By displacing large males, viewing activities created a temporal refuge, enhancing feeding opportunities for subordinate age/sex classes. With the strong positive relationships between mean female mass and litter size, this may in turn increase population productivity.

2004 Elsevier Ltd. All rights reserved

Bilaga B

B 1. Brunbjörnens (*Ursus arctos*) diet i centrala Skandinavien: effekten av frigående får (*Ovis aries*)

Dahle, B., Sørensen, O. J., Wedul, E. H., Swenson, J. E. och Sandegren, F. (1998)

Brunbjörnens födoval under våren, sommaren och hösten uppskattades utifrån en analys av 266 björnspillningar i centrala Norge och Sverige. I den norska delen av studieområdet var det vanligt att tamfår (*Ovis aries*) strövade fritt i markerna, något som inte skedde i den svenska delen. Korrektionsfaktorer användes för att justera skillnaderna mellan de olika födotypernas näringsvärden och nedbrytningsgrad. Då korrektionsfaktorer för klövdjur är svåra att uppskatta bör resultaten tolkas med viss mån av försiktighet. Beräknat som nedbrytningsbar energi, så var klövdjur, främst i form av kadaver, den viktigaste maten i båda områdena. Under sommaren var myror, örter och klövdjur (ren Rangifer tarandus och älg *Alces alces*) de viktigaste födotyperna i det svenska området, och får var den viktigaste födan i det norska området. Höstdieten dominerades av bär i det svenska området, medan får och bär var viktigast i det norska området. Kråkbär (*Empetrum nigrum*) var den viktigaste bärarten, följt av blåbär (*Vaccinium myrtillus*) i Sverige. Den huvudsakliga skillnaden i björnarnas födoval mellan det svenska och norska området var den höga konsumtionen av får i Norge. Björnens predation på får bidrog med proteiner och fett, och var associerat till björnarnas relativt sett minskade konsumtion av myror och örter sommartid samt av bär under hösten. Utifrån de olika mängderna konsumerad föda under de olika säsongerna, gjorde vi en uppskattning av de viktigaste födotypernas relativa bidrag till det totala energiintaget. I det svenska området erhöll björnen 44–46 % och 14–30 % av deras totala årliga energiintag från bär, respektive klövdjur. Den återstående andelen energi erhöll de från insekter (14–22 %, främst myror) samt örter och gräs/halvgräs (12–18 %, främst tola *Cicerbita alpina*). I Norge fick björnarna 65–87 % av energin ifrån klövdjur (främst får), 6–17 % från bär, 5–13 % från insekter och 2–6 % från örter och gräs/halvgräs. För att lägga på sej reserver inför idesperioden så valde björnarna i Norge främst de fettrika och lättfångade fåren under sommaren och hösten. Björnarna i Sverige var istället beroende av kolhydratrika bär under hösten.

1998, *Wildlife Biology* 4: 147–158.

B 2. Hemområde hos vuxna skandinaviska brunbjörnar (*Ursus arctos*): Effekterna av populationstäthet, kroppsmassa, kön, reproduktiv status och typ av habitat

Dable, B. och Swenson, J. E. (2003), Journal of Zoology 260: 329–335

Årlig hemområdesstorlek från vuxna brunbjörnar (*Ursus arctos*), 36 hanar och 52 honor, i två studieområden i centrala och i norra Skandinavien uppskattades för att värdera faktorer som man antar har en effekt på storlekarna av hemområden. Hannars hemområden var större än ensammas honors hemområden efter att man korrigerat för det ökade näringskravet hos hannar, eftersom de är större (p.g.a. könsdimorfism). Därutöver var hemområdena för honor med årsungar mindre än hemområdena för ensammas honor och honor med ettåriga ungar. Det innebär att skillnaderna i näringskrav inte förklarar variationen i hemområdesstorlek mellan honor av olika reproduktiva kategorier, ej heller mellan hannar och honor, vilket tyder på en partnersökande, och därmed kringströvande strategi hos hannarna i den här promiskuösa arten (d.v.s. den parar sig med flera partners). Hemområdesstorlek hos både hannar och honor hade ett negativt samband med populationstätheten då man jämförde data mellan björnar som levde i områden med olika björntätheter, vilket inte kunde kopplas till födotillgång. Det talar emot hypotesen om att honor använder sig av den minsta yta som krävs för att tillgodose sina energibehov. Från en större geografisk skala fanns dock tecken på samband mellan hemområdesstorlek och födotillgång. De årliga hemområdena i de boreala inlandsmiljöerna i Skandinavien är de största som rapporterats för brunbjörn i Eurasien, och liknar de man uppmätt i boreala inlandsmiljöer och bergsområden i Nordamerika.

Bilaga C

C 1. Interaktion mellan Brunbjörn och människor i Skandinavien

Swenson, et al. (1999)

Vi har analyserat 114 möten mellan björn (*Ursus arctos*) och fältpersonal inom forskningsprojekt på björn i Sverige och i Norge, gjort en litteratursgranskning från Skandinavien mellan 1750–1962 gällande människor som skadats eller dödats av björn, samt analyserat händelser då människor skadats i björnattacker under senare tid, 1976–1995. Senast en människa dödades av björn var år 1902 i Sverige och år 1906 i Norge. De flesta möten mellan björn och människa resulterar dock i att björnen lämnar platsen. I de studerade mötena observerades ingen direkt attack, men björnen gjorde skenutfall i 4 % av mötena. Björnen använder sig tydligt av blåsljud och grymtanden som varningssignaler då den har björningar eller kadaver i närheten. Under de senaste 20 åren har sju personer skadats av björn i Skandinavien. Sex av dem var jägare och i fem av dessa händelser rörde det sig om en skadad, eller en troligtvis skadad, björn. Vi drar slutsatsen att den mest riskabla situationen är mötet med en björn som är skadad. I tillägg identifierade vi flera situationer som bidrog till att öka aggressiviteten hos björnar. Dessa är, i fallande ordning: björnen har ungar i närheten, björnen är invid ett kadaver, björnen finns nära sitt ide och, slutligen, en hund finns med. Våra resultat visade att den skandinaviska björnen inte är särskilt farlig. En relativt stor andel av skadade björnar kan ha bidragit till att björnen troligen orsakade relativt fler dödsfall på människor under det förra seklet.

1999, Biosphere Conservation 2: 1–9.

C 2. Bjørnen mister skyhet – årsaker og tiltak

Moen H. (1997) Hovedoppgave i viltforvaltning, Norges Landbrukshøgskole, Institutt for Biologi og Naturforvaltning

Undersökningen grundar sig på information från 426 synobservationer av björn gjorda mellan åren 1976–1996. Antalet observationer var större under de senare åren och över hälften är gjorda efter 1990. Antalet observationer nära bebyggelse och väg ökar också i slutet av undersökningsperioden. Förklaringen till denna ökning antas vara att björnarna i området är på väg att mista sin naturliga rädsla för människor. Det tros vara anledning till att de idag söker sin föda i områden där födosök tidigare inte skett. Orsaker till att björnen inte längre visar en sådan rädsla för människor kan knytas till avsaknaden av jakttryck, sämre tillgång till animalisk föda och tillvänjning till

lättillgängligt slaktavfall och biologiskt avfall från lantbruk i området under flera år. En björn som uppehåller sig i närheten av människors och mänskliga aktiviteter utan att känna rädsla lär sig att människor inte är farliga, och kommer på sikt att mista sin skygghet. Resultatet av detta är ökat antal möten mellan björn och människa.

Undersökningen visar också på en nämnvärd ökning av antalet observationer av honor med ungar i undersökningsperioden. Det antas vara förknippat med en ökad konkurrens om matresurserna. Honor med ungar och subadult björnar är de första som drar sig närmre bebyggelser vid dålig tillgång till föda, och därmed mister sin naturliga rädsla för människor i större utsträckning än med vuxna hanbjörnar.

Synobservationer som skett nära observatören eller nära avfall/sopor varierar genom hela undersökningsperioden. Detta antas hänga samman med att enskilda individer som visar ett avvikande beteende, speciellt under åren 1982, 1989 och 1994. Försök har gjorts med att finna klimatfaktorer som kan förklara varför enskilda år har speciellt många sådana observationer, men dessa sammanhang har inte kunnat påvisa.

Synobservationerna återges på en karta för att visualisera intrycket av björnens utbredningsområde. Helt tydligt har björnen spritt sig på större områden under undersökningsperioden, och speciellt efter 1990 har björn påträffats längre norrut i kommunen. Orsaken till denna utbredning kan bero på dålig näringstillgång för björnarna i Övre Pasvik, efter att älgstammen i området reducerats.

En genomgång av utprovade förvaltningsåtgärder knutna till närgångna björnar både i Pasvik och på andra platser, har gett följande rekommendationer. Åtgärder för att reducera björnarnas tillgång till näring som kan förknippas med människor (slaktavfall, åtel för jakt eller fotografering m.m.) rekommenderas. I en större utsträckning än vad som nu sker bör människor och björnar skiljas åt. Det kan ske genom områdesskydd och avstängning av enskilda skogsbilvägar. Vidare bör det tas hänsyn till björnarnas utbredning när planläggning och utbyggnad sker. När episoder med björn, som visar liten rädsla för människor, redan skett bör det tas ställning till om djuret ska avlivas. Vakhundar kan användas för att jaga bort närgångna björnar eller hålla ett begränsat område björnfritt. Information om hur människor ska uppföra sig när man rör sig i björnens område är självklart också viktigt. Sist men inte minst är det viktigt att få till ett bättre samarbete mellan Norge, Ryssland och Finland så att de olika ländernas förvaltning kan samordnas mot gemensamma mål för björnstammen i Pasvik-Enare.

C 3. Grizzly/Brown bears

Jonkel, C. (1994)

(Ingår i Handbook Prevention and Control of Wildlife Damage sammanställd av Scott E Hygnstrom, Robert M. Timm, Gary. E. Larson.)

Om möjligheten buds kan björnen läsa människors soptunna och matförråd. Björnar som är vana vid denna föda vänjer sig också vid människans närvaro och blir på så sätt farlig. Björnar kan också orsaka problem runt fruktträdgårdar, bigårdar, sädesfält och tamdjur. När en björn en gång blivit närgången är det nästan omöjligt att ändra på det beteendet.

Bästa sättet att skydda sig är att fortsätta hålla björnen vild och skygg. En honbjörn som lär sina ungar att vara rädd för människor är det bästa skyddet och minimerar problemen. Även jakt lär björnen att undvika människan, enligt Jonkel.

Jonkel ger ett antal råd.

- I förebyggande syfte kan elektriska stängsel och björnsäkra soptunnor användas i syfte att utestänga björnar.
- Mata aldrig björnar.
- Vid vistelse i skog undvik bärsnår.
- Välj betesfällor för tamdjur med omsorg, använd specialtränade hundar, som känner doften tidigt och varnar för björnen.
- Om björnen blir för närgången, råder Jonkel den drabbade att skrämja björnen med gevärskott eller ljudet av ett båthorn. Även en spray, capsainspray, kan användas.

Jonkel beskriver vidare fällfångst och andra fångstmetoder samt förvaltningsåtgärder som används, bland annat sövning i kombination med skrämmskott, så kallad "Aversive Conditioning" och "Bears school"

Bilaga D

D 1. Förflyttning av rovdjur som en metod i förvaltningen av problemdjur: en genomgång av litteratur

Linnell, J. D. C., R. Aanes, J. E. Swenson, J. Odden och M. E. Smith (1997)

Förflyttning av enstaka rovdjur har varit en standardiserad metod i Nordamerika och i södra Afrika för att hantera problemdjur som gett sej på tamboskap eller som har andra konfliktskapande beteenden. Då rovdjursstammarna börjar öka på många håll i Europa kan man förvänta sig att även förvaltningsproblemen kommer att öka. Innan man tar till förflyttning som enstandardiserad metod för att hantera problemdjur i Europa bör dess effekter studeras. Generellt sett har det gjorts mycket liten uppföljning av de förflyttade djuren. Det saknas nästan helt data på mängden skador som eventuellt uppstår efter att en förflyttning skett. Stora rovdjur har genomgående uppvisat en förmåga att återvända till platsen där de togs till fånga, vilket kan röra sig om avstånd som överstiger 400 km. Även de individer som inte lyckats återvända strövar runt över långa avstånd, sträckor som rör sig om 100-tals km. Mycket få individer stannar kvar inom de områden där de frisläpptes. Överlevnaden av förflyttade djur har emellanåt visat sig vara mycket låg, ofta ett resultat av de långa vandringarna djuren gett sig ut på. Generellt krävs mycket stora områden (med ytor på hundra- och tusentals kvadratmeter) som saknar potential för att nya konflikter ska uppstå, dit djuren kan släppas ut för att förflyttningsmetoden skall lyckas. När sådana områden inte finns att tillgå bör förvaltningsstrategierna istället riktas på ett minska konflikterna eller, där så inte är möjligt, kontrollera problemdjuren genom avlivning.

1997, *Biodiversity and Conserv.* 6:1245–1257.

D 2. Metoder för att minska förluster av tamboskap orsakade av rovdjur, aversionsinlärning, skrämsemetoder och bortdrivning

Smith, M. E., Linnell, J. D. C., Odden, J. och Swenson, J. E. (2000)

Användningen av aversionsinlärning, skrämsemetoder och bortdrivning som metoder i förvaltningen gällande rovdjur-tamboskap utvärderas baserat på en vittomspännande litteraturgranskning, kontakter med myndigheter och experter, samt besök i områden med liknande typer av rovdjursproblematik. Vi rapporterar om förvaltningsredskapens status samt utvärderar hur väl de lämpar sig för de skandinaviska förhållandena. Aversionsinlärning innebär

vanligtvis att man behandlar kadaver vid en åtelplats med kränkingsframkallande medel (ofta litium klorid), vilket gett skiftande resultat som man inte kunnat dra någon direkt slutsats av. Metoder som skrämmer och driver bort rovdjur inkluderar fysiska, kemiska och akustiska stimuliner eller anordningar som får rovdjuren att avbryta ett oönskat beteende, eller att dra sig tillbaks från ett område. Att driva undan rovdjur med kemiska medel är inte speciellt effektivt vad gäller prärievargar, men har visat sig vara verksamt mot järv och björn under vissa förhållanden (t.ex. då de har tillgång till obehandlade, alternativa bytesdjur). Avfyrandet av projektiler ger direkta och positiva resultat för att skrämja bort björn, men dess användning är begränsad. Visuella och akustiska anordningar fungerar bra, men endast över en begränsad tid, eftersom rovdjuren snabbt vänjer sig vid dessa anordningar. Sammanfattningsvis tyder resultaten på att dessa metoder generellt inger få förhoppningar att kunna fungera som redskap för en långsiktig minskning av predationen på tamboskap, speciellt under de rådande skandinaviska förhållandena.

2000, Acta Agriculturæ Scandinavica Section A, Animal Science 50: 304–315.

